МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

Матеріали
ІІ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ГРОМАДІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»

18 квітня 2025 року

Дніпро

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ГРОМАДІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Дніпро
2025

УДК 364-787.26(06)
С 69

Рецензенти:
доктор біологічних наук, професор, декан факультету медичних технологій діагностики та реабілітації Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара **Ольга Воронкова**;
доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри філософії Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» **Лариса Кальченко**;
директор Дніпропетровського обласного центру соціальних служб **Лілія Калитюк**

Друкується за рішенням Вченої ради
факультету медичних технологій діагностики та реабілітації
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Протокол № 2 від 20 жовтня 2025 року)

Редакційна колегія:
Осетрова Оксана, доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та управління соціальними процесами (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара) (відповідальний редактор);
Кримчак Людмила, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та управління соціальними процесами (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара) (відповідальний секретар);
Борисова Юлія, кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та управління соціальними процесами (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара);
Гірняк Андрій, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та соціальної роботи (Західноукраїнський національний університет);
Кравченко Оксана, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини);
Купенко Олена, доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій (Сумський державний університет);
Павленко Олена, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи та управління соціальними процесами (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара);
Солнишкіна Аліна, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та управління соціальними процесами (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара).

С 69 Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку: Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 18 квітня 2025 року) / за заг. ред. проф. О. О. Осетрової. Дніпро, ДНУ імені Олеся Гончара, 2025. 178 с.

До збірки наукових праць увійшли матеріали провідних фахівців спеціальності Соціальна робота міст України – Київ, Дніпро, Суми, Тернопіль, Умань та ін. Висвітлено соціальний, правовий, економічний, соціально-психологічний, соціально-педагогічний та інші актуальні аспекти соціальної роботи у громадах України.

Рекомендується науковцям і практикам, фахівцям з соціальної роботи, здобувачам.

УДК 364-787.26(06)

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат та інших відомостей.

© Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2025

СЕКЦІЯ 1.
СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ГРОМАДІ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

УДК 364-787.26:616.89-008.441.44

Азарченков Олександр Володимирович,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара;
науковий керівник: **Осетрова Оксана Олександрівна**,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

ДО ПИТАННЯ ПРО СУЇЦИДАЛЬНІ ПРИЧИНИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Суїцид є складним і багатогранним соціальним явищем, яке спричиняє глибокі психологічні, соціальні та культурні наслідки. Щороку в усьому світі сотні тисяч людей добровільно й свідомо йдуть з життя, вдаючись до самогубства, залишаючи родичів, друзів, сусідів, зрештою громадян, які намагаються зрозуміти причини трагедії. Так, згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), близько 700 000 людей щороку скоюють завершене самогубство, а ще більша кількість вдається до здійснення суїцидальних спроб.

Однією із сучасних проблем є й те, що суїцид молодшає, адже саме самогубство є однією з основних причин смерті серед молоді віком від 15 до 29 років у всьому світі.

В Україні суїцидологічна проблематика наразі вирізняється актуальністю, загостреною контекстом соціальних потрясінь, зокрема зумовлених пандемією COVID-19, російсько-українською війною, економічною нестабільністю, станом аномії (як економічної, так і шлюбної) тощо. Як слушно зазначає сучасна вітчизняна дослідниця феномену суїциду, проф. Осетрова О. О., актуальність самогубства наразі посилюється «тими пограничними ситуаціями, у яких наразі опинилося людство загалом та Україна, зокрема…» [3, с. 20].

Аналізуючи суїцидальні причини, необхідно зауважити, що в кожному конкретному випадку самогубства/суїцидальної спроби вони вирізняються індивідуальними рисами, зокрема, йдеться про специфіку світосприйняття та самосприйняття людини. Крім того, зазначені причини можуть відрізнятися залежно від регіону, культури, рівня розвитку, обізнаності про можливості отримання допомоги тощо.

Однак наявна низка суїцидальних чинників, які носять загальний характер. Розгляньмо їх.

1. Психічні розлади. Депресія, біполярний розлад, тривожні розлади, шизофренія належать до найпоширеніших станів, здатних призвести до суїцидальної активності. За різними дослідженнями, до 90 % осіб, які скоїли самогубство, мали певний психічний розлад.

2. Залежності. Так, алкоголізм і наркоманія суттєво збільшують ризик суїциду, адже часто супроводжуються депресією, імпульсивною поведінкою. У даному разі доречно відмітити й соціальну ізоляцію, у якій опиняється залежна людина.

3. Соціально-економічні чинники. У даному контексті безпосередньо йдеться про безробіття, борги, бідність, втрату житла, засобів існування тощо. Зазначені труднощі можуть підштовхнути людину до суїцидальних думок. Соціальні катастрофи (пандемії, воєнні конфлікти) та природні катаклізми також збільшують суїцидальні ризики. На нашу думку, це пов'язано з їхньою природою, в основі якої знаходяться втрати (наприклад, пандемії передбачають втрату здоров'я та можливість втрати життя; війна – найрізноманітніші втрати (від майна до життя) тощо). З цього приводу проф. Осетрова О. О. доречно зауважує, що «… бунт і відчуження через ізоляція/самоізоляцію призвів до зростання суїцидальних показників в Україні під час загострення ситуації пандемії» [3, с. 22].

До слова, важливо відмітити, що у світі найбільший рівень суїцидів спостерігається у країнах із низьким і середнім рівнем доходу. Проте, навіть у високорозвинених країнах (Японія, Південна Корея, Франція, Швейцарія та ін.) рівень самогубств є високим через тиск, ізоляцію та індивідуалізм.

4. Культурний тиск та стигматизація. У деяких культурах теми психічного здоров’я або звернення по допомогу залишаються табу. Люди бояться засудження та мовчать про свої проблеми. У певних спільнотах чинник «втрати обличчя» чи «честі сім'ї» теж відіграє свою роль.

У даному контексті загалом слід відмітити, що сама проблема самогубства з давніх-давен є табуйованою. На нашу думку, це зумовлено, у першу чергу, такою людською властивістю, як страх смерті, який свідомо та несвідомо відчуває людина, у тому числі й сучасна. Адже, як доцільно зазначає проф. Осетрова О. О., «протягом тисячоліть існування людства, відомого науковцям різних галузей (філософія, історія, медицина тощо), людська природа за своєю сутністю переважною мірою залишається незмінною. У даному контексті безпосередньо йдеться про притаманні людині інстинкти, страхи (наприклад, страх смерті), потяги (свідомі й підсвідомі), здатність до мисленнєвої діяльності тощо» [2, с. 24]. У свою чергу, війна, як межова ситуація, загострює в людині страх смерті через загрозу загибелі, зокрема власної [1].

5. Сімейне насильство та травматичні події. Люди, які пережили насильство, зокрема у дитинстві, сексуальні домагання або серйозну втрату, мають підвищений ризик розвитку суїцидальних думок, постійно переживаючи

отримані ними травми й не маючи змоги змінити минуле. У даному контексті особливого значення набуває порада, надана проф. Осетровою О. О.: «Фахівцям із соціальної роботи, а також іншим спеціалістам, які безпосередньо мають справу із суїцидальними клієнтами, важливо пам'ятати, що люди, які, переживаючи потужний душевний / психічний метабіль, занурюються у суїцидальні думки та / або приходять до суїцидального рішення, не бажаючи покидати життя як таке: вони лише прагнуть опинитися поза тією складною життєвою ситуацією, яку не можуть пережити самотужки» [2, с. 26].

Варто зауважити, що в Україні суїцидальна активність є значною суспільною проблемою, яка загострилася в останні роки через воєнні дії, внутрішнє переміщення, зростання тривожності внаслідок втрати безпеки та стабільності. Важливим є й вплив економічних труднощів, низький рівень обізнаності населення про психічне здоров'я та обмежений доступ до фахової допомоги.

Розгляньмо особливо вразливі групи у контексті розвитку суїцидальних ризиків.

1. Військовослужбовці та ветерани. Бойові дії на Сході України, а з лютого 2022 року повномасштабна війна спричинили величезне психологічне навантаження. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), почуття провини, втрата побратимів та інші травматичні чинники призводять до зростання випадків самогубств серед військових.

2. Підлітки та молодь. Шкільне цькування (булінг), проблеми із самоідентифікацією, тиск, вплив з боку соціальних мереж, нестабільна емоційна атмосфера вдома та інші негативні/руйнівні події можуть призвести до гострих переживань.

У деяких випадках підлітки можуть вдаватися до суїцидальних спроб, які безпосередньо слугують криком про допомогу. Однак, як зазначає проф. Осетрова О. О., «цей «крик душі» часто залишається непочутим, що, між іншим, свідчить про розгортання процесу відчуження людини від Інших (сім'я, суспільство тощо) та її самотність, що у сукупності здатні породити відчай, занурення у який може призвести до формування суїцидальних тенденцій і задумів. Більше того, у такій ситуації врятувати суїцидента може тільки налагодження ефективної комунікації» [2, с. 26].

3. Люди похилого віку та літні люди. Через ізоляцію, хронічні хвороби, втрату близьких і бідність багато українців зазначеної вікової категорії переживають почуття безнадії, марності та самотності, що підвищує ризик самогубства.

4. Внутрішньо переміщені особи безпосередньо стикаються із втратою дому, роботи, звичного оточення, що викликає хронічний стрес, депресивні стани та зневіру, що разом посилюють суїцидальний ризик.

Через втрати, вимушене переміщення, відсутність перспектив багато людей опинилися «на межі» своїх сил і можливостей, як їм здається. Часто самогубства не фіксуються офіційно, особливо в умовах бойових дій, що ускладнює точну оцінку масштабів досліджуваної проблеми.

Надзвичайно важливим аспектом у контексті даного дослідження виступає розробка й впровадження заходів суїцидальної превенції та профілактики.

У першу чергу, слід наголосити на тому, що профілактика суїцидальної активності потребує комплексного підходу – від державної політики до підтримки з боку сім'ї, громади, медичних і соціальних установ. Значну роль у цьому процесі мають виконувати й засоби масової інформації.

Вважаємо за доцільне окреслити найважливіші кроки.

1. Психоосвіта (йдеться про поширення знань/коректної інформації про психічне/ментальне здоров'я, ознаки депресії, стресу, способи звернення по допомогу тощо).

2. Доступна психологічна допомога (йдеться про безкоштовні або недорогі консультації, гарячі лінії підтримки, мобільні бригади психологів для роботи з людьми групи суїцидального ризику).

3. Зниження стигми (потрібно впроваджувати громадські кампанії, які показують, що звертатися по допомогу – це нормально).

4. Підтримка у кризових ситуаціях (йдеться про швидке реагування на вияви суїцидальної активності, створення центрів кризової допомоги, до мультидисциплінарних команд яких мають входити обізнані фахівці з соціальної роботи).

5. Освітні програми для вчителів, медиків, військових, фахівців з соціальної роботи. Важливо, щоб люди, які часто перші контактують із вразливими особами, могли вчасно виявити ознаки небезпеки та знали, куди звернутися.

Слід усвідомити, що суїцид – це трагедія не лише для окремої людини, а й для всього суспільства. Причини його виникнення глибокі, а боротьба з ним вимагає злагодженої роботи держави, медичних фахівців, фахівців з соціальної роботи, сімей та громад. Підвищення уваги до психічного здоров'я, створення системи підтримки та вчасне втручання здатні врятувати людині життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Осетрова О. О. Актуалізація архетипу Тіні у ситуації війни (від філософської рефлексії до практики соціальної роботи*). Epistemological studies in Philosophy. Social and Political Sciences*. Dnipro, 2024. Vol. 7 (1). P. 78 – 85. URL: https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/1177/1602.

2. Осетрова О. О. Давньоєгипетська «Бесіда Зневіреного зі своїм ба» як перша у світі апологія самогубства: до питання про сутність суїцидальних причин (історія та сучасність). *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. Дніпро: ДНУ, 2023. Т. 15. № 2. С. 23 – 28. URL: https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1171.

3. Осетрова О. О. Соціальні аспекти суїцидальної проблематики у сучасному українському суспільстві. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*: Науковий журнал. Дніпро: ДНУ, 2022. Т. 14. № 2. С. 18 – 23. URL: https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1103/1232.

УДК 364-78:005.44

Байдарова Ольга Олегівна,
кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної реабілітації
та соціальної педагогіки,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ВИКЛИК І МОЖЛИВІСТЬ ДЛЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ

Глобалізація перетворює світ на більш взаємопов'язаний простір, де міжрегіональні потоки і соціальні взаємодії набувають нового масштабу. Це змінює соціальні організації, інтегруючи віддалені громади та одночасно розширюючи вплив влади через глобальні мережі. Однак глобалізація не зменшує важливості місцевих громад. Навпаки, зміни в концепції громади відображають потребу в ідентичності та приналежності, що стає актуальнішим у глобалізованому світі [4].

Соціальна робота виступає важливим інструментом у підтримці громад у часи глобалізаційних змін. Вона допомагає зміцнювати соціальну згуртованість, боротися з нерівністю, забезпечувати доступ до ресурсів і створювати стійкі місцеві спільноти. Водночас соціальна робота має справу з новими викликами: трансформацією культурної ідентичності, зростанням соціальної нерівності, проблемами здоров'я, здорового довкілля та цифровою нерівністю, що вимагає адаптації методів і підходів. Метою цієї публікації є розгляд ключових викликів соціальної роботи в громаді в глобалізованому світі, та, водночас, окреслення можливостей для її розвитку у контексті подолання цих викликів.

Процеси збільшення соціальної та економічної нерівності в умовах глобалізованого світу інтенсифікувалися. Пошук транснаціональними компаніями місць для розміщення виробничих потужностей там, де доступна дешева робоча сила, з одного боку, та міграція людей, незадоволених можливостями життя у власних громадах, у сподіванні на підвищення свого добробуту в іншому місці, є типовими явищами для нашого часу. Посилення нерівності доступу до ресурсів під впливом глобалізації особливо гостро виражено у сфері здоров'я [1]. Більшість вразливих груп не мають рівного доступу до медичних послуг, що веде до ще більшого соціального розшарування. Соціальні працівники мають визнавати важливість цієї проблеми та активніше працювати над її вирішенням, включаючи розробку стратегій підтримки соціального розвитку й покращення доступу до послуг для здоров'я в громадах.

Водночас, соціальна та економічна нерівність у різних країнах чи регіонах може стати суттєвою перешкодою для впровадження ефективної екологічної політики. Загалом люди, які перебувають у несприятливому

економічному становищі, часто є найбільш вразливими до негативного впливу погіршення навколишнього середовища та зміни клімату. Громади з низьким рівнем доходу непропорційно страждають від забруднення та екологічних небезпек, таких як звалища токсичних відходів і забруднення повітря заводами та автомагістралями. Як правило, ці громади відчувають брак влади та ресурсів для захисту власних інтересів на політичному рівні [6]. Концепція «зеленої соціальної роботи», що виникла у відповідь на виклики екологічної ситуації та змін клімату, поєднує соціальні та екологічні аспекти. Зелена соціальна робота стала важливим напрямом, особливо для України, яка у недавньому минулому пережила техногенну катастрофу світового масштабу, а наразі має справу з наслідками триваючої війни. Як зазначає Т. Семигіна, активні бойові дії призвели до справжнього екоциду та екологічної катастрофи у багатьох регіонах України [2, с. 482]. Тож підтримка сталого розвитку, екологічної справедливості та здорового довкілля є пріоритетами сучасної соціальної роботи в громаді.

Основою для подолання нерівностей в соціальній роботі є наснаження як інструмент і, водночас, результат діяльності фахівця. Сприяння участі членів громади у плануванні та досягненні соціальних змін на локальному рівні є ключовим завданням. Ініціативи у сфері охорони здоров'я громади, охорони навколишнього середовища, розвитку сільської місцевості та міському плануванні можуть розпочинатися з досліджень за участю, які активно використовуються у західних країнах і поступово проникають у «дослідницько-практичний арсенал» українських науковців та фахівців. Такий тип досліджень особливо актуальний для громад, постраждалих від воєнних дій агресора. На деокупованих територіях дослідження за участю можуть бути використані як інструмент відновлення соціальної справедливості: активісти можуть співпрацювати з дослідниками для документування випадків порушень прав людини, надаючи дані для підтримки своїх зусиль з адвокації.

Глобалізація сприяє змішанню культур, що може бути як позитивним (вплив нових ідей та традицій), так і викликати соціальні напруження (конфлікти між культурами). Важливо знайти баланс між глобалізацією та збереженням місцевої ідентичності. Громади повинні вшановувати свої культурні традиції, але водночас бути відкритими для нових ідей, а соціальні працівники мають зважати на важливість розвитку культурно чутливих форм практики [5].

Ще одним наслідком глобалізації є те, що серед груп соціально виключених людей зростає кількість тих, хто стикається з цифровою нерівністю. Здебільшого, цифровізація приносить значні переваги, такі як економія часу, оптимізація бюрократичних процесів, збереження ресурсів тощо, однак вона також пов'язана зі збільшенням «цифрового тягаря» на користувача. У соціальній роботі на зміну спрощеному традиційному сприйняттю цифрового розриву як питання доступу до інтернету, наявності цифрових технологій та вміння ними користуватися має прийти усвідомлення того, як певні технологічні рішення можуть призвести до маргіналізації,

стигматизації чи виключення певних груп користувачів [7]. Цифрові платформи та технології знижують рівень ізоляції, сприяють соціальній інтеграції, дозволяючи людям у громаді взаємодіяти, навіть якщо вони фізично розділені, але вони мають бути інклюзивними, враховувати потреби всіх користувачів і мінімізувати ризик розриву між онлайн і офлайн взаємодією.

Гармонійне співіснування людини з природою та навколишнім середовищем; участь людей у прийнятті рішень, що впливають на їхнє життя; захист прав людини та цінностей демократії – це ключові аспекти підходу до вирішення соціальних проблем, запропоновані у концепції «БуенВівір: Спільне майбутнє для трансформаційних змін», що була оголошена міжнародною професійною спільнотою глобальним пріоритетом соціальної роботи на 2024 – 2026 роки [3]. Ця концепція може слугувати стимулом для трансформацій у вітчизняній соціальній роботі. Сучасний розвиток громади потребує інтеграції локальних і глобальних процесів. Громада повинна враховувати глобальні тенденції, одночасно зберігаючи свою локальну специфіку, а ключовим аспектом її розвитку є активне членство в громаді, яке дає людині можливість впливати не тільки на своє життя, а й на події глобального масштабу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Клос Л. Шляхи розвитку теорії та практики соціальної роботи в умовах глобалізації. *Social Work and Education*. 2021. № 8 (4). P. 461 – 471. URL: https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.4.3.

2. Семигіна Т. «Буен Вівір» як глобальний пріоритет соціальної роботи на 2024 – 2026 роки. *Social Work and Education*. 2023, № 10 (4). С.472 – 485. URL: https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.4.4.

3. BuenVivir: Shared Future for Transformative Change / IASSW. 2023 URL: https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2023/10/GlobalAgenda-Annoucement.pdf.

4. Cagirkan B.,Yardımcı A. B. What is Meant By «A Sense of Belonging» and is it Possible to «Belong» in a Globalised World? *Current Debates in Sociology & Anthropology*. 2017. №10 (1). P. 333 – 342.

5. Dominelli L., Hackett S. Globalization: New challenges and opportunities for social work. *International Social Work*. 2011. № 54 (1) .P. 3 – 6. URL: https://doi.org/10.1177/0020872810392123.

6. Naydenov K. Social and economic inequality as a brake on effective environmental policy. *Proceedings of 24th International Multidisciplinary Scientific Geo Conference*. SGEM, 2024. № 4 (4.2). URL: https://doi.org/10.5593/sgem2024v/4.2/s20.57g

7. Ranchordás S. Connected but still excluded: Digital exclusion beyond internet access. In: M. Ienca, O. Pollicino, L. Liguori, E. Stefanini, R. Andorno (Eds.). *The Cambridgeh and book of information technology, life sciences and humanrights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. P. 244 – 258. URL: https://doi.org/10.1017/9781108775038.020.

УДК 364-787

Білик Наталія Михайлівна,
кандидат педагогічних наук,
асистент кафедри педагогіки та соціальної роботи,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Бойчук Світлана Романівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДИТЯЧИМИ БУДИНКАМИ СІМЕЙНОГО ТИПУ

Відповідно до законодавства України Дитячий будинок сімейного типу – це сім'я, створена подружжям чи окремою незаміжньою людиною, що вирішує взяти на спільне проживання, виховання щонайменше п'ятьох дітей-сиріт та/або дітей, позбавлених батьківського піклування [4].

Наразі, під час дії воєнного стану на території України, діти, що залишились без батьківського піклування, можуть тимчасово влаштовуватись до дитячих будинків сімейного типу у разі, якщо у ньому не перевищується максимальна чисельність дітей.

Мета створення дитячих будинків сімейного типу – покращення якості та кількості допомоги дітям-сиротам та дітям, які позбавлені батьківського піклування. Саме завдяки таким будинкам діти можуть бути забезпечені не лише громадськими та колективними формами виховання. Забезпечення родинними формами виховання робить дитячі будинки сімейного типу пріоритетною формою виховання та турботи про дітей. Завдяки збільшенню кількості дитячих будинків сімейного типу передбачається реорганізація притулків для неповнолітніх, інтернатів у майбутньому [2].

Як доводить практика, інші методи не можуть забезпечити подібного рівня виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Варто відмітити,, що найбільшою проблемою, з якою безпосередньо стикаються випускники дитячих будинків, є соціальна адаптація та початок самостійного життя. Їм дуже складно пристосуватись до умов нового соціального середовища. Саме рівень адаптації та вміння будувати відносини з оточуючими є важливим аспектом, який впливає на життя випускників дитячих будинків. Велика перевага будинків сімейного типу полягає у тому, що дитина, зростаючи, бачить приклад родини, вчиться будувати соціальні відносини та контактувати із соціумом, навчається базовим навичкам самостійного життя, пошуку роботи тощо [3].

Основний напрям соціальної роботи з дитячими будинками сімейного типу є соціальний супровід. У законодавстві України зазначено, що соціальний

супровід дитячих будинків сімейного типу – робота, що здійснюється фахівцем із соціальної роботи через організацію заходів і надання соціальних послуг, мета яких створення та забезпечення належних умов функціонування дитячих будинків сімейного типу [5].

До соціального супроводу також входять інші методи роботи, які спрямовані на покращення умов функціонування дитячих будинків сімейного типу, а саме: оцінка потреб, раннє втручання, кризове втручання, надання різноманітних послуг.

Необхідною складовою соціального супроводу є загальноприйнятий алгоритм дій, що включає в себе: ідентифікацію кожного клієнта (батьків-вихователів та дітей-вихованців) та оцінка їх потреб, укладання договору про надання послуг, поглиблену оцінку потреб, створення індивідуального плану, моніторинг якості надання послуг і постійний перегляд плану, а у разі потреби – внесення змін до нього.

Важливим під час соціального супроводу є дотримання механізму ефективної діяльності фахівця з соціальної роботи. У даному контексті йдеться про: партнерство та взаємодію, узгодженість дій, регулярний моніторинг та оцінку ефективності, професійний обмін інформацією та гарантію її конфіденційності, активну участь клієнта та його найближчого оточення у веденні випадку [1].

Невід'ємною частиною соціального супроводження дитячого будинку сімейного типу є відвідування сім'ї, проведення роботи з батьками-вихователями, дитиною-вихованцем та іншими членами сім'ї, які проживають з дітьми-вихованцями та батьками-вихователями. Соціальна робота з дитячими будинками сімейного типу здійснюється шляхом надання комплексу соціальних послуг, а саме: правові послуги, психологічні послуги, соціально-педагогічні послуги, соціально-економічні послуги, соціально-медичні послуги, інформаційні послуги [5].

Отже, дитячі будинки сімейного типу в Україні сьогодні відіграють надважливу роль у системі соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Вони гарантують створення умов, максимально наближених до сімейних, чим сприяють гармонійному розвитку дитини та її соціальній адаптації. Завдяки соціальному супроводу дитячих будинків сімейного типу можна гарантувати забезпечення необхідної підтримки для дітей-вихованців та батьків-вихователів.

Забезпечуючи комплекс послуг з психологічної, правової, соціально-педагогічної, соціально-економічної, соціально-медичної та інформаційної допомоги, соціальні служби можуть гарантувати ефективність функціонування дитячих будинків сімейного типу. Якісне надання послуг сприяє кращій адаптації вихованців, що у подальшому посприяє їх підготовці до самостійного життя та інтеграції в суспільство.

Наразі необхідно вдосконалювати та збільшувати підтримку дитячих будинків сімейного типу, що допоможе у створенні сприятливих умов для дітей, що виховуються у цих сім'ях. Саме у такий спосіб можна забезпечити

зменшення кількості, а в майбутньому й зникнення, інтернатних закладів для дітей, чим гарантуватимемо виховання дітей у сприятливій атмосфері, наближеній до сімейного середовища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Віцукаєва К. М. Соціальний супровід клієнта: навч. посібник. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2017. 322 с.

2. Козубовська І., Шелевер О. Деякі особливості розвитку дітей дошкільного віку в дитячих будинках. Amirovar., *Use of international standards of financial reporting in small and medium-size dentrepreneurship. Impact of modernity on science and practice*. Abstracts of XII international scientific and practical conference. Edmonton, Canada 2020. С 380 – 383.

3. Оскара О. П., Пісна Ю. В. Сімейні конфлікти: конструктивні та деструктивні наслідки. *The Xith International scientific and practical conference «Academic research in multidisciplinary innovation»*, November 30 – December 03, 2020 Amsterdam, Netherlands. С. 295 – 297.

4. Про затвердження Положення про будинок сімейного типу. Постанова КМУ № 564 від 26.04.2002 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#n15.

5. Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту № 3357 від 23.09.09 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0966-09#Text.

УДК 159.922.8

Гірняк Андрій Несторович,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет;
Годз Діана Олегівна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 015 Професійна освіта,
Західноукраїнський національний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПІДЛІТКІВ З ДЕЛІНКВЕНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Проблема відповідальності особистості є однією з центральних у психолого-педагогічній науці, оскільки вона тісно пов’язана з процесами морального розвитку, саморегуляції та соціалізації нового покоління. Відповідальність визначається як здатність особистості усвідомлювати наслідки своїх вчинків і брати на себе обов'язки за прийняті рішення, а також виконувати їх відповідно до вимог соціальних норм та етичних принципів. Відповідальність не є вроджена риса, а формується під впливом різноманітних соціальних і педагогічних чинників, серед яких вирізняються сімейне виховання, освітній процес, міжособистісні взаємини та культурні традиції [3].

Сьогодні особливу увагу приділяють розвитку відповідальності у підлітків і юні. Адже підлітковий вік характеризується активним розвитком особистості, пошуком власної ідентичності, прагненням до самоствердження, що іноді супроводжується проявами протесту проти авторитетів, зокрема батьків і вчителів. У цей період у підлітків може виникати низка проблем, пов'язаних із соціальною адаптацією, взаємодією з однолітками та встановленням соціальних зв’язків, що, у свою чергу, спричинює порушення дисципліни, агресивну поведінку чи ігнорування встановлених норм і правил.

Важковиховувані підлітки – це категорія молоді, яка має суттєві труднощі із соціалізацією та конструктивною інтеграцією у соціум. Вони часто стикаються з різними внутрішніми та зовнішніми конфліктами, що вимагають ретельного аналізу й корекції з боку педагогів, психологів і соціальних працівників. Соціально-психологічні чинники, що впливають на формування відповідальності у важковиховуваних підлітків, включають широкий спектр аспектів, серед яких важливими є сімейне виховання, взаємодія з однолітками, вплив референтних осіб, соціальні норми й цінності, а також соціальні ролі, що виконує підліток у групі. Особливості цих чинників можуть як сприяти розвитку відповідальності, так і створювати труднощі у цьому процесі. Наприклад, недостатня увага з боку батьків або наявність конфліктів у сім'ї можуть стати основними бар'єрами на шляху формування відповідальності, оскільки підліток не має позитивних моделей для наслідування.

Окрім того, важливим чинником є вплив зовнішнього середовища, соціальних інститутів, таких як школа, групи однолітків, місце проживання та культурне середовище, де формується уявлення підлітка про відповідальність, соціальні норми й цінності. Психологічні аспекти, приміром рівень самооцінки, здатність до саморегуляції і система мотивації, мають не менше значення у цьому процесі. Отож соціально-психологічні чинники мають безпосередній вплив на те, як підліток оцінює свої вчинки і як відповідає за наслідки своїх рішень. Тому, проаналізуємо ці чинники з метою окреслення шляхів підтримки важковиховуваних підлітків у розвитку їхньої відповідальності, що є важливою складовою для успішної соціалізації і адаптації в суспільстві [1].

1. *Сімейне виховання.* Взаємодія з батьками безпосередньо визначає рівень розвитку моральних і соціальних орієнтацій підлітка. Батьки постають для дитини першочерговими моделями поведінки, тому їхнє ставлення до виховання, способи вираження уваги та підтримки мають значний вплив на формування відповідальності. Якщо батьки демонструють відповідальне ставлення до своїх обов'язків, регулярно спілкуються з дитиною, встановлюють чіткі правила і кордони, то це сприяє розвитку відповідальності у підлітка [7].

Також важливим чинником є те, як батьки ставляться до помилок підлітка. Надмірна критика або, навпаки, надмірна ліберальність можуть перешкоджати розвитку почуття відповідальності. Батьки мають навчити дитину не уникати відповідальності, а розуміти її важливість і готовність приймати наслідки своїх вчинків. Крім того, батьки повинні вміти правильно пояснити дитині, чому важливо бути відповідальним і чесним. Моральні норми, закладені в родинному вихованні, створюють підґрунтя для формування відповідальності, адже дитина вчиться брати на себе обов'язки і відповідати за свої вчинки. Взаємоповага між батьками та дітьми також сприяє розвитку відповідальності, оскільки у таких сім'ях підлітки відчувають свою цінність і розуміють важливість дотримання соціальних норм [6]. Натомість, у сім'ях, де відсутні чіткі морально-етичні орієнтири або панують суперечливі правила, підлітки часто мають труднощі з усвідомленням відповідальності і можуть не розуміти значення своїх вчинків. Отже, морально-етичні норми в родині створюють важливу основу для формування відповідальності у підлітків, визначаючи їхню здатність бути чесними, справедливими та готовими брати на себе відповідальність за свої дії.

2. *Взаємодія з однолітками.* Пубертатний вік – це період, коли починає активно формуватися соціальна самоідентифікація, і група однолітків відіграє важливу роль у цьому процесі. Підлітки прагнуть бути частиною соціальних груп, адже це дає їм відчуття приналежності, визнання та підтримки. У цьому контексті група однолітків встановлює свої соціальні норми і правила, які часто значно впливають на поведінку її учасників. Своєю чергою, якщо в групі однолітків поширені прояви безвідповідальної поведінки, такі як нехтування правилами, порушення дисципліни або агресивність, підлітки можуть адаптуватися до цих стандартів, сприймаючи їх як соціально прийнятні. Зазвичай група однолітків має великий вплив на формування у підлітка

відчуття особистої відповідальності, адже підлітки прагнуть відповідати вимогам, які їм ставить група. Тому важливо, щоб у колективі, до якого належить підліток, панувала атмосфера взаємоповаги, підтримки та позитивного взаємовпливу. Таке середовище сприятиме формуванню у підлітка здорового почуття відповідальності, що передбачає готовність діяти в інтересах групи та суспільства в цілому [1].

3. *Вплив авторитетів.* Вчителі, наставники, педагоги та соціальні працівники постають для підлітків важливими фігурами, які можуть стати прикладами для наслідування, формуючи у них основи відповідальної поведінки.

Однак варто зазначити, що роль дорослого авторитету є ефективною лише тоді, коли дорослі демонструють послідовність і стабільність у своїй поведінці, а також взаємоповагу до підлітка. Недостатня увага з боку дорослих чи відсутність позитивного прикладу можуть спричинити ситуацію, за якої не активуються мотиви розвитку відповідальності або, навпаки, імітуються негативні аспекти поведінки своїх наставників. Тому дорослі авторитети повинні бути активними учасниками процесу виховання, надаючи підліткам не тільки знання, а й моральні орієнтири для розвитку відповідальної поведінки.

4. *Шкільне середовище*. Педагогічний клімат у школі, рівень дисципліни, взаємини з однокласниками та підтримка з боку вчителів створюють атмосферу, в якій підлітки розвивають свої соціальні навички, зокрема здатність відповідати за свої вчинки. Педагогічний клімат, що характеризується взаємною повагою між учнями та вчителями, сприяє розвитку відповідальності, оскільки підлітки відчувають себе важливою частиною колективу, де правила підтримуються і заохочуються. Відносини з однокласниками також мають суттєвий вплив на формування відповідальності, адже взаємодія з іншими учнями дає змогу підліткам зрозуміти важливість співпраці, дотримання взаємних зобов'язань і колективної відповідальності.

5. *Соціально-економічне середовище.* Умови життя, доступ до освіти та можливості для реалізації задатків і здібностей значно зумовлюють ставлення підлітка до своїх обов'язків та відповідальності за власне майбутнє. У соціальному довкіллі з низьким соціально-економічним статусом підлітки часто стикаються з обмеженими можливостями для отримання якісної освіти, що може спричинити пониження мотивації і рівня відповідальності за власний розвиток [2]. У соціальних формаціях, де побутує обмежений доступ до освітніх ресурсів або де не забезпечується рівність можливостей, підлітки можуть відчувати безнадійність і брати на себе відповідальність за реалізацію лише нагальних потреб, а не орієнтуватися на довгострокові цілі. Проте наявність соціальних інститутів підтримки, де підлітки мають доступ до позашкільних програм, центрів розвитку, психологічної підтримки або інших соціальних інституцій, що допомагають у формуванні життєвих орієнтирів, частіше виявляють бажання брати на себе відповідальність за власне життя. Це також стосується ситуацій, де підтримка з боку родини та соціальних інститутів допомагає підліткам долати складнощі і не здаватися перед труднощами. У

таких умовах підлітки здатні вчитися відповідальності як через власні досягнення, так і через підтримку з боку соціуму.

6. *Соціальні норми та цінності.* Соціальні норми визначають, як має поводитися особистість у конкретному соціумі, що є прийнятним, а що – недопустимим. Підлітки, які ростуть у середовищі, де ці норми чітко виражені та підтримуються, частіше мають цілісне уявлення про те, які вчинки є відповідальними і прийнятними, а які – неетичними та неприйнятними. Цінності, що панують у суспільстві, також безпосередньо впливають на те, як підлітки сприймають свою роль у суспільстві і як вони ставляться до відповідальності. Якщо в суспільстві побутують цінності поваги до інших, чесності та справедливості, підлітки, зазвичай, проявляють відповідальність за свої дії, орієнтуючись на ці принципи. Проте, якщо домінують інші цінності, наприклад, матеріальний успіх будь-якою ціною або ігнорування моральних обов'язків, то відповідальність у таких підлітків проявляється лише формально і ситуативно, а не як стійка внутрішня потреба [4].

7. *Самооцінка та внутрішня мотивація.* Самооцінка – це внутрішнє сприйняття себе, що формується під впливом різних соціальних факторів, таких як сім'я, шкільне середовище та взаємодія з однолітками. Підлітки з низькою самооцінкою часто мають труднощі в прийнятті відповідальності за свої вчинки, оскільки вони сумніваються у своїх силах чи вважають, що їхні зусилля не мають значення. У таких підлітків може бути відсутнє відчуття гідності, що зумовлює ігнорування соціальних норм і правил. З іншого боку, підлітки з високою самооцінкою часто демонструють більшу відповідальність, оскільки вони вірять у свої сили та здатність справлятися з труднощами. Такі діти розуміють важливість своїх дій і впевнені, що можуть впливати на своє життя та навколишній світ. Підвищення самооцінки у важковиховуваних підлітків є важливим кроком на шляху до розвитку відповідальності. Для цього необхідно надавати їм можливості для просоціальних досягнень, підтримувати їх у складних ситуаціях і підкреслювати їхні позитивні риси. Водночас завищена самооцінка також є своєрідним інгібітором формування відповідальності. Проте незначно завищена самооцінка є найбільш тонізуючою для найбільш інтенсивного розвитку особистісних і професійних рис осіб пубертатного віку.

8. *Рівень емоційної підтримки.* Коли підліток має стабільні, емоційно підтримуючі зв'язки з батьками, вчителями, ровесниками та іншими дорослими людьми, це створює для нього безпечне і підтримуюче середовище, у якому він відчуває, що його емоції і потреби важливі. Така підтримка допомагає підлітку почуватися впевненіше у своїх силах і сприяє формуванню здатності справлятися з труднощами, що, своєю чергою, сприяє розвитку почуття відповідальності. Емоційно підтримуюче середовище сприяє також розвитку емоційної зрілості підлітка. Коли він має змогу проявляти свої почуття та емоції у безпечному середовищі, це допомагає йому розвивати емоційну саморегуляцію, що є важливим компонентом відповідальної поведінки. Підлітки, які не отримують достатньої емоційної підтримки, можуть відчувати ізоляцію та непорозуміння з боку оточуючих, що спричинює зниження їхнього

рівня відповідальності та підвищує ризик девіантної поведінки. Рівень емоційної підтримки є важливим чинником, що впливає на формування відповідальності у важковиховуваних підлітків. Підтримка з боку батьків, вчителів, значущих дорослих осіб допомагає підліткам відчувати себе важливими й розуміти значення своїх вчинків. Це створює умови для розвитку відповідальності, яка є основою для успішної соціалізації та адаптації підлітка в суспільстві [5].

Отже, формування відповідальності у важковиховуваних підлітків є результатом складної взаємодії різноманітних соціально-психологічних чинників, серед яких особливу роль відіграють сім'я, соціальне середовище та рольові моделі взаємин з ровесниками. Вони визначають не тільки рівень соціалізації підлітка, а й його здатність до прийняття відповідальних рішень та осмислення наслідків власних вчинків. До таких чинників належать як зовнішні соціальні впливи, так і внутрішні особистісні риси, що взаємодіють між собою, детермінуючи поведінку та взаємини підлітка з оточенням. Розуміння цих чинників є основою для розробки ефективних педагогічних стратегій, спрямованих на розвиток відповідальності та емоційно-вольової саморегуляції в підлітковому віці.

Водночас потрібно пам’ятати про важливість психодіагностики й визначення оптимального рівня відповідальності як інтегральної характерологічної риси. Адже гіпервідповідальність і прояви надмірного перфекціонізму є руйнівними для особистості, спричинюють почуття провини та блокують психоемоційні канали досягнення щастя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранова С. В. Соціально-психологічні механізми формування професійної відповідальності колективних суб’єктів управління: автореф. дис. … канд. психол. наук Луганськ, 2004. 21 с.

2. Бех І. Д. Відповідальність особистості як мета виховання. *Початкова школа*. 1994. № 9 – 10. С. 4 – 8.

3. Дорогіна О. В., Козубовська І. В., Смук О. Т. Соціально-превентивна робота з важковиховуваними дітьми молодшого шкільного віку в інтернатних закладах: монографія. Ужгород: УжНУ, 2003. 200 с.

4. Патинок О. П. Становлення відповідальності як професійно значущої якості майбутнього фахівця соціальної сфери: психологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : «Педагогіка, Соціальна робота».* 2016. Вип. 2 (39). С. 116 – 135.

5. Садова М. А. Теорія та практика професійної відповідальності особистості: автореф. дис. … д. психол. наук. Київ, 2019. 40 с.

6. Сухін О. Д. Важковиховуваність та її ознаки: комплексний психолого-соціальний аналіз проблеми. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 5. С. 26 – 28.

7. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Харків: Клуб сімейного дозвілля. 2016. 160 с.

УДК 378

Гірняк Галина Степанівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет;
Кравець Оксана Василівна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 015 Професійна освіта,
Західноукраїнський національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Професійно-ціннісні орієнтації особистості – це система особистісних переконань, цінностей та установок, які зумовлюють ставлення індивіда до професійної діяльності, визначають його мотивацію та спрямованість до виконання професійних обов'язків. Це також сукупність моральних, етичних, психологічних і соціальних установок, які формують підґрунтя для вибору та розвитку професійної діяльності, сприяючи адаптації особистості в професійному середовищі. Професійно-ціннісні орієнтації особистості – це й ціннісні пріоритети, що визначають професійну самоідентифікацію індивіда та його здатність діяти у межах етичних норм і моральних стандартів професії. У контексті соціальної роботи ці орієнтації мають особливу важливість, адже професія соціального працівника передбачає високий рівень емпатії, моральної відповідальності, готовності до допомоги людям у складних життєвих ситуаціях.

Юнацький вік – це період інтенсивних змін у психічному розвитку особистості, що характеризується важливими етапами становлення та самовизначення. У цьому віці молоді люди починають активно формувати свої життєві орієнтири, професійні інтереси та соціальні цінності. У цей період також виникає інтенсивне формування самосвідомості, визначення особистих цінностей та життєвих пріоритетів. Відтак формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх соціальних працівників є складним і багатогранним процесом, що залежить від багатьох чинників, серед яких особливе значення мають психолого-вікові передумови, а саме:

1. Самоусвідомлення – це процес, через який індивід починає розуміти не тільки свої внутрішні риси, а й своє місце у суспільстві, а також власні можливості й обмеження. Для соціального працівника важливою є здатність усвідомлювати значення своєї професії в житті інших людей, оскільки його діяльність пов'язана з наданням допомоги, вирішенням соціальних проблем і підтримкою осіб у складних життєвих ситуаціях [4]. Самоусвідомлення у молодому віці включає також розуміння своїх моральних переконань, цінностей та стандартів поведінки, що є основою для формування професійно-ціннісних орієнтацій. Молоді люди в цей період активно шукають соціальні

орієнтири, на яких можуть ґрунтувати свою діяльність і взаємодію з іншими людьми. Самооцінка, своєю чергою, є важливою частиною цього процесу. Вона дає змогу людині оцінювати власні сили, можливості, а також розуміти, які цінності вона готова підтримувати і які стандарти поведінки для неї є важливими. Формування адекватної самооцінки є необхідною передумовою для успішної соціалізації, професійної реалізації та конструктивної взаємодії в колективі соціальних працівників [7].

2. Формування моральних переконань та етичних стандартів. Цей процес починається на ранніх етапах розвитку особистості, коли молода людина вперше стикається із соціальними нормами, вимогами до поведінки й моральними дилемами. Під час юнацького віку індивід активно розвиває свої уявлення про правильне та неправильне, що має суттєвий вплив на подальше професійне становлення. Важливою складовою цього процесу є поступова інтеграція моральних цінностей, таких як чесність, відповідальність, справедливість, емпатія та готовність до допомоги іншим [5].

Крім того, розвиток моральних переконань у студентський період часто пов'язаний з особистісними конфліктами та пошуками гармонії між власними переконаннями і реальністю професійного світу. На цьому етапі особистість також переживає етапи адаптації до нових соціальних ролей, що можуть викликати сумніви або перехідні труднощі. Вже на цьому етапі молоді люди мають навчитися балансувати між індивідуальними переконаннями і вимогами професії, що дає змогу їм працювати у межах встановлених етичних стандартів [6].

3. Психологічна зрілість та емоційна стабільність. У процесі дорослішання людина поступово розвиває здатність до емоційного самоконтролю, що є надзвичайно важливим у професії соціального працівника. Соціальна робота передбачає безпосередній контакт з вразливими людьми, які перебувають у соціально складних та емоційно напружених ситуаціях, тому здатність зберігати емоційну рівновагу є ключовою для ефективного виконання професійних обов'язків. У молодому віці людина лише починає формувати основи емоційної стабільності й психологічної зрілості. Самоконтроль, розуміння своїх емоцій, управління ними – це складні процеси, які потребують часу та досвіду. На етапі студентства молоді люди проходять через різноманітні стресові ситуації, які випробовують їх здатність до емоційної саморегуляції. Студенти соціальних спеціальностей часто стикаються з першим досвідом практичної діяльності, вчаться працювати з різними категоріями соціально вразливих людей, що дає їм можливість розвивати необхідні емоційні навички.

4. Розвиток соціальної компетентності та комунікативних навичок. Ці навички активно розвиваються в юнацькому та молодому віці, коли особистість набуває здатності ефективно взаємодіяти з іншими людьми в різних соціальних контекстах. Для соціального працівника важливо не тільки володіти основами комунікації, а й мати здатність розуміти потреби, переживання та проблеми інших, проєктивно скеровувати свої реакції і стратегії взаємодії відповідно до конкретної ситуації [2].

5. Зростання мотивації до допомоги іншим і соціальної відповідальності. У період зрілості, коли особистість досягає більшої самосвідомості та усвідомлення своєї ролі у суспільстві, виникає прагнення діяти на користь інших. Це сприяє розвитку мотивації до допомоги тим, хто перебуває у скрутному становищі, а також до пошуку шляхів вирішення соціальних проблем. Уже в юності і на початку зрілості молоді люди починають усвідомлювати свою соціальну роль і здатність впливати на ситуацію в соціумі. Вони розуміють, що від них залежить не лише особистий успіх, а й благополуччя інших, що змушує їх звертати увагу на соціальні проблеми та допомагати тим, хто цього потребує.

Зростання мотивації до допомоги іншим також пов'язане з прагненням досягти значущості та визнання у професії. Людина, яка обирає соціальну роботу, повинна мати внутрішнє бажання здійснити внесок у зміни соціальної ситуації, покращення життя тих, хто цього потребує. Вона має чітке уявлення про те, що її діяльність має бути корисною для громади, що її робота не лише забезпечує особистий добробут, а й приносить користь людям. Тому соціальні працівники, зазвичай, мають виражену мотивацію до того, щоб здійснювати своє покликання у вигляді допомоги тим, хто знаходиться у скрутних обставинах, допомагаючи їм подолати життєві труднощі [1].

6. Здатність до професійного самовизначення та кар'єрного планування. У процесі становлення професійних орієнтацій молоді люди мають не лише обрати конкретну професію, а й усвідомити свої сильні й слабкі сторони, а також розвивати навички для подальшого професійного росту. Цей процес включає в себе самоаналіз, оцінку своїх можливостей і ресурсів, що є необхідними для успішного професійного розвитку в галузі соціальної роботи. Майбутній соціальний працівник повинен розуміти, що його кар'єра не обмежується лише отриманням освіти, а й потребує постійного самовдосконалення, розвитку нових навичок, участі в додаткових курсах, тренінгах, а також здобуття практичного досвіду. Тільки у такий спосіб він зможе справлятися з різними соціальними викликами та відповідати вимогам професії.

7. Розвиток критичного мислення та саморефлексії. Критичне мислення виявляється у здатності оцінювати ситуації, знаходити альтернативні рішення та визначати сильні й слабкі сторони у власних переконаннях і діях. Ці навички є дуже важливими для соціального працівника, адже робота у цій сфері часто потребує прийняття важливих етичних рішень, здатності працювати з різними групами людей, враховуючи їх потреби та соціальний контекст [3]. Особливо важливим аспектом розвитку критичного мислення є здатність до аналізу ситуацій з різних точок зору, що дозволяє соціальному працівнику більш ефективно взаємодіяти з різними категоріями клієнтів. Це важливо не лише для коректної оцінки потреб клієнтів, а й для запобігання професійним помилкам. Критичне мислення також дає змогу зберігати об'єктивність у процесі оцінки поведінки клієнтів, особливо у ситуаціях, коли емоції можуть заважати прийняттю правильних рішень. Своєю чергою, саморефлексія дає

змогу соціальному працівникові аналізувати власні емоційні реакції на певні ситуації та вирішувати, як ці реакції впливають на взаємодію з клієнтами [6].

Загалом саморефлексія допомагає людині усвідомлювати свої вчинки, оцінювати їх вплив на інших, а також аналізувати власні переконання й цінності. Вона дає змогу соціальному працівнику постійно аналізувати й коригувати свої професійні орієнтації, що важливо для ефективної роботи з людьми. Кожен соціальний працівник стикається із ситуаціями, коли його власні переконання можуть вступати у конфлікт із професійними вимогами чи етичними стандартами. Саморефлексія дає змогу усвідомити ці протиріччя й коригувати власну поведінку або ставлення до ситуації, що сприяє розвитку професіоналізму.

Отже, важливою частиною професійної підготовки майбутніх соціальних працівників є не лише оволодіння теоретичними знаннями та практичними навичками, а й розвиток особистісних рис, опанування вимог моральних принципів, які сприяють ефективному вирішенню проблем соціальних груп та окремих осіб, які перебувають у складних життєвих ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асташова Н. А. Концептуальні засади педагогічної аксіології. *Педагогіка*. 2012. № 8. С. 8 – 12.

2. Бадюл С. С. Професійно-педагогічні цінності як психолого-педагогічна основа процесу становлення майбутніх соціальних працівників. *Рідна школа*. 2012. № 6. С. 14 – 15.

3. Балл Г. О. Гуманізація загальної та професійної освіти: сучасна актуальність і психолого-педагогічні орієнтири. *Неперервна професійна освіта: проблеми пошуки, перспективи*. Київ: Віпол, 2013. С. 134 – 157.

4. Белей М. Д. Проблеми формування професійних смислів у сучасного студентства. *Науковий вісник Львівського юридичного інституту. Психологія*. Львів, 2010. № 2. С. 13 – 21.

5. Клінцова М. До проблеми формування професійно-педагогічних цінностей у структурі особистості майбутнього фахівця. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. Львів: Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2006. Вип. 21. С. 40 – 46.

6. Костюков С. Історична генеза поняття «цінність» у філософії. *Вища освіта України*. 2022. № 4. С. 24 – 31.

7. Тофтісова-Матерон Р. Соціальні послуги: як побудувати українську модель на європейських підходах. Київ: Проект ТАСІС «Посилення рег. соц. послуг в Україні», 2016. 225 с.

УДК 364-787.26 (477)

Гук Ольга Федорівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної реабілітації
та соціальної педагогіки,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА ТА ЙОГО РОЛЬ У ГРОМАДІ

З метою створення сприятливого середовища для соціально-економічного розвитку на рівні громад у вирішенні проблем місцевого значення важливо впроваджувати соціальне партнерство у взаємодії громади, місцевої влади та бізнесу.

Реальна здатність вирішувати місцеві проблеми безпосередньо силами громади за активної участі органів місцевого самоврядування, представників приватного бізнесу, громадських організацій та інших зацікавлених сторін, на наше глибоке переконання, є ключовим чинником сталого розвитку території. Спільна діяльність зазначених суб'єктів, спрямована на поліпшення умов життя мешканців, сприяє зміцненню соціальної єдності, підвищенню рівня добробуту населення й формуванню відповідального ставлення громадян до розвитку власної громади. Така взаємодія забезпечує вирішення актуальних проблем громади.

Слід відмітити, що соціальне партнерство відіграє важливу роль у трудовій сфері, оскільки сприяє розвитку економіки. Воно являє собою систему взаємодії між владою, бізнесом, професійними об'єднаннями, громадськими організаціями та населенням, спрямовану на узгодження інтересів сторін і спільне вирішення важливих соціальних питань [1].

У вітчизняній науці та практиці переважає вузький підхід до соціального партнерства, що розглядається переважно як технологія регулювання соціально-трудових відносин в організаціях. Цілями соціального партнерства є зниження протиріч між роботодавцями та найманими працівниками на основі соціального співробітництва, а також інтеграція працюючих у систему ринкової економіки [4].

Реалізовувати партнерські зв'язки для громад, так само, як і для інших суб'єктів таких взаємодій, важливо, а іноді й просто необхідно. Адже часто громада може володіти недостатніми обсягами ресурсів (фінансових, інфраструктурних, кадрових, технологічних тощо) для вирішення суспільно значущих питань, які перед нею постають, наприклад: ремонт мостів, крупних об'єктів соціальної інфраструктури; будівництво доріг, шкіл, садочків, будинків культури та інші задачі громади.

Так, на сьогоднішній день в Україні актуальними й такими, що потребують об'єднання зусиль кількох громад / бізнесів / громадських

організацій, слід вважати будівництво сміттєсортувальних / сміттєпереробних об’єктів, адже для реалізації таких проєктів важливе як фінансове, так і інше ресурсне забезпечення (зокрема, виділення земельної ділянки, розробка проєкту, закупівля обладнання, налагодження збору та сортування сміття, залучення відповідних фахівців – проєктантів, інженерів, екологів, будівельників тощо). Такого роду об’єкти можуть бути непосильними для однієї громади, отже, цілком логічно, що громадам доцільно об’єднуватись з іншими потенційними партнерами шляхом створення партнерств і реалізації великих за масштабами проєктів. Результатом такого об’єднання буде:

– витрачання кожним партнером меншої кількості ресурсів для реалізації програми та досягнення цілей;

– залучення до проєкту більшої цільової аудиторії та більшої кількості бенефіціарів;

– масштабніше поширення результатів проєкту;

– більше медіапокриття, тобто інформаційний розголос про події, виконувані проєкти та результати партнерства [5].

Громада, яка спроможна до партнерства, – це громада, що здатна до активної взаємодії з партнерами з різних секторів (іншими громадами, бізнесом та неурядовим (громадським) сектором) на договірних засадах шляхом об’єднання й координації зусиль, ресурсів, у тому числі фінансових, рівної участі кожної зі сторін та спільної відповідальності за результати діяльності з метою досягнення спільних цілей.

Для успішної (спроможної) громади, окрім безпосередньо ресурсного, інфраструктурного та кадрового забезпечення, важливими є й такі характеристики, як:

– згуртованість громади;

– довіра та самоорганізація;

– спільне бачення;

– рух уперед або стратегічний план.

Указані характерні ознаки є обов’язковими умовами для розширення партнерських зв’язків громад. Разом з тим, довіра та спільне стратегічне бачення мають бути притаманні всім суб’єктам міжсекторного партнерства – представникам бізнесу, органам влади, громадському сектору, оскільки без цього, у кінцевому підсумку, не можна досягнути успіху у вирішенні спільних проблем, наявних у громаді та її партнерів [3].

У процесі дослідження й розвитку підходів до обґрунтування сутності та виявлення громад, спроможних до партнерства, виникає потреба у виборі та оцінці параметрів такої спроможності. У даному контексті, у першу чергу, доцільно визначити:

– наскільки громада ресурсно та інфраструктурно забезпечена;

– чи достатнім є її кадровий потенціал.

Адже без дотримання зазначених умов громада не здатна ставати рівноправним дієвим партнером і набувати статусу рівної серед рівних. Для визначення суспільної активності громади важливо оцінити наявність у ній

лідерів, їх готовність до ініціювання нових проєктів і відповідальності за їх реалізацію, існування громадських організацій, створюваних не лише задля втілення одиничних цілей і заходів, важливих для окремих цільових груп, а й для системної роботи та досягнення важливих результатів для громади загалом [2].

Крім того, має значення накопичений досвід партнерської взаємодії (кількість укладених чинних формальних договорів, підписаних меморандумів з іншими громадами, бізнесами, громадськими організаціями, приклади неформальних, усних контактів, які сприяють вирішенню суспільно значущих проблем тощо).

У рекомендаціях для бізнесу є визначення потенційних партнерів для налагодження партнерських зв'язків, які складаються з шести пунктів:

1) місія, цілі та цінності;
2) потенціал організацій;
3) репутація та достовірність;
4) заінтересованості сторін проєкту;
5) структура управління організації – потенційного партнера;
6) оцінка ризиків [1; 2].

Інакше кажучи, у межах громади слід чітко й зрозуміло сформулювати цінності та місію громади, а також цілі проєкту, який планується реалізовувати через партнерство. Підґрунтям цього мають слугувати стратегічні документи розвитку громади (стратегія та плани соціально-економічного розвитку), у яких окреслено транспарентні (інформаційно-відкриті, прозорі) перспективи, у тому числі на довгострокових горизонтах, та шляхи й ресурси для безпосереднього досягнення їх.

Говорячи про потенціал громади, йдеться про всю сукупність ресурсів і можливостей громади (природних, матеріальних, фінансових), відповідне кадрове забезпечення, а також досвід, навички, лідерські характеристики. Весь комплекс ресурсного потенціалу даватиме можливість брати активну участь у реалізації партнерських проєктів.

Від репутації громади, достовірності інформації про неї залежить і довіра. Так:

1) репутація громади важлива у контексті розвитку та налагодження нових зв'язків і пошуку нових партнерів (зокрема, висока репутація кожного наступного разу сприятиме прискоренню та підвищенню результативності укладання нових партнерських угод і реалізації успішних проєктів);

2) прозора та повна інформація про громаду, її проєкти є важливою для потенційних партнерів, адже приховування та викривлення інформації руйнує довірливі стосунки, призводить до непорозумінь, викликає конфлікти, результатом чого ставатиме зниження ефективності або навіть розірвання партнерських відносин.

Зацікавленість громади у партнерстві та реалізації проєктів є визначальним чинником успіху. Без наявності конкретного інтересу, що виявляється у досягненні відчутних результатів (наприклад, ремонті чи

будівництві об’єктів, проведенні культурних, освітніх, просвітницьких або спортивних заходів тощо), громада не матиме мотивації до співпраці та укладання партнерських угод. Інакше кажучи, спільні інтереси виступають основою взаємодії та точками дотику, на яких варто будувати ефективні партнерські відносини.

Отже, можна зробити висновок, що спроможність громади до партнерства визначається комплексом взаємопов’язаних чинників, серед яких провідну роль відіграють ресурсне, інфраструктурне та кадрове забезпечення, наявність активних лідерів і громадських організацій, досвід взаємодії з різними партнерами, а також чітко сформульовані цінності, місія та стратегічні цілі розвитку. Крім того, важливою умовою ефективного партнерства є репутація громади, прозорість її діяльності та достовірність інформації про реалізовані ініціативи, що формують довіру потенційних партнерів. Зацікавленість громади у досягненні спільних результатів стає рушійною силою розвитку партнерських відносин, які, у свою чергу, сприяють зміцненню соціальної єдності, підвищенню ефективності управління та забезпеченню сталого розвитку території.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Махначова Н. Роль соціального партнерства в громаді в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2018. № 6. URL: https://bit.ly/30EOu2T.

2. Пєша І. В, Сопівник І. В., Вакуленко О. В., Овдій Н. М. Соціальна робота у територіальній громаді: навчальний посібник. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2024. 305 с.

3. Соціальне партнерство: навч. посібник / укладач А. В. Камбур. Чернівці: Чернівецький ун-т , 2024. 116 с.

4. Спірін А. А. Налагодження соціального партнерства у територіальних громадах як виклик сьогодення. *Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 24 березня 2023 р.). Дніпро, ДНУімені Олеся Гончара, 2023. С. 48 – 51.

5. Успішна територіальна громада: будуємо разом / Бриль М., Врублевський О., Данчева О., Чубаров Е. Харків: Видавничий будинок Фактор, 2018. 128 с. URL: https://despro.org.ua/library/publication/UspishnaTerytorialnaHromada2018.pdf.

УДК364-43:373.5](06)

Деркач Анастасія Сергіївна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара;
Кримчак Людмила Юріївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри соціальної роботи та
управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Умови війни, в яких на сьогодні знаходиться молодь України, суттєво впливають на процес її соціальної адаптації, соціалізації та інтеграції в оточуюче середовище. Зростання кількості малозабезпечених сімей, безробіття батьків, внутрішнє переміщення у зв'язку з військовими діями, обмежений доступ до базових потреб та недостатня підтримка вдома, стрес та емоційні проблеми, – усе це помітно відображається на соціально-психологічному здоров'ї дівчат і хлопців.

Ситуація погіршується наявністю в освітніх установах явищ цькування, агресії, кібербулінгу, які безпосередньо впливають на академічну успішність, соціальні відносини та загальний емоційний стан здобувачів освіти. Тому важливого значення набуває соціальна робота в закладах загальної середньої освіти.

На сьогодні зазначена проблема залишається актуальною у науковому світі. Так, С. Мельничук велику увагу приділяє соціально-педагогічному супроводу дезадаптованих школярів [6]. У роботі І. Григоренко та Н. Савельєвої обґрунтовано теоретико-методологічні основи соціальної роботи з дітьми внутрішніх мігрантів у загальноосвітньому навчальному закладі [3]. Питання щодо соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки підлітків у діяльності загальноосвітньої школи розглядають у своїх роботах В. Афанасьєва [2] та Л. Гуцуляк [4] та ін.

Отже, з урахуванням зазначеного мета даної публікації полягає у висвітленні особливостей соціальної роботи в середніх загальноосвітніх закладах України.

Слід відмітити, що соціальна робота в загальноосвітніх закладах України є важливою складовою системи соціального захисту дітей та молоді. Вона спрямована на створення сприятливих умов для всебічного розвитку, навчання, виховання та соціалізації здобувачів освіти, а також надання їм соціально-педагогічної підтримки у складних життєвих обставинах.

Розглядаючи предмет нашого дослідження та спираючись на Закон України «Про освіту» [7], під поняттям «заклади загальної середньої освіти» ми розуміємо загальноосвітні школи, гімназії, ліцеї, спеціалізовані школи, школи-інтернати.

Важливим для нас є те, що соціальна робота в загальноосвітніх закладах України організовується та здійснюється соціальними педагогами, які відповідно до Листа МОН від 02.08.2022 № 1/8794-22 «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році» є педагогічними працівниками, що мають відповідну освіту та кваліфікацію для здійснення соціально-педагогічної діяльності [5].

Специфіка соціальної роботи у зазначених закладах вимагає від фахівця наявності низки компетентностей, серед яких здатність:

– розуміти сутність, значення й види соціальної роботи та основних її напрямів (психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного);

– оцінювати соціальні проблеми, потреби, особливості та ресурси учасників освітнього процесу;

– шукати, обробляти та аналізувати інформацію з різних джерел;

– приймати обґрунтовані рішення;

– розробляти шляхи подолання соціальних проблем і знаходити ефективні методи їх вирішення;

– ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності;

– взаємодіяти з членами освітнього процесу, представниками різних професійних груп та громад;

– дотримуватися етичних принципів та стандартів соціальної роботи;

– проявляти наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов’язків.

Важливим для нас є розуміння, що метою діяльності соціального педагога, який є фахівцем психологічної служби закладу загальної середньої освіти, є сприяння створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров’я, надання соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти.

Тому, особливості соціальної роботи даного фахівця передбачають наявність певних знань та вмінь, які дозволяють здійснювати:

– соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти, колективу та мікрогруп, осіб, які потребують піклування чи перебувають у складних життєвих обставинах;

– просвітницьку та профілактичну роботу серед учасників освітнього процесу з питань запобігання та протидії домашньому насильству (у тому числі стосовно дітей та за участю дітей), злочинності, алкоголізму, наркоманії тощо;

– вивчення та аналіз соціальних умов розвитку здобувачів освіти, мікроколективу (класу чи групи) в цілому [1].

Фахівець повинен вміти планувати та реалізовувати завдання соціалізації здобувачів освіти, адаптації їх у новому колективі та соціальному середовищі. Наразі, надавати допомогу дітям і сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, або потребують посиленої педагогічної уваги, або мають особливі освітні потреби, у тому числі постраждалим від насильства та військових конфліктів.

Немаловажним для роботи соціального педагога освітньої установи середнього рівня є сприяння:

– взаємодії закладів освіти, сім'ї та суспільства у вихованні підростаючого покоління, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечення консультативної допомоги батькам (законним представникам);

– захисту прав здобувачів освіти від будь-яких видів і форм насильства шляхом представлення їхніх інтересів у правоохоронних і судових органах;

– формуванню у дітей відповідальної поведінки, культури здорового способу життя, збереження репродуктивного здоров'я;

– попередженню конфліктних ситуацій, що виникають під час освітнього процесу, запобіганню та протидії домашньому насильству.

З викладеного вище випливає, що соціальна робота в закладах середньої освіти України відіграє важливу роль у:

– забезпеченні добробуту здобувачів освіти;

– сприянні їхньому розвитку;

– захисті їхніх прав.

Однак, як і будь-яка система, вона має свої сильні та слабкі сторони, виклики та проблеми.

Серед сильних сторін – це те, що в закладах освіти працюють соціальні педагоги, які мають спеціальну освіту (навчалися за освітньою програмою «Соціальна робота» та за спеціалізацією «Соціальна педагогіка). Їх діяльність регулюється законами України «Про освіту», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», Державним стандартом соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, та іншими нормативно-правовими актами, що забезпечують правову основу для їхньої роботи. Ці фахівці співпрацюють з іншими соціальними інститутами, такими як служби у справах дітей, центри соціальних служб, підрозділи національної поліції, медичні заклади, органи місцевого самоврядування, що безпосередньо забезпечують інтегрований комплексний підхід до розв'язання проблем здобувачів освіти.

Проте, соціальна робота в закладах загальної середньої освіти має й негативні сторони:

– недостатня кількість соціальних педагогів призводить до перевантаження та знижує якість їх роботи;

– обмеженість у необхідних ресурсах (обладнання, фінансування, методичні матеріали);

– недостатня поінформованість про соціального педагога (не всі батьки та здобувачі освіти повною мірою усвідомлюють його функції в освітньому закладі, що призводить до нерозуміння та низької ефективності роботи фахівця);

– бюрократизація роботи, яка пов'язана із витрачанням значної частини робочого часу на ведення документації й звітності, що зменшує час, який фахівці можуть приділити безпосередньо роботі зі здобувачами освіти.

Серед викликів, які ускладнюють соціальну роботу в закладах загальної середньої освіти, можна вважати:

– зростання соціальних проблем (бідність, безробіття, насильство в сім'ї);

– поширення низки негативних явищ (булінг, кібербулінг, вживання психоактивних речовин, злочинність).

Проблемами, що впливають на особливості соціальної роботи в освітніх установах середнього рівня, є й зростання кількості здобувачів освіти з психологічними проблемами (тривожність, депресія, стрес), що потребує від соціальних педагогів додаткових знань і навичок.

Зрозуміло, щоб бути у курсі нових методів і підходів у соціальній роботі, вчасно реагувати на всі виклики та потреби, забезпечувати безпечне та інклюзивне освітнє середовище, де кожен здобувач освіти почував би себе комфортно та захищено, соціальні педагоги мають постійного підвищувати кваліфікацію.

Отже, соціальна робота в закладах загальної середньої освіти є відповідальною, вимагає змістовного рівня загальних та спеціальних здатностей для соціально-педагогічної підтримки та патронажу здобувачів освіти, які опинилися й перебувають у складних життєвих обставинах. у свою чергу, це вимагає постійного вдосконалення теоретичних і практичних підходів, підвищення кваліфікації фахівців та зміцнення співпраці між усіма учасниками освітнього процесу, а також з державними та громадськими організаціями.

Важливо зауважити, що ефективна соціальна робота є запорукою створення безпечного, інклюзивного та підтримуючого освітнього простору, де кожна дитина має можливість повноцінно розвиватися та реалізовувати свій потенціал.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналітичні матеріали про діяльність психологічної служби у системі освіти, стан забезпечення закладів освіти практичними психологами і соціальними педагогами та рекомендації щодо пріоритетних напрямів психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронажу учасників освітнього процесу у 2022/2023 навчальному році. *Додаток до Листа Міністерства освіти і науки України* від 02.08.2022 року № 1/8794-22. URL :https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/661/694/68d/66169468dedad821043607.pdf.

2. Афанасьєва В. В. Соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки підлітків у діяльності загальноосвітньої школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 Соціальна педагогіка. Луганськ, 2011. 22 с.

3. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»]. Полтава: ПНПУ, 2017. 100 с.

4. Гуцуляк Л. Профілактика агресивної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти: Теоретичний аспект. 2022. Humanitas. Вип.1. С. 22 – 28.

5. Лист МОН України від 02.08.2022 № 1/8794-22 «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році». *Веб-сайт Міністерства освіти і науки України*. URL: https://mon.gov.ua/npa/shodo-diyalnosti-psihologichnoyi-sluzhbi-u-sistemi-osviti-v-20222023-navchalnomu-roci.

6. Мельничук С. Л. Шкільна дезадаптація молодших школярів як соціально-психологічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, 5. С. 39 – 43. URL: https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.5.7.

7. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 року №2145-VIII (оновлений 27.03.2025 року). *Веб-сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n8.

УДК 364.4(06)

Кравченко Оксана Олексіївна,
доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету соціальної та психологічної освіти,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ГРОМАДІ ЯК ЧИННИК СТІЙКОСТІ І ВІДНОВЛЕННЯ

Соціальна робота в громадах в умовах сьогодення залишається ключовою для підтримки оптимального рівня життєдіяльності людини та підтримки тих категорій громадян, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Здійснимо аналіз Плану дій Ради Європи для України на 2023 – 2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова», який передбачає задоволення невідкладних і середньострокових потреб країни. Водночас звернемо увагу на позиції, що стосується соціального захисту та соціальної інклюзії, зокрема імплементація Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) в університетській освіті й професійній підготовці; дотримання прав внутрішньо переміщених осіб і осіб, які повертаються до місць свого проживання; прав ветеранів і ветеранок, особового складу збройних сил; сприяння гендерній рівності та боротьбі з насильством щодо жінок; захисту прав дітей під час війни та у післявоєнний період; гідний соціальний захист постраждалого від війни населення.

У межах напряму «Сприяння кращому захисту та ефективному дотриманню прав людини» передбачено надання підтримки та консультацій органам державної влади України з питань імплементації міжнародного законодавства прав людини в умовах війни та (чи) післявоєнного періоду, а також з інших питань, пов’язаних з Конвенцією (підвищувати ефективність системи захисту прав людини щодо України через підтримку впровадження національної правової бази щодо захисту прав людини з акцентом на найбільш уразливих верствах населення, включно з особами, які постраждали від війни).

За напрямом «Права внутрішньо переміщених осіб і осіб, які повертаються до місць свого проживання» визначено за мету сприяти посиленню захисту прав людини переміщених осіб та осіб, які повертаються до місць свого проживання, покращенню умов їхнього життя та зменшенню негативних наслідків переміщення, з урахуванням гендерних аспектів, відповідно до вимог Ради Європи та європейських стандартів (надавати правову допомогу та експертну підтримку центральним, регіональним і місцевим органам влади, а також Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини та неурядовим організаціям (НУО) з питань захисту прав людини та доступу до основних послуг (житло, соціальний захист, безоплатна юридична допомога, доступ до правосуддя) для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), осіб, житло яких зруйновано чи пошкоджено внаслідок воєнної агресії

проти України, та осіб, які повертаються до місць свого проживання, через створення ефективних цифрових рішень, а також практичні заходи в частині реінтеграції та соціальної реабілітації).

Окремим напрямом визначено «Права ветеранів, особового складу збройних сил» з орієнтацією підтримати органи державної влади України в частині захисту прав людини військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей, включно з їхніми соціальними правами (сприяти Міністерству в справах ветеранів, Міністерству освіти і науки та закладам підвищення кваліфікації, професійної доуніверситетської та вищої освіти в частині розроблення спеціальних освітніх програм для військовослужбовців та ветеранів з метою професійної адаптації до повернення до цивільного життя).

Напрям «Сприяння рівності та поваги до людської гідності, сприяння гендерній рівності та боротьбі з насильством щодо жінок» має за мету сприяти гендерній рівності та рівним правам жінок і чоловіків, дівчат і хлопців як у воєнний, так і післявоєнний період, надавати підтримку особам, які постраждали від насильства проти жінок і дівчат, включно з переміщеними особами й особами, які повертаються до місць свого проживання, в Україні (підтримувати органи державної влади України в частині реалізації Стратегії Ради Європи щодо забезпечення гендерної рівності на 2018 – 2023 роки та Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція), надавати технічну допомогу в частині розширення врахування гендерної проблематики під час розробки політики, прийняття рішень і надання послуг на національному та регіональному рівнях з метою усунення довгострокових наслідків конфліктів і насильства; підтримувати громадські організації, що захищають права жінок, у їхній боротьбі з насильством щодо жінок, сприянні гендерній рівності та підвищенні обізнаності про стандарти гендерної рівності та про Стамбульську конвенцію на загальнонаціональному й місцевому рівнях).

За напрямом «Захист прав дітей під час війни та в післявоєнний період» за мету є сприяти захисту прав дитини під час війни та в післявоєнний період (надавати підтримку в частині захисту прав усіх дітей, зокрема переміщених дітей, дітей, які залишилися без батьківського піклування, дітей без супроводу дорослих, дітей, яким довелося покинути установи соціального захисту, і дітей з обмеженими можливостями, відповідно до стандартів Ради Європи; надавати підтримку для припинення всіх форм насильства щодо дітей, зокрема торгівлі людьми, викрадень, сексуальної експлуатації та насильства, в тому числі в інтернеті, відповідно до Конвенції про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція), наприклад, за допомогою створення/розвитку закладів за моделлю «Барнахус» («Будинок дітей») і підготовки фахівців для виявлення, запобігання та розслідування таких злочинів, а також через сприяння співробітництву з цих питань між Україною та іншими державами-членами Ради Європи; передавати експертні знання та надавати підтримку в галузі психологічної допомоги/послуг посттравматичного

відновлення дітям в Україні через зміцнення спроможності українських фахівців надавати послуги в галузі психічного здоров'я відповідно до міжнародних стандартів; надавати можливості для значущої участі дітей у процесах прийняття рішень, зокрема з питань, що стосуються самих дітей (право бути вислуханим і право голосу під час прийняття всіх рішень, що їх стосуються).

Серед напрямів є «Гідний соціальний захист постраждалого від війни населення» з метою підтримати українські органи державної влади в частині забезпечення гідного рівня соціального захисту постраждалого від війни населення, включно з переміщеними особами, літніми людьми, дітьми, особами з обмеженими можливостями та особами, які належать до вразливих груп, у прозорий, стійкий спосіб, що враховує гендерні аспекти, як істотної складової стійкої політики органів влади щодо захисту прав людини (зміцнювати спроможність органів державної влади, що відповідають за розробку й реалізацію соціальної політики, та підтримати надання підготовленими фахівцями ефективних, якісних і своєчасних соціальних послуг особам/сім'ям, які мають у цьому потребу, включно з постраждалим від війни населенням; сприяти альтернативним формам соціальної підтримки людей похилого віку та людей з обмеженими можливостями відповідно до стандартів ЄСХ; надавати підтримку в частині реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року та моніторингу відповідних планів дій у рамках цієї стратегії; надавати експертну підтримку для розробки політики та стратегії подолання бідності в Україні та зміцнювати спроможність національних і місцевих органів влади для впровадження наявної політики; сприяти посиленню соціального захисту прав людини серед вразливих груп, включно з постраждалим від війни населенням, через надання якісних соціальних послуг відповідно до вимог Ради Європи та європейських стандартів і підтримати розвиток мережі постачальників соціальних послуг: надійна прозора звітність і принцип «гроші йдуть за людьми»; надавати допомогу в частині оновлення політики соціальної інтеграції та участі в житті суспільства осіб з обмеженими можливостями та реалізації оновленої політики в галузі зайнятості осіб з обмеженими можливостями для поліпшення доступу до ринку праці для таких осіб відповідно до стандартів ЄСХ; надавати експертну підтримку під час реалізації проєктів, спрямованих на просування соціальних прав, зокрема подолання нереалізації соціальних прав, шляхом підвищення обізнаності осіб, які належать до уразливих груп населення, та широкої громадськості про соціальні права та механізми їхнього захисту відповідно до ЄСХ та згідно з чинною політикою та практикою.

«Боротьба з торгівлею людьми» як напрям має за мету надати підтримку органам влади України в запобіганні та протидії торгівлі жінками, чоловіками та дітьми в Україні, у тому числі серед переміщених осіб та осіб, які повертаються до місць свого проживання (підвищувати спроможність державних органів влади у частині виявлення дітей-жертв торгівлі людьми, приділяючи особливу уваги дітям, які опинилися на вулиці, внутрішньо

переміщеним дітям (дітям, які повертаються до місць свого проживання) у межах території України, дітям, які перебувають в установах соціального захисту або залишають їх, а також дітям, які залишилися без нагляду й піклування).

Заслуговує на увагу напрям «Участь громадськості», мета якого сприяти участі громадськості на регіональному та місцевому рівнях, зміцнюючи стійкість демократичних процесів під час війни та у післявоєнний період (підвищувати обізнаність громадян, зокрема дітей, молоді, ВПО та вразливих груп населення, а також організацій громадянського суспільства (ОГС) щодо механізмів участі та можливостей впливати на розробку та реалізацію рішень і політики на місцевому, регіональному та національному рівнях та зміцнювати їхню спроможність у цій сфері, посилюючи їхню роль у громадському контролі за діяльністю органів державної влади; надавати підтримку в зміцненні ролі волонтерів у загальних, громадських і волонтерських ініціативах щодо відновлення та відбудови громад і регіонів, що постраждали від війни, зміцненні спроможності та потенціалу волонтерів та ОГС; надавати підтримку органам місцевого самоврядування в частині розвитку та впровадження програм сприяння волонтерській діяльності та розбудови сприятливого середовища для розвитку громадянського суспільства).

Серед напрямів визначено й «Забезпечення навчання та нарощування потенціалу для фахівців у галузі освіти», який спрямований надати допомогу органам влади в частині забезпечення права на освіту й зміцнення системи освіти, що ґрунтується на правах людини й демократичних цінностях, яка сприяє відновленню, інклюзивності та соціальній згуртованості (зміцнювати потенціал органів управління освітою на національному, місцевому та інституційному рівнях для забезпечення інклюзивної системи управління освітою, що ґрунтується на участі усіх заінтересованих сторін та гарантує рівний доступ до якісної освіти для всіх; сприяти більш ефективному впровадженню цінностей і принципів багатомовної та міжкультурної освіти з метою розвитку компетенцій, які дають змогу всім учням стати активними громадянами та формують неупереджене ставлення; зміцнювати спроможність фахівців у галузі освіти в частині розроблення демократичних, різноманітних та інклюзивних навчальних програм з історії та педагогіки, які охоплюють викладання й вивчення комплексної історії демократії, відповідно до стандартів Ради Європи, задля створення безпечного освітнього середовища, що сприяє діалогу, інклюзивності й соціальній згуртованості, та вирішення потенційно чутливих і контраверсійних питань; підвищувати спроможність фахівців у галузі освіти забезпечувати безпечні та гнучкі умови навчання, що сприяють діалогу, інклюзивності та оперативному реагуванню на потреби громади).

Для представників університетської спільноти актуалізується напрям «Сприяння розвитку демократичної культури та освіти з прав людини у вищих навчальних закладах» з метою надання допомогу органам влади та суб’єктам вищої освіти у підвищенні якості освіти з прав людини у програмах вищої освіти в університетах (підтримувати заклади вищої освіти у частині зміцнення

відкритої та інклюзивної системи вищої освіти, здатної сприяти розвитку згуртованих і демократичних суспільств на місцевому рівні, зокрема підтримувати студентські проєкти та ініціативи, які сприяють формуванню лідерських якостей та демократичній участі в державному управлінні; сприяти розвитку навчальних курсів (або включенню тематичних курсів HELP) у сфері прав людини та їхнього захисту для студентів, освітян і науковців за допомогою створення спеціальних сертифікатних програм, програм підвищення кваліфікації та програм неформальної освіти).

За напрямом «Зміцнення молодіжної політики та участі молоді» метою є зміцнити молодіжну політику, що ґрунтується на участі всіх заінтересованих сторін, та посилити роботу з молоддю під час війни та в післявоєнний період з урахуванням конкретних потреб молоді (активізувати та оновити місцеві механізми участі молоді й процеси, що об'єднують молодих людей у межах заходів із відновлення та інклюзивного формування місцевої політики; переглянути й оновити структури компетенцій, зокрема, формування лідерських якостей, планування та управління, навички стратегічного мислення та структури підтримки, що дають змогу молодіжним працівникам і лідерам, а також молодіжним менеджерам та адміністраторам реагувати на потреби молодих людей, які постраждали від війни, й спряти забезпеченню дотримання їхніх прав; підтримувати обмін досвідом серед однолітків і міжнародне співробітництво з молодіжними центрами, які отримали Знак якості Ради Європи, з метою зміцнення інституційного потенціалу українських молодіжних центрів; забезпечувати реагування на нові виклики та задоволення актуальних потреб молодіжних центрів, які надають послуги молоді, особливо з таких уразливих груп, як ВПО, особи, які повертаються до місць проживання, та особи, які постраждали від війни; підтримувати молодіжну політику й програми на національному та регіональному рівнях з метою врахування реалій, у яких опинилася молодь під час війни та у післявоєнний період; надавати інституційну підтримку молодіжним організаціям як платформам громадянської активності та демократичної участі, нарощування потенціалу та пом'якшення наслідків війни (у тому числі за допомогою грантів від Європейського молодіжного фонду)).

Вивчення міжнародного документа дає змогу виявити ключові напрями для розвитку громад у контексті соціальної інклюзії та соціального захисту, а також дає орієнтир для оновлення освітніх програм у закладах вищої освіти з підготовки майбутніх фахівців з соціальної роборти для потреб громади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. План дій Ради Європи для України на 2023 – 2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова». Документ підготовлено Директоратом з координації програм. Документ затверджено Комітетом міністрів Ради Європи 14 грудня 2022. 19 с.

УДК 364-055.2(438=161.2)

Кримчак Людмила Юріївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри соціальної роботи та
управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара;
Мазур Олександра Андріївна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

СОЦІАЛЬНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК-ПЕРЕСЕЛЕНОК ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРИСТОСУВАННЯ ДО УМОВ ЇХ ПРОЖИВАННЯ В ПОЛЬЩІ

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну мільйони громадян опинилися у вимушеній еміграції, що супроводжувалася втратою звичного способу життя, соціального оточення, а також необхідністю пристосування до нових реалій у приймаючій країні. За оцінками міжнародних організацій, саме жінки складають значну частку переселенців.

Відсутність сталого соціального середовища та економічна нестабільність, труднощі визнання професійної кваліфікації та психологічний тиск, необхідність поєднувати професійну діяльність із доглядом за дітьми та долати бюрократичні перепони й боротися зі стресовими наслідками війни, – усе це створює додаткові бар'єри для соціалізації та інтеграції жінок-переселенок у нове суспільство. Тому вагомим є розгляд їх соціальної резильєнтності, тобто здатності створювати соціальні зв'язки, об'єднуватися для вирішення соціальних проблем та взаємодопомоги, долати стреси та розвиватися в умовах невизначеності. Це дозволяє виявити механізми психологічного захисту, що діють у кризовій ситуації, збагатити науковий світ новітніми даними та теоретичними узагальненнями відносно вимушеної міграції, гендерних аспектів кризи, соціальної адаптації та соціалізації.

Мета публікації – загострити увагу на необхідності проведення досліджень, що стосуються питань особливостей прояву соціальної резильєнтності серед жінок-переселенок з України під час їх соціальної адаптації у Польщі.

У своїй публікації під поняттям «жінки-переселенки» ми розуміємо жінок, які були змушені покинути Україну та переїхати в Польщу через військове вторгнення російської федерації, що відбулося 24 лютого 2022 року.

Для виявлення особливостей соціальної резильєнтності таких жінок було розроблено програму емпіричного дослідження, у якій визначено низку завдань, а саме:

1. Дослідити взаємозв'язок між рівнем резильєнтності жінок-переселенок та різними аспектами їх соціальної адаптації у Польщі, такими як: вивчення польської мови; працевлаштування та економічна стабільність; налагодження соціальних зв'язків та інтеграція у місцеву громаду; психологічний добробут і рівень задоволеності життям у Польщі; відчуття приналежності до польського суспільства; доступ до соціальних послуг та їх використання.

2. Виявити основні труднощі та перешкоди, з якими стикаються жінки-переселенки у процесі адаптації, та проаналізувати, як рівень їхньої резильєнтності впливає на здатність долати виклики. Це дасть можливість зрозуміти, які саме виклики є найбільш значущими та, як резильєнтність допомагає з ними впоратися.

3. Проаналізувати роль соціальних інститутів та громадських організацій у підтримці українських жінок-біженок.

Вивчення особливостей резильєнтності жінок, які вимушені були переселитися з України в Польщу, вимагає усвідомленого підходу до обрання діагностичного інструментарію – сукупності методик та опитувальників, які допоможуть зібрати, проаналізувати та інтерпретувати дані про соціальні, психологічні, освітні та інші аспекти функціонування особистості.

Так, для вирішення першого завдання було розроблено авторський опитувальник, основу якого складають:

1) розповіді жінок-переселенок про досвід вивчення мови в Польщі («Які труднощі та успіхи мали у вивченні польської мови?», «Як це вплинуло на життя?»);

2) опис процесу пошуку роботи («З якими перешкодами стикалися?» та «Яка підтримка була для них важливою?»);

3) розповіді українських жінок про налагодження соціальних зв’язків («Як знайомилися з новими людьми?» та «Які стосунки підтримують?»).

Готуючись до такого опитування, ми враховуємо важливість створення необхідних умов, які б дозволили жінкам не тільки описати досвід взаємодії з польською культурою та розповісти про те, що їх вразило й з якими культурними відмінностями вони зіткнулися, а й виразити власні почуття відносно проживання у Польщі: що подобається; з чим важко змиритися; чи планують залишатися у цій країні? Наразі, дослідити взаємозв’язок між рівнем резильєнтності українських жінок-переселенок в аспекті їх соціальної адаптації дозволить і інформація, яка стосується випадків дискримінації або підтримки у Польщі. Отже, вирішення зазначеного завдання дасть можливість визначити, як резильєнтність впливає на процес інтеграції респонденток у різних сферах життя.

Для вирішення другого завдання доцільним, на наш погляд, буде застосування стандартизованої шкали резильєнтності Коннора-Девідсона (CD-RISC) [1], яка є психометричним інструментом, розробленим для оцінки рівня резильєнтності особистості. За допомогою шкали CD-RISC можна дослідити такі аспекти резильєнтності, як здатність жінок-переселенок:

– адаптуватися до змін;

– справлятися зі стресом та зберігати спокій під тиском;

– відновлюватися після стресу або хвороби, а також після пережитих труднощів;

– не втрачати віру у власні сили та проявляти наполегливість;

– контролювати власне життя та впливати на події;

– приймати себе такою, яка є, та позитивно ставитися до себе;

– відчувати зв’язок з іншими людьми та цінити соціальну підтримку;

– тощо.

Отже, використання шкали резильєнтності Коннора-Девідсона у дослідженні особливостей резильєнтності українських жінок-переселенок дозволить виявити основні труднощі та перешкоди, з якими вони стикаються під час адаптації в Польщі. Виявлення рівня загальної резильєнтності та оцінка окремих компонентів даної властивості у контексті вимушеної міграції до нового культурного середовища допоможе зрозуміти, які саме виклики є найбільш значущими та те, як резильєнтність допомагає з ними впоратися.

Важливо зазначити, що отримані за допомогою CD-RISC дані можуть бути використані для розробки та впровадження ефективних програм соціально-психологічної підтримки, а також для сприяння адаптації жінок-переселенок.

Слід зазначити, що у Польщі існує розгалужена мережа інституцій та громадських організацій, які надають різноманітну допомогу й підтримку українським жінкам-переселенкам. Їхня діяльність охоплює широкий спектр потреб – від гуманітарної допомоги до психологічної підтримки та сприяння інтеграції.

У зв'язку із зазначеним вирішення третього завдання – «Проаналізувати роль соціальних інститутів та громадських організацій у підтримці українських жінок-біженок» може базуватися на аналізі результатів опитування респондентів відносно діяльності таких інституцій та громадських організацій, як:

– управління у справах іноземців (Urząd do Spraw Cudzoziemców), яке надає інформацію про легалізацію перебування, процедури отримання тимчасового захисту та інші юридичні питання [2];

– Міністерство внутрішніх справ та адміністрації (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji), що відповідає за політику відносно іноземців та біженців [3];

– Центри допомоги іноземцям (Centra Pomocy Cudzoziemcom), які функціонують у різних містах Польщі та надають комплексну підтримку, включаючи юридичні консультації, допомогу з пошуком житла та роботи, психологічну підтримку (слід зазначити, що вони часто координуються Управлінням у справах іноземців або міжнародними організаціями) [4];

– заклади соціального забезпечення (Instytucje pomocy społecznej), що співпрацюють з громадськими організаціями, Католицькою Церквою, іншими церквами, релігійними товариствами, фондами, асоціаціями, роботодавцями та фізичними й юридичними особами [5];

– польська гуманітарна акція (Polska Akcja Humanitarna – PAH) – надає гуманітарну допомогу, включаючи продукти харчування, засоби гігієни, воду, а також психологічну підтримку та юридичні консультації [6];

– Фонд «Україна» (Fundacja «Ukraina») – спеціалізується на підтримці українців у Польщі, надає інформацію, юридичну допомогу, організовує курси польської мови, допомагає з працевлаштуванням та інтеграцією [7];

– Фонд «Наш Вибір» (Fundacja «Nasz Wybór»), що об'єднує українців у Польщі, надає інформаційну підтримку, організовує культурні та освітні заходи, допомагає з адаптацією [8];

– інші.

Зрозуміло, що практичне значення предмета даного дослідження полягає у розробці реальних механізмів соціальної підтримки українських жінок у Польщі, що може слугувати основою для майбутніх соціальних ініціатив і програм адаптації.

У зв'язку із зазначеним слід відмітити, що рекомендації, які планується розробити за результатами проведеного дослідження, можуть містити інформацію, що стосується посилення соціальних мереж та підтримки українських жінок-переселенок у Польщі (веб-сайтів, гарячих ліній з інформацією про доступні соціальні послуги (медична допомога, психологічна підтримка, юридична консультація, допомога з працевлаштуванням, освітою тощо). Немаловажну роль у змісті рекомендацій може приділятися покращенню навігації у системі соціальних послуг, тобто наявності інформації про консультантів, які володіють українською мовою та здатні допомогти жінкам зорієнтуватися у цьому аспекті. Це дозволить мінімізувати бюрократичні перешкоди на шляху пошуку роботи, включаючи курси професійної перепідготовки, допомогу у складанні резюме тощо.

Незважаючи на викладене вище, важливим для нас є розуміння того, що зазначені практичні рекомендації мають бути спрямованими саме на українських жінок-переселенок, містити чіткі кроки для їх реалізації, носити комплексний характер та охоплювати різні аспекти соціальної резильєнтності та адаптації. Їх зміст має базуватися на виявлених проблемах і потребах цих жінок.

Отже, практичне вивчення предмета нашого дослідження дозволить не лише отримати об’єктивні дані щодо особливостей соціальної резильєнтності українських жінок-переселенок в умовах Польщі, а й сформувати дієві рекомендації для них, що можуть суттєво покращити якість їхнього життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кокун О. М. Діагностика професійної життєстійкості та психофізіологічної стійкості: методичні рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 58 с.

2. Informacja dla uchodźców z Ukrainy. Urząd do Spraw Cudzoziemców. *Modul obslugi spraw.* URL: https://www.mos.cudzoziemcy.gov.pl/ru/kontakt/udsc_ua/formularz-kontaktowy.

3. Informacja dla uchodźców z Ukrainy. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. *Serwis Rzeczypospolitej Polskiej*. URL: https://www.gov.pl/web/mswia/informacja-dla-uchodzcow-z-ukrainy.

4. Centra Pomocy Cudzoziemcom. *Fundacja Ocalenie*. URL: https://centrum.ocalenie.org.pl/pl/warszawa/oferta.

5. Instytucje pomocy społecznej. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. *Serwis Rzeczypospolitej Polskiej*. URL: https://www.gov.pl/web/rodzina/instytucje-pomocy-spolecznej.

6. Polska Akcja Humanitarna – PAH. URL: https://fundacjanabu.pl/index.php/pah-polska-akcja-humanitarna/?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwqcO_BhDaARIsACz62vOuo8RfcF6SCrKly83lUlfNKp9bfgQSVC4oXtHM1YktdhJk2bdAuLEaAqtMEALw_wcB.

7. Fundacja «Ukraina». URL: https://fundacjaukraina.eu/.

8. Fundacja «Nasz Wybór». URL: https://naszwybor.org.pl/.

УДК 364:061.2:323.21]:316.354

Купенко Олена Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор,
доцент кафедри психології, політології та
соціокультурних технологій,
Сумський державний університет;
Костенко Андріана Миколаївна,
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри психології, політології
та соціокультурних технологій,
Сумський державний університет;
Калініченко Людмила Леонідівна,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та менеджменту,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ГРОМАДІ: СЦЕНАРІЇ ГУМАНІТАРНОГО РЕАГУВАННЯ, РАННЬОГО ВІДНОВЛЕННЯ, СТАЛОГО РОЗВИТКУ

В умовах надзвичайної ситуації 30-х років XXI століття, зокрема повномасштабної війни, розв'язаної російською федерацією проти України, соціальна робота в громадах зазнає суттєвих трансформацій. З одного боку, практика засвідчила дієвість положень Закону України «Про соціальні послуги» щодо розширення повноважень територіальних громад і наближення послуг до людей. З іншого боку, пандемія COVID-19 стала поштовхом до пошуків нових можливостей цифровізації соціальних послуг і процесів соціального забезпечення. Війна, що супроводжується масовим переміщенням населення, масштабною гуманітарною кризою, психологічними травмами, руйнуванням інфраструктури, стала вагомим чинником для розвитку системи соціальних послуг у громадах в умовах надзвичайної ситуації. Міжнародна підтримка сприяла формуванню нових моделей реагування на надзвичайні потреби населення в умовах воєнного стану та перспектив повоєнного відновлення.

Центром соціальних досліджень Сумського державного університету протягом 2020 – 2024 років було проведено п'ять «хвиль» дослідження соціальної стійкості людини в громаді. Кожна «хвиля» була спрямована на виявлення факторів стійкості, які працюють у надзвичайній ситуації, а також факторів, які потребують підсилення в громадах. Однак по мірі того, як усвідомлювалося, що ситуація розгортається у довготривалій перспективі, та з опрацюванням рекомендацій міжнародної гуманітарної спільноти ставала зрозумілою актуальність досліджень щодо стійкості в аспектах гуманітарного реагування та раннього відновлення, далі – перспектив сталого розвитку.

Навесні 2024 року було проведено дослідження, що мало на меті аналіз врахування принципів гендерної рівності (прав жінок і чоловіків), а також

принципів інклюзії у програмах (проєктах програм) комплексного відновлення областей на прикладі Сумської, Харківської, Чернігівської, Херсонської, Дніпропетровської, Одеської, Миколаївської областей. Було проаналізовано наявні у відкритому доступі в Інтернет ухвалені документи, протоколи засідань робочих груп, інші матеріали.

Висновком дослідження стало те, що програми (проєкти програм) комплексного відновлення областей більшою мірою спрямовані на матеріально-інфраструктурний і частково безпековий аспекти, при цьому недостатньо враховано принципи гендерної рівності, покращення становища жінок і чоловіків, принципи інклюзії.

Наступним кроком, розуміючи відмінність безпекової ситуації навіть у межах однієї області, став аналіз на рівні територіальних громад із застосуванням сценарного планування.

Сценарне планування розглядаємо у широкому розумінні:

– для одних територіальних громад – це моніторинг реалізації вже ухвалених програм комплексного відновлення та їх оновлення;

– для інших – розроблення проєктів програм.

У такому широкому розумінні пропонуємо модель для експрес-аналізу на засадах гендерно-інклюзивного відновлення наявних станів і перспектив громад. Виходимо із трьох типів сценаріїв для територіальної громади:

1) гуманітарного реагування;

2) раннього відновлення;

3) сталого розвитку.

Стислий опис цих сценаріїв складено на основі документів міжнародної гуманітарної спільноти, висновків моніторингу ситуації в Україні в умовах повномасштабного російського вторгнення, планів гуманітарних потреб і реагування, тематичної аналітики [1; 2].

І. Сценарій гуманітарного реагування:

1) економічна ситуація: підприємства / організації працюють не в повну силу / релоковано; пошук нових сфер діяльності; високий рівень безробіття; скорочення кількості фахівців через виїзд із громади; місцеві споживчі ринки уповільнили (призупинили) свою роботу;

2) соціальна та гуманітарна ситуація: організація допомоги для постраждалого населення; створення захисту для життя / роботи / навчання; в громаді не вистачає власних ресурсів для забезпечення потреб у відновленні житла / поселень постраждалого населення;

3) сфера послуг: зростають потреби у гуманітарній допомозі, фахівцях соціальної роботи, психологах; органи місцевого самоврядування та місцеві органи державної влади не можуть задовольнити всі потреби населення; працюють волонтери та місцеві ініціативи допомоги; для громади важливою є зовнішня гуманітарна допомога;

4) місцеве управління та громадська участь: наявні обмеження громадської участі через воєнні обставини; централізоване управління громадою.

ІІ. Сценарій раннього відновлення:

1) економічна ситуація: реалізуються середньострокові заходи відновлення для найбільш постраждалих груп населення; надходить міжнародна підтримка та інвестиції для реалізації проєктів / програм середньострокової і довгострокової перспектив; відновлюється базова інфраструктура (енергетична, соціальна, медична); деякі підприємства / організації відновлюють діяльність; започатковуються програми перекваліфікації / перенавчання для дорослого населення; започатковуються програми зайнятості для окремих цільових груп, зокрема жінок, ветеранів / ветеранок, осіб з інвалідністю, ВПО тощо; започатковуються програми для покращення доступу до фінансових, економічних та інших ресурсів для різних цільових груп;

2) соціальна та гуманітарна ситуація: громада працює на розвиток людського потенціалу; започатковуються дострокові рішення (програми) з відновлення / побудови житла для постраждалого населення, у тому числі ВПО; організація безпечних просторів для життя / роботи / навчання; перехід від заходів реагування, екстреної гуманітарної допомоги до довгострокових програм;

3) сфера послуг: органи місцевого самоврядування та місцеві органи державної влади налагоджують співпрацю з волонтерами, громадянським суспільством, міжнародними та гуманітарними організаціями для організації допомоги населенню; високе навантаження на соціальну сферу / відновлення закладів соціальної сфери; неукомплектованість навчальних закладів / потреба у відновленні закладів освіти; започаткування послуг з соціальної адаптації / інтеграції / реінтеграції різних цільових груп (ВПО, ветеранів / ветеранок та ін.); затребуваними є фахівці з соціальної роботи, психологи;

4) місцеве управління та громадська участь: залучення громадськості до прийняття рішень, зокрема розроблення програм / планів відновлення; підвищення ролі окремих груп жінок / чоловіків у відновлювальних процесах тощо;

ІІІ. Сценарій сталого розвитку:

1) економічна ситуація: ремонти, реставрація / реконструкція із покращенням енергоефективності, модернізацією відповідно до Цілей сталого розвитку; діє принцип «відбудувати краще, ніж було»; місцеві споживчі ринки є стабільними; розбудова економічної інфраструктури з урахуванням екологічних і соціальних аспектів; зростання інвестицій, зокрема у сфері інновацій, підприємництва, цифрових платформ; розвиток програм зайнятості для окремих цільових груп, зокрема жінок, ветеранів / ветеранок, осіб з інвалідністю, ВПО, молоді; місцевий приватний сектор відіграє істотну роль у будівництві, експлуатації та обслуговуванні інфраструктурних проєктів, забезпечуючи стале надання послуг і довгострокове управління активами; інвестування у доступне житло для забезпечення добробуту ВПО, перехід ВПО з колективних тимчасових місць у довгострокове та безпечне житло;

2) соціальна та гуманітарна ситуація: в громаді реалізується принцип «нікого не залишити осторонь»; у громаді запроваджуються інклюзивні рішення як в інфраструктурі, так і в соціально-економічних процесах;

3) сфера послуг: органи місцевого самоврядування та місцеві органи державної влади налагоджують співпрацю з бізнесом, зовнішніми інвесторами; цифровізація послуг; впровадження інклюзивних послуг; розвиток громадських сервісів, зокрема через інструмент соціального замовлення; розвиток програм у галузі охорони здоров'я, реабілітаційних і профілактичних програм; розвиток програм страхування; повною мірою функціонує (є доступ) освіта всіх рівнів;

4) місцеве управління та громадська участь: довгострокове бачення громади відповідно до Цілей сталого розвитку як гарантія інклюзивного та справедливого людського розвитку; прозорість в управлінні; збалансована участь жінок і чоловіків у прийнятті рішень, у місцевому самоврядуванні.

Наведені сценарії пропонується застосовувати в територіальних громадах для оцінки наявної ситуації та стратегування шляхом анкетних опитувань, експертних інтерв'ю, фокус-груп.

Підкреслимо, що доцільним представляється застосування сценаріїв у двох фокусах:

1) поточний сценарій громади – аналіз наявної ситуації та актуальних подій у відповідності до типових сценаріїв гуманітарного реагування, раннього відновлення або сталого розвитку;

2) сценарій майбутнього громади – узагальнене бачення різними стейкґолдерами 1-, 3-річних перспектив у відповідності до типових сценаріїв гуманітарного реагування, раннього відновлення або сталого розвитку.

Для аналізу поточного сценарію параметри пропонується приймати як задані умови, визначені з джерел відкритих даних по громаді (або по області за відсутності даних по громаді). Якщо в громаді / області відсутня можливість введення статистики, то рекомендується використовувати дані Українського кластеру захисту [3]. Крім того, важливим є моніторинг потреб вразливих груп населення під час воєнного стану. Наразі, згідно з процедурою, щомісячний аналіз щодо забезпечення осіб соціальними послугами здійснюється тільки для екстрених послуг [4]. Водночас, дані щодо інших послуг не уточнюються у період воєнного стану. Важливо врахувати, що у тилових та прифронтових громадах:

– зростає кількість вразливих груп населення;

– посилюються міграційні процеси,

що безпосередньо вимагає системного обліку та оцінки їх актуальних потреб.

Для розроблення сценарію майбутнього застосовуються параметри:

1) безпекові;

2) соціально-демографічних характеристик громади;

3) характеристик типових психологічних станів місцевого населення.

Параметри розглядаються як змінні у песимістичному, реалістичному або оптимістичному варіантах.

Наразі представлена модель експрес-аналізу наявних станів і перспектив територіальних громад на засадах гендерно-інклюзивного відновлення проходить пілотне випробування у вибраних громад Сумської області.

У процесі сценарного аналізу та реалізації гендерно-інклюзивного відновлення важливу роль відіграють фахівці з соціальної роботи із сектору влади, громадського та гуманітарного секторів.

Соціальна робота в умовах війни та повоєнного відновлення виходить за межі надання допомоги, адже вона передбачає глибоке розуміння соціальних проблем і наслідків війни. Роль фахівців з соціальної роботи полягає не лише у реагуванні на нагальні потреби, а й у сприянні відновленню довіри й стабільності, що є ключовими для стійкого, справедливого та оптимістичного відновлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. План гуманітарних потреб і реагування. Україна. Цикл гуманітарних програм 2025. URL: https://surl.lu/gevkqb.

2. Ukraine. Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4). February 2022 – December 2024. URL: https://surl.gd/cmjyfl.

3. Ukraine Protection Monitoring Tool at the Community Level. Protection Cluster Ukraine. URL: https://surl.li/yhsdkw.

4. Постанова КМУ № 560 від 7 травня 2022 р. «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях». URL: https://surl.lu/uzmzkk.

УДК 364-787.24

Осетрова Оксана Олександрівна,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ЖИТТЯ ДИТИНИ ТА СІМ'Ї В УМОВАХ ВІЙНИ

Стабільність і мінливість; усталені традиції та зміни в них, безпосередньо здетерміновані плином часу; спокій і рух, на перший погляд, за своєю сутністю є діаметрально протилежними, однак водночас саме з них зіткано людську та соціальну природу. Адже кожна людина у своєму житті прагне до щастя й гармонії, душевної рівноваги та спокою, що, зокрема, дарує відчуття стабільності. Зокрема, людина хоче бути впевненою у тому, що вранці вона прокинеться, поснідає у колі сім'ї, має роботу й, відповідно, у призначений час отримає заробітну плату, відсвяткує день народження дитини тощо. Крім того, людина потребує впевненості у тому, що у разі необхідності вона отримає певну соціальну підтримку, соціальний захист і соціальну допомогу, якісні соціальні послуги, наприклад, консультування, передбачені стратегіями соціальної політики держави.

На жаль, ситуація війни, у яку рф занурила Україну, порушує життя й спокій громадян, що безпосередньо позначається на світо- й самосприйнятті людини, а також впливає, як мінімум, на послаблення відчуття стабільності, породжуючи тривогу та страх. Разом зі зниженням рівня стабільності може втратити актуальність і процес планування, що здатно призвести людину до занурення у стан відчаю та депресії, які, у свою чергу, актуалізують суїцидальні ризики та тенденції як окремої (самотньої) особи, так і у сім'ї, ширше – громаді та загалом суспільстві.

Слід зауважити, що відчуття стабільності повною мірою виявляється на таких трьох рівнях, що безпосередньо охоплюють життя та практичну життєдіяльність людини, як:

1) внутрішній, або особистісний (йдеться про впевненість людини у власних силах, її врівноваженість і душевний спокій);

2) сімейний (йдеться про сталість конструктивних взаємостосунків у сім'ї/ширше – родині, сімейних/родинних зв'язків, традицій, що поєднують цілі покоління);

3) соціальний (безпосередньо йдеться про відсутність природних і соціальних катаклізмів, інакше кажучи, про те, чого у сучасних українських реаліях через війну наразі не вистачає);

Слід відмітити, що зазначені три рівні стабільності й, відповідно, ризики їхнього порушення дозволяють виокремити такі *загальні* чинники, як:

1) стан здоров'я;

2) матеріально-фінансове становище сім'ї;

3) традиції, які свідчать про сталість зв'язків між членами сім'ї/родини та, відповідно, поколінь.

З огляду на зазначене у контексті даної роботи слід окреслити чинники, які безпосередньо перешкоджають відчуттю стабільності дитини та сім'ї у сучасних умовах і реаліях існування населення України. На нашу думку, найважливішими серед них є такі:

1) стан здоров'я:

– дисбаланс фізичного та психічного стану дитини, дорослої людини та загалом сім'ї/родини/громади/суспільства;

2) матеріально-фінансове становище сім'ї:

– різкі зміни життєдіяльності сім'ї, здетерміновані втратами, спричиненими ситуацією війни (зокрема, у даному контексті наразі йдеться про внутрішнє переміщення та найрізноманітніші втрати – від члена сім'ї до роботи, місця проживання, домівки тощо, які, у свою чергу, можуть супроводжуватися надалі негативними по-діями, зокрема, різними видами залежностей (алко-, нарко-, ігро- та ін.)), а також виявами агресії/аутоагресії (між іншим, безпосередньо йдеться про насильство у сім'ї, гендерно зумовлене насильство, суїцидальні тенденції та ризики тощо);

3) сімейні традиції та сталі зв'язки:

– недотримання усталених у сім'ї традицій та розрив зв'язків, що призводить до порушення, а надалі – й до відчуження, тобто відсутності взаєморозуміння між членами сім'ї/родини та загалом поколінь.

Важливо зауважити, що виокремлені наразі чинники нестабільності спричиняють до переживання дітьми/дорослими та загалом сім'єю/родиною таких негативних через свою деструктивну природу почуттів, як:

– розгубленість;

– приголомшення;

– страх;

– шок;

– біль (наразі, у першу чергу, йдеться не про фізичний, а про психічний (душевний) метабіль, від якого не існує ліків, з яким не здатні впоратися антидепресанти).

Звернімо увагу на те, що у зазначеному переліку відсутня, зокрема, така емоція, як злість.

На щастя, переважною мірою все у світі (і зовнішньому, і внутрішньому) за рідкими виключеннями одночасно охоплює два діаметрально протилежні аспекти:

– негативний/деструктивний;

– позитивний/конструктивний.

У даному контексті особливого значення й набуває переживання злості, оскільки воно здатне сприяти відновленню/відродженню людини, яка переживає біль від утрат. Наприклад, конструктивно діє на людину здатність

розізлитися на те, що її сподівання зруйновано, оскільки така компетентність особистості:

а) *по-перше*, дозволяє закумулювати внутрішні резерви, потенційно наявні у кожній людині, та власні сили з метою протидії:

– внутрішнім і зовнішнім перешкодам на шляху досягнення благополуччя сім'ї;

– обставинам, які, зокрема, склалися об'єктивно

б) *по-друге*, сприяє через усвідомлення ризиків і труднощів розгортанню процесу *планування*, який:

– стабілізує життєдіяльність;

– відкриває онтологічні перспективи у модусі майбутнього попри танатологічні загрози (зокрема, це важливо з огляду на ситуацію війни, яка являє собою суцільну онтологічну загрозу).

Останній пункт вирізняється надзвичайною важливістю, оскільки, говорячи про майбутнє, ми маємо, зокрема, на увазі дітей, оскільки від їхнього розвитку, соціалізації, формування й становлення як Особистостей, дійсно, залежить майбутнє країни.

Інакше кажучи, конструктивна злість відкриває онтологічні можливості, зокрема, через процес планування, який, у свою чергу, сприяє формуванню відчуття стабільності, що дозволяє:

– протистояти невизначеності;

– враховуючи можливі зміни/мінливість, будувати свою життєдіяльність, засновуючись на поколіннями усталеній світоглядно-ціннісній системі координат, традиційних для конкретної сім'ї навіть попри складні життєві обставини.

Не будемо наразі занурюватися у філософську рефлексію поняття сенсу життя, однак зазначимо, що кожна людина відчуває себе «живою» саме тоді, коли має перед собою певні цілі, досягнення яких спонукають її до активної життєдіяльності. Під цим кутом зору й набуває особливого значення сенс і сутність процесу планування, зокрема планування стабільності життя людини, зануреної у ситуацію війни.

Зазначений стан речей безпосередньо здетерміновано тим, що *планування* являє собою те, що саме людина робить для досягнення конкретної мети, важливої для неї. Інакше кажучи, все, що людина прагне здійснити у своєму житті, потребує плану:

– від пошуків роботи, місця проживання тощо до створення сім'ї та усвідомленого батьківства;

– від народження дитини до смерті – як власної, що заперечується Я-свідомістю, так і значущого Іншого.

Важливо відмітити, що планування, виокремлення цілей безпосередньо передбачає формулювання й усвідомлення конкретних алгоритмічних кроків, тобто чітких завдань, зреалізація яких сприяє їхньому досягненню. При цьому ціль не має бути одна, бо у такому разі її успішне досягнення передбачатиме у подальшому розгортання екзистенціальної порожнечі та екзистенціального

вакууму й занурення у них людини, яка із досягненням бажаного втрачає сенс життя. Звісно, досягнення декількох цілей одночасно передбачає застосування принципу пріоритетності. Крім того, цілі, визначені для себе людиною, можуть зазнавати найрізноманітніших змін. Ще більшою мірою зазначені зміни стосуються низки конкретних завдань, виконання яких уможливлює досягнення поставлених цілей.

Головне, Людина має усвідомлювати, що її життєві цілі та завдання, спрямовані на їх реалізацію, підлягають змінам, – і це є норма. Адже і цілі, і, відповідно, завдання не тільки можуть, але й мають змінюватися під впливом таких об'єктивних і суб'єктивних чинників, як:

а) об'єктивні чинники:

– зміна ситуації, зумовлена зовнішніми впливами, катаклізмами та подіями, які безпосередньо не залежать від людини (наприклад, ситуація та наслідки війни);

– зміна статусу (наприклад, набуття статусу інвалідності) тощо;

б) суб'єктивні чинники:

– вік;

– зміна інтересів тощо.

При цьому людина має усвідомлювати, що теперішнє, тобто досягнуте нею сьогодні (наприклад, зреалізовані/незреалізовані цілі та окремі завдання), як правило, безпосередньо впливає на майбутнє (власне, дитяче, громадське, суспільне тощо), впливаючи й змінюючи його.

На моє глибоке переконання, в умовах війни планування стабільності життя дитини, як майбутнього країни, та сім'ї, як світоглядно-ціннісної основи формування дитини, безпосередньо має охоплювати такі надзвичайно важливі аспекти людської життєдіяльності, як:

а) об'єктивний:

– посильна допомога у боротьбі з ворогом (військова служба, донати, волонтерська діяльність тощо);

б) суб'єктивний:

– опікуванням здоров'ям (здоров'ям власним, дитини, інших членів сім'ї/родини);

– підтримка матеріально-фінансового становища сім'ї (зокрема, йдеться про пошук альтернативних видів заробітку – праця на городі, вишивка, в'язання, кулінарія тощо);

– дотримання традицій у сім'ї/громаді з метою збереження національної ідентичності, що охоплює проведення сімейних, народних і національних свят: Дні народження, весілля, Великдень, День Прапора, Козацтва, Вишиванки та багато інших).

Отже, з огляду на те, що війна вносить свої танатологічні корективи, люди мають бути готові до подолання викликів (або самотужки, або за допомогою обізнаних фахівців з соціальної роботи), адже життєдайність – це важлива риса українського національного характеру, яка дозволяє долати нелюдські умови існування, зокрема на окупованих територіях.

УДК 364-43:37.013.42

Рудакевич Оксана Мирославівна,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет;
Лазарук Андрій Франкович,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231Соціальна робота,
Західноукраїнський національний університет

СТРУКТУРА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО МОЛОДІЖНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ

В умовах соціальних змін, економічних викликів і зростаючих проблем у молодіжному середовищі належна професійна підготовка соціальних працівників, забезпечення їх готовності до роботи з молоддю є надзвичайно важливими для позитивного впливу на соціальну інтеграцію та особистісний розвиток молодих людей. Оскільки молодіжна робота в громаді передбачає взаємодію фахівців з молоддю як специфічною соціальною групою, це потребує розуміння її потреб, інтересів, бажань, мотивів, стимулів та інших особливостей. З іншого боку, підвищення готовності майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи в громаді зумовлене зростаючою потребою в ефективних стратегіях соціальної підтримки окремих категорій населення. Вивчення сутності готовності майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи в громаді актуалізується ще й її безпосереднім впливом на ефективність надання соціальних послуг. Тому обґрунтування структури готовності фахівців до ефективної молодіжної роботи в громаді необхідне не тільки для підвищення якості соціальної роботи, а й забезпечення сталого розвитку громади.

Різні аспекти підготовки майбутніх соціальних працівників до ефективної професійної діяльності розглядали такі вчені, як В. Андрущенко [5], І. Бондарук [1], О. Карпенко [2], Н. Коляда [4], С. Котловий [3], Н. Левченко [4], В. Овчарова [7], І. Пєша [6; 8], М. Підгурська [13], В. Поліщук [9], І. Савельчук [10], Т. Семигіна [11], Г. Слозанська [12], А. Фурман [13] та ін. Проте дослідження структури готовності майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи в громаді не проводилося.

Мета статті – обґрунтування структури готовності майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи в громаді.

Забезпечення готовності майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи в громаді обумовлено необхідністю підвищення ефективності соціальних послуг для молоді в умовах сучасних соціальних та економічних змін. Молодь як одна з найбільш вразливих груп населення країни потребує особливого підходу та підтримки, що вимагає від соціальних працівників високого рівня професіоналізму та особистої готовності до складних викликів. Підготовка майбутніх фахівців до роботи з молоддю вимагає комплексного

підходу, який охоплює як теоретичні знання, так і практичні навички, що дозволяють ефективно взаємодіяти з цією категорією населення. Вивчення компонентів готовності соціальних працівників є важливим для формування висококваліфікованих фахівців, здатних здійснювати соціальну підтримку молоді та сприяти її інтеграції в громаду.

Перший компонент готовності майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи в громаді – пізнавальний. Так, основою готовності майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи в громаді є професійні знання та навички, що охоплюють різні аспекти соціальної роботи. Перш за все, це знання основ соціальної роботи, психології, соціальної педагогіки та правових аспектів, що стосуються роботи з молоддю. Фаховий соціальний працівник повинен розуміти основні принципи соціальної роботи, зокрема права молодих людей, етичні стандарти та методи втручання в різних соціальних ситуаціях. Знання психології дозволяє глибше зрозуміти мотивацію та емоційні потреби молоді, що є важливим для ефективного контакту та підтримки. Знання соціальної педагогіки дає змогу розробляти й реалізовувати програми, що сприяють розвитку молоді. Також важливим є розуміння норм, що стосуються прав і обов'язків молоді, та законодавчих актів, які регулюють діяльність соціальних працівників. Соціальний працівник має бути обізнаний із труднощами, які виникають у молодих людей, особливо в групах ризику, що вимагає не лише знань, але й здатності застосовувати індивідуальний підхід до кожного випадку. Крім того, соціальні працівники мають володіти навичками організації та проведення інтервенцій, що включає як індивідуальну роботу з молодими людьми, так і групову діяльність (освітні програми, тренінги) [10].

Другий компонент готовності майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи в громаді – особистісний. Зазначимо, що особистісні якості соціального працівника є не менш важливими для його готовності до роботи з молоддю в громаді. Вміння співпереживати, розуміти емоційний стан іншої людини та надавати їй психологічну підтримку є основою успішної роботи з молоддю. Важливою є здатність до активного слухання, оскільки лише через уважне ставлення до проблем молодої людини можна розкрити причини її труднощів і ефективно вирішити їх. Молодь може бути емоційно нестабільною, агресивною або закритою, що ставить перед фахівцями завдання з'ясування причин емоційних проявів і пошуку шляхів їх подолання. Уміння працювати з конфліктними ситуаціями та надавати підтримку молоді у кризових обставинах також є важливим аспектом соціальної роботи [3]. Працівник, здатний зберігати спокій, розуміти емоційний стан молодої людини й знаходити способи для мирного вирішення суперечок, стає ефективним у своїй роботі.

Третій компонент готовності майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи в громаді – соціально-психологічний. Зокрема, соціально-психологічна готовність фахівця соціальної сфери до молодіжної роботи в громаді визначається здатністю контролювати свої емоції та адаптуватися до стресових ситуацій. Оскільки робота з молоддю часто пов'язана з емоційно напруженими ситуаціями, важливою є стресостійкість фахівця. Здатність до

саморегуляції емоцій дає змогу соціальному працівнику не лише залишатися спокійним у складних ситуаціях, а й надавати допомогу молоді без перенесення власних емоцій на робочий процес. Це дозволяє зберігати професіоналізм і підтримувати необхідний рівень об'єктивності при вирішенні соціальних проблем. Розвинуті комунікативні навички є ключовими для налагодження ефективного контакту з молодими людьми, особливо з різними соціальними групами. Вміння знайти підхід до кожного, визначити оптимальний спосіб комунікації, налаштувати діалог і порозумітися – це основа успішної роботи. Багато молодих людей можуть бути замкнутими, скептичними щодо діяльності соціальних працівників або навіть мати негативний досвід взаємодії з ними. Тому від фахівця вимагається уміння створювати атмосферу довіри, де молодь буде готова відкриватися та обговорювати свої проблеми. Соціальні працівники часто працюють у групах, де важливо не тільки особисте виконання обов'язків, а й здатність взаємодіяти з колегами, координувати свої дії для досягнення спільної мети. Організація групових заходів для молоді вимагає здатності бути лідером, координатором і підтримкою для членів команди [10]. Тому слід володіти вмінням організовувати процеси й знаходити спільну мову з колегами.

Четвертий компонент готовності майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи в громаді – практичний. Досвід є незамінним компонентом готовності соціального працівника до роботи з молоддю та може включати роботу чи стажування в соціальних службах, організаціях або громадських ініціативах, орієнтованих на підтримку молоді. Практична діяльність вимагає здатності швидко приймати рішення, діяти у реальних умовах і адаптуватися до змінних обставин. Такий досвід дозволяє розвивати професійні навички в умовах реального життя, що набагато ефективніше від підготовки лише на теоретичному рівні. Також слід враховувати, що теоретичні знання без їх застосування можуть залишитися абстрактними й малоефективними у реальних ситуаціях. Соціальний працівник повинен уміти перевести теорію у конкретні дії, адаптувати методи та підходи до умов конкретної громади чи групи молоді [2]. Участь у проєктах, спрямованих на розвиток молодіжної політики в громаді або підтримку молоді, дає можливість випробувати свої навички в організації реальних заходів, що сприяють соціальній інтеграції молодих людей.

Узагальнимо, що компоненти готовності (пізнавальний, особистісний, соціально-психологічний та практичний), які охоплюють професійні знання та навички, особисті якості, соціально-психологічні особливості та практичний досвід, – взаємодіють і доповнюють один одного, формуючи цілісну картину, яка дозволяє соціальним працівникам ефективно виконувати свою роль у підтримці молоді в громаді. Взаємодія цих компонентів забезпечує цілісне розуміння фахівцями соціальної сфери своєї ролі в суспільстві, надаючи їм необхідні знання, навички та актуалізуючи внутрішню мотивацію для успішної реалізації завдань, спрямованих на підтримку та розвиток молоді в громаді.

Отже, враховуючи різноманітність викликів, з якими стикається молодь в умовах сучасного суспільства, готовність майбутніх соціальних працівників до ефективної роботи з молоддю в громаді є важливою умовою її ефективності.

Професійні знання, необхідні для аналізу соціальних проблем та організації інтервенцій, є основою соціальної роботи з молоддю. Особисті якості фахівців соціальної сфери підвищують ефективність взаємодії з молоддю, створюючи атмосферу довіри та підтримки. Соціально-психологічні риси, що охоплюють вміння адаптуватися до стресогенних умов професійної діяльності і працювати в команді, забезпечують стійкість фахівця в умовах змін. Досвід, отриманий у процесі роботи або стажування, дає змогу застосувати теоретичні знання у реальних умовах. Перелічені компоненти сукупно формують високий рівень готовності майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи в громаді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондарук І. І. Формування готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності на основі реалізації акмеологічного підходу: дис. … канд. пед. наук. Рівне, 2015. 200 с.

2. Карпенко О. Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти : науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти: монографія. Дрогобич: Коло, 2007. 374 с.

3. Котловий С. А. Соціальна робота з молоддю : зміст і методи. *Актуальні проблеми соціальної сфери*. 2020. № 10. С. 37 – 38.

4. Левченко Н., Коляда Н. Молодіжна робота в Україні: історія становлення та перспективи розвитку. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. № 2 (9). С. 252 – 261.

5. Молодіжна політика в Україні: навчальний посібник / П. В. Горінов, Р. Г. Драпушко, Н. А. Драпушко та ін.; за ред. В. П. Андрущенка. Київ: УДУ ім. Михайла Драгоманова, 2023. 304 с.

6. Молодіжні центри: національні практики створення та організації роботи / за ред. І. В. Пєшої. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2019. 53 с.

7. Овчарова В. Фактори ефективного здійснення соціальної роботи із залучення молоді до волонтерської діяльності на рівні громади. *Наука і освіта*. 2020. № 3. С. 138 – 149.

8. Пєша І. В. Обґрунтування напрямів та завдань молодіжної роботи на рівні територіальної громади. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 19 – 20. С. 156 – 160.

9. Поліщук В. А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2003. 184 с.

10. Савельчук І. Б. Підготовка соціальних працівників в інноваційному освітньому середовищі університету: монографія. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 375 с.

11. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

12. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.

13. Фурман А. В., Підгурська М. В. Історія соціальної роботи: навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 174 с.

СЕКЦІЯ 2.
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

УДК 364-787.26-053.2

Задорожна Олександра Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет;
Гайбонюк Тетяна Ігорівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет

ПРАКТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Соціальна робота в закладах освіти є важливою складовою системи підтримки дитини, сім'ї та шкільного колективу, спрямованою на зреалізацію таких важливих завдань, як:

– створення сприятливого освітнього середовища;

– забезпечення психологічного комфорту та соціальної захищеності учнів.

Варто зауважити, що у сучасних умовах децентралізації та розвитку громад особливої актуальності набуває організація соціальної роботи на місцевому рівні, коли заклади освіти стають не лише осередками навчання, а й центрами соціальної підтримки дітей і сімей. Безпосередньо розгляньмо такий приклад.

Байковецька громада – одна із найбільш прогресивних у Тернопільській області. Ця громада відома своїми соціальними ініціативами, до яких активно залучають здобувачів загальної середньої освіти. Досвід Байковецької сільської ради є показовим прикладом ефективної взаємодії соціальних педагогів, практичних психологів, педагогічних працівників, працівників закладів культури та органів місцевого самоврядування у вирішенні соціально значущих проблем. При цьому необхідно відмітити, що практика соціальної роботи в закладах освіти громади безпосередньо розгортається у таких важливих напрямах, як:

– раннє виявлення сімей і дітей, які потребують допомоги;

– підтримку сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;

– розвиток дітей із зазначених сімей;

– залучення дітей/сімей до заходів, які відбуваються в громаді;

– можливість долучитися до суспільних ініціатив.

Водночас впроваджувана робота має на меті:

– профілактику девіантної поведінки;

– формування навичок здорової комунікації та соціальної відповідальності серед учнів.

У штатному розписі кожного закладу освіти наявні психологи та соціальні педагоги, які активно працюють із дітьми соціально вразливих категорій, зокрема таких, як:

– сироти та напівсироти;

– учні із багатодітних і малозабезпечених сімей;

– усиновлені;

– діти учасників бойових дій;

– школярі, які походять із сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Усіх здобувачів освіти, які належать до зазначених категорій, безпосередньо забезпечено гарячим харчуванням за рахунок місцевого бюджету, їх першочергово зараховують на групу подовженого дня. У школах громади діє система гуртків, де дітям організовують пізнавальні заняття, мета яких полягає у тому, щоб:

– розвинути соціальні та предметні навички;

– покращити фінансову грамотність;

– підвищити мотивацію школярів до здобуття знань, а також фінансову грамотність;

– ознайомити з етичними нормами, правилами ведення бізнесу.

Першочергово до гурткових занять долучають здобувачів освіти, які належать до пільгових категорій. Відповідно до штатних розписів закладів освіти діють хореографічний, вокальний, астрономічний, спортивні (футбол, волейбол, загальна спортивна підготовка), прикладні (крій та шиття, виготовлення м’яких іграшок), військово-патріотичні («Джура»), туристичний гуртки. Для зручності та максимального охоплення здобувачів освіти більшість гуртків мають змінні локації (працюють відповідно до графіків в усіх закладах освіти громади), а для учасників окремих гуртків (астрономічного, військово-патріотичного) організовано довезення учасників шкільними автобусами до опорної школи (НВК «Лозівська ЗОШ І-ІІІ ст.-ДНЗ»).

Із 2015 року заклади освіти Байковецької сільської ради – потужні волонтерські осередки, до роботи в яких активно залучають здобувачів освіти. Зокрема, у школах та садочках постійно триває робота із виготовлення маскувальних сіток. Узимку щомісяця на базі ЗЗСО влаштовують фабрику різдвяного вареника, продукцію якої передають волонтерам для захисників. Восени на базі харчоблоків шкіл функціонують осередки із приготування сухих сумішей для перших страв, енергетичних батончиків, заготівлі сухофруктів. Із початком повномасштабного вторгнення започатковано щотижневу акцію «ПровіДАЙ», яка має на меті приготування домашніх смаколиків та збір засобів гігієни для воїнів, які проходять курс лікування в закладах охорони здоров’я м. Тернополя. Щотижня господині одного із сіл, що входять до складу Байковецької територіальної громади, разом із дітьми готують комплексний обід, який доставляє в лікарні соціальне таксі, що є на балансі сільської ради.

Крім того, учні готують малюнки та художні номери, дарують частинку тепла та позитиву захисникам.

Під час канікул для здобувачів освіти, що належать до пільгових категорій, організовують дозвілля та оздоровлення. На базі закладів освіти діють пришкільні табори, де передбачено активності, квести, спортивні змагання, екскурсії та майстер-класи. У процесі організації пришкільних таборів передбачено інтелектуальні та спортивні активності, зустрічі з цікавими особистостями, візити на місцеві підприємства, презентації професій, збалансоване харчування, педагогічний та психологічний супровід. Для дітей із сімей пільгових категорій передбачено безкоштовний вхід та заняття із тренером на кінній фермі, яка знаходиться на теренах ОТГ. Крім того, щороку виділяються кошти для організації для дітей соціальних категорій у канікулярний час:

– екскурсій Україною задля ознайомлення з природними та культурними перлинами;

– відвідин історичних місць і локацій відпочинку.

Слід відмітити, що для дітей учасників бойових дій, загиблих захисників щорічно організовують відпочинок у Карпатах (табори оздоровлення та відпочинку), майстер-класи на території підприємств громади та м. Тернополя (зокрема, йдеться про піцерії, цукерні, агрофірми, кондитерські цехи та волонтерські центри). Мета таких заходів – показати учням можливості для відкриття власної справи, заохочення до мобілізації ресурсів та розвитку підприємництва на теренах ОТГ.

Отже, соціальна робота в закладах освіти Байковецької громади демонструє ефективну модель партнерської взаємодії між освітніми установами, службами соціального захисту та місцевим самоврядуванням. Комплексний підхід до вирішення соціальних проблем дітей і сімей сприяє підвищенню рівня їхньої соціальної адаптації, запобіганню кризовим ситуаціям та формуванню позитивного мікроклімату в шкільному середовищі. Завдяки налагодженій системі профілактичної, консультативної та просвітницької роботи фахівці громади забезпечують цілісну підтримку дитини – від індивідуальної допомоги до розвитку соціальних компетентностей і відповідальності.

УДК 364-787.24:159.922.76

Ковтуненко Уляна Володимирівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара;
науковий керівник: **Осетрова Оксана Олександрівна**,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ: МІЖНАРОДНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Соціальна підтримка сімей, які виховують дітей з аутизмом, є невід'ємним складником сучасної системи соціальної роботи. В умовах потужного розвитку науки та медицини відбувається усвідомлення того, що аутизм – це не лише медична, але й соціальна проблема, яка потребує комплексного підходу до підтримки таких сімей.

Держава, органи місцевого самоврядування, неурядові організації та соціальні служби відіграють важливу роль у наданні соціальної підтримки дітям з аутизмом та їхнім сім'ям. Відсутність належної соціальної допомоги може призвести до ізоляції таких сімей та погіршення якості життя як дітей, так і їхніх батьків. Інакше кажучи, існує необхідність створення ефективних соціальних програм, здатних забезпечити всебічну підтримку сімей, які виховують дітей з аутизмом. Хоча ситуація поступово й змінюється, багато українських сімей стикаються з проблемами доступу до якісної медичної допомоги та спеціалізованих освітніх програм. Батьки часто не мають достатньої інформації про можливості соціальної адаптації та інтеграції своїх дітей у суспільство. У зв'язку із зазначеним доцільно звернутися до дослідження як міжнародного, так і вітчизняного досвіду соціальної роботи з сім’ями, які виховують дітей з аутизмом.

У першу чергу, необхідно відмітити, що міжнародний досвід соціальної роботи у зазначеному напрямі охоплює надзвичайно широкий спектр підтримки, спрямованої на покращення якості життя членів сімей з дітьми з аутизмом. Так, у різних країнах діють програми допомоги, що включають догляд вдома, екстрену підтримку, інклюзивну освіту тощо. Особливу увагу приділяють адаптації дітей у суспільстві та психологічній підтримці батьків. Важливу роль у цьому процесі відіграють як державні ініціативи, так і діяльність неурядових організацій.

Заслуговує на увагу той факт, що у квітні 2023 року у Франції було відкрито Дім аутизму, який є частиною національної системи, спрямованої на

підтримку як людей з розладами аутистичного спектра, так і їхніх близьких. Його діяльність спрямовано на полегшення повсякденного життя людей з аутизмом і надання допомоги особам, які здійснюють догляд за ними (йдеться про допомогу у працевлаштуванні, організації житла та отриманні пільг). Спеціалісти допомагають сім'ям отримувати необхідні соціальні послуги. Крім того, Дім надає психологічну підтримку (безпосередньо йдеться про заходи, на яких обговорюються емоційні та практичні аспекти догляду за людьми з аутизмом). Сім'ї можуть отримати й індивідуальні консультації, які, наприклад, допомагають знизити стрес. Така підтримка сприяє подоланню труднощів і покращує емоційне благополуччя усіх членів сім'ї [8].

У свою чергу, в Італії надається фінансова підтримка сім'ям, які проживають у регіоні Лаціо, мають неповнолітніх дітей до 12-ти років з аутистичним спектром розладів і бажають скористатися такими структурованими психологічними та поведінковими методами й програмами, як прикладний поведінковий аналіз, раннє інтенсивне поведінкове втручання, програмою лікування та освіти дітей з аутизмом і супутніми порушеннями комунікації тощо. Крім того, фінансова підтримка надається для інших методів лікування, ефективність яких науково підтверджено. Йдеться про методи, спрямовані на зміну поведінки дитини з метою полегшення її адаптації до повсякденного життя. Фінансова підтримка надається у межах максимально допустимого ліміту витрат на одного користувача, що становить 5000 євро на рік. Максимальна сума виплачується, у першу чергу, сім'ям, які виховують більше однієї дитини з аутистичним спектром розладів і мають індекс соціального забезпечення ISEE, що не перевищує 8000 євро [10].

Для порівняння: в Україні державна допомога на дитину, якій не встановлено інвалідність, передбачена відповідно до статті 18^5 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [4]. Зокрема, батьки, які виховують дітей з аутизмом, мають право отримувати щомісячну допомогу в розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, що на 2024 рік становить 2 361 грн. Крім того, батьки або опікуни дітей з аутизмом, які є працездатними, але не працюють і здійснюють догляд за дитиною, підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню. Це означає, що за них держава сплачує внески до Пенсійного фонду, що в майбутньому враховується при призначенні пенсії.

Важливо відмітити, що у Великобританії соціальна допомога сім'ям, які виховують дитину з аутизмом, охоплює різні види послуг. Зокрема, доступні денний та нічний догляд у будинках для дітей з інвалідністю або в інших спеціалізованих закладах. Передбачено й допомогу вдома для таких сімей [11].

В Австралії організація Autism Awareness Australia, заснована у 2007 році, надає допомогу батькам та опікунам дітей з аутизмом. Однією з ключових послуг є допомога вдома, що включає догляд за дітьми з РАС. Організація забезпечує й екстрений перепочинок у непередбачених обставинах, а також догляд після школи та під час канікул, що включає організацію інклюзивних розважальних заходів для дітей шкільного віку [9].

Послуги, які надає Autism Awareness Australia, мають значні переваги для батьків та опікунів. Так, регулярні перерви у догляді сприяють збереженню психічного та фізичного здоров'я, допомагають запобігти професійному та емоційному вигоранню, зменшити рівень стресу та підтримати загальне благополуччя. Наявність особистого часу дозволяє опікунам задовольняти власні інтереси, брати участь у громадському житті або виконувати важливі завдання, які складно поєднувати з постійним доглядом. Укріплення сімейних стосунків є ще одним позитивним аспектом тимчасового догляду, оскільки батьки та опікуни отримують можливість приділяти більше уваги своїм партнерам та іншим членам сім'ї, що загалом сприяє гармонійному розвитку сімейних зв'язків.

У свою чергу, і в Ірландії діє низка програм підтримки для батьків та опікунів дітей із розладом аутистичного спектра, спрямованих на покращення їхнього добробуту та полегшення догляду. Зокрема, надається грант на підтримку осіб, що здійснюють догляд, який виплачується щорічно отримувачам соціальних допомог, а також деяким іншим особам, які забезпечують цілодобовий догляд за дітьми з аутизмом [7].

Отже, знайомство з міжнародним досвідом соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей з аутизмом, дозволяє побачити різноманітність підходів і програм підтримки, що охоплюють фінансову допомогу, психологічну підтримку, інклюзивну освіту та догляд. Слід зауважити, що важливу роль у цьому процесі відіграє міжсекторна співпраця між державними установами та громадськими організаціями.

Загалом досвід соціальної роботи у Франції, Італії, Великобританії, Австралії та Ірландії свідчить про ефективність комплексного підходу до підтримки сімей, які виховують дітей з аутизмом. Запровадження подібних ініціатив в Україні, на нашу думку, сприятиме покращенню соціальної адаптації дітей з аутизмом та забезпеченню благополуччя їхніх сімей.

На жаль, в Україні наразі відсутня цілісна державна система підтримки сімей, які виховують дітей з розладами аутистичного спектра, що ускладнює вирішення багатьох питань, які перед ними постають. У зв'язку з тим, що дана проблема вирізняється масштабним і комплексним характером, важливо спрямувати зусилля на створення необхідних умов – від матеріально-технічного забезпечення до економічної та правової підтримки. У цьому контексті головним завданням є визначення ключових напрямів професійної допомоги сім'ям, які опікуються дітьми, підлітками та молоддю з РАС, а також розробка ефективних механізмів їхньої підтримки.

Слід відмітити, що важливу роль у наданні соціальних послуг відіграє громадський сектор, який порівняно з державними структурами вирізняється низкою таких переваг, як доступність, комплексний підхід, гнучкість, орієнтація на потреби конкретних людей та врахування запитів громади. Раніше існували труднощі із забезпеченням належної кваліфікації фахівців, проте наразі ситуація значно покращилася. До речі, в умовах повномасштабної війни актив на участь громадських організацій, волонтерів і приватних

ініціатив стала ключовою у забезпеченні якісної соціальної підтримки. Так, Центр здоров'я та розвитку «Коло сім'ї» організовує програму групових занять «Батьківська школа» для батьків дітей з РАС. Окрім цього, для батьків проводяться семінари, зокрема: «Діагностика і рекомендовані втручання», що допомагає краще зрозуміти особливості діагностування аутизму та ефективні методи підтримки дитини; «Поведінкові проблеми», присвячений труднощам у поведінці дітей з РАС та стратегіям їх корекції. Центр організовує й вебінари на тему «Плекання батьківської стресостійкості: групи взаємопідтримки для батьків дітей з аутизмом» та надає інші інформаційні ресурси, що допомагають сім'ям у вихованні та підтримці дітей з аутизмом [5].

Благодійний фонд «Голоси дітей» створив 2 групи підтримки для мам дітей з РАС – «Материнство на літеру А». На зустрічах учасниці мають можливість опанувати техніки емоційної стабілізації та отримати підтримку однодумців. У фонді переконані, що турбота про емоційний стан матерів є важливим кроком для забезпечення належного розвитку дітей з аутизмом, оскільки саме вони найчастіше беруть на себе основні завдання з догляду та виховання [2].

Батьки дітей з РАС часто стикаються з високим рівнем стресу та напруження у повсякденному житті. У Кам'янському ГО «Форпост» організовує групи підтримки «рівний – рівному», які стали важливим ресурсом для багатьох сімей, допомагаючи їм знайти емоційну підтримку, порозуміння та нові способи вирішення складних ситуацій [3].

Виховання дітей з інвалідністю часто супроводжується високим рівнем стресу, внаслідок чого батьки можуть забувати про власні потреби та емоційну рівновагу. Як відповідь на ці труднощі у межах проєкту «Спеціалізована підтримка та допомога дітям, особам з інвалідністю та їхнім сім'ям під час реагування на війну в Україні» проводяться арт-терапевтичні та психологічні заняття для батьків. Проєкт реалізується на базі БО БФ «Карітас Суми» за підтримки Secours Catholique – Caritas France. Заняття допомагають батькам знайти час для себе, відновити сили та знизити рівень стресу. Учасники разом з психологинею залучаються до творчих практик – малювання кавою, створення мандал, виготовлення оксамитових конвертів із сургучними печатками тощо. Це – важливий ресурс для батьків, який підкреслює значення турботи про себе, що є необхідною умовою для емоційного благополуччя дорослих і дітей [1].

Фонд «Дитина з майбутнім», у свою чергу, пропонує безкоштовні юридичні консультації для сімей, які виховують дітей з аутизмом. У межах програми можна отримати професійну допомогу щодо оформлення інвалідності, подання документів для вступу до закладу освіти, захисту правильного діагнозу та інших важливих питань, що турбують батьків [6].

Отже, в Україні державні та неурядові організації надають широкий спектр соціальних послуг для сімей, які виховують дітей з аутизмом, відповідно до законодавчих норм. Держава забезпечує соціальну допомогу, супровід та реабілітаційні заходи, а також підтримує батьків через пенсійне страхування. Водночас громадські організації пропонують такі більш гнучкі та

спеціалізовані програми, як групові заняття, семінари, психологічна підтримка та групи взаємодопомоги. Особливо важливою є допомога в адаптації та соціалізації дітей, а також підтримка емоційного стану батьків. В умовах війни роль громадського сектору значно зросла, оскільки він швидко реагує на нові виклики та потреби сімей. Загалом комплексний підхід державних і недержавних структур сприяє покращенню якості життя дітей з аутизмом і їхніх сімей, створюючи умови для їхньої соціальної інтеграції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арт-терапія допомагає батькам відвідувачів інклюзивного простору Карітасу Суми віднайти гармонію та внутрішній спокій – Карітас України. URL: https://caritas.ua/news-en/artterapiya-dopomagaye-batkam-vidviduvachiv-inklyuzyvnogo-prostoru-karitasu-sumy-vidnajty-garmoniyu-ta-vnutrishnij-spokij/.

2. БФ «Голоси дітей». URL: https://voices.org.ua/news/pidtrymka-simey-shcho-vykhovuiut-ditey-z-autyzmom-fond-holosy-ditey-zminiuie-spriamuvannia-prohramy.

3. Групи підтримки для батьків дітей з аутизмом у Кам'янському: нові методи подолання стресу в умовах війни. Громадська організація Форпост. URL: https://forpost-center.org/grupy-pidtrymky-dlya-batkiv-ditej-z-autyzmom-u-kam-yanskomu-novi-metody-podolannya-stresu-v-umovah-vijny/.

4. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 № 2811-XII: станом на 15 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text.

5. Розлади спектру аутизму. Центр здоров'я та розвитку «Коло сім'ї». URL: https://k-s.org.ua/resources/mh-academy/autism/.

6. Юридична консультація – фонд «Дитина з майбутнім». CWF. URL: https://cwf.com.ua/yurydychna-konsultacziya/.

7. Department of Social Protection – Irish Society for Autism. Irish Society for Autism. URL: https://autism.ie/information/entitlements-and-state-supports/department-of-social-protection/ .

8. La Maison de l'autisme pourtoutesles personnes TSA – La Maison de l'autisme. La Maison de l'autisme. URL: https://maisondelautisme.gouv.fr/la-maison-de-l-autisme/.

9. Navigating respite care | Autism Awareness Australia. Autism Awareness Australia – Empowering autism families. URL: https://www.autismawareness.com.au/navigating-autism/navigating-respite-care-for-autism.

10. Sostegno economico alle famiglie con minori nello spettro autistico fino a 12 anni di età – Salute Lazio. Home – Salute Lazio. URL: https://www.salutelazio.it/sostegno-economico-alle-famiglie-con-minori-nello-spettro-autistico-fino-a-12-anni-di-età.

11. Support available for children and parents in England. National Autistic Society. URL: https://www.autism.org.uk/advice-and-guidance/topics/social-care/social-care-england-children/support-available.

УДК 364-057.36:34

Павленко Олена Олексіївна,
докторка педагогічних наук, доцентка,
професорка кафедри соціальної роботи та
управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара;
Азарова Вікторія Костянтинівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА УКРАЇНИ ЩОДО ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ, СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ, УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЇХНІМ СІМ'ЯМ

Постановка проблеми. Соціальна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій та членами їхніх сімей стає все більш актуальною в умовах тривалої повномасштабної війни рф в Україні. Актуальні напрями розвитку соціальної роботи у XXI ст. взагалі відображали проблеми соціальної сфери життя суспільства у мирний час. Внаслідок повномасштабної війни рф в Україні певною мірою постала низка нових викликів перед практикою й теорією соціальної роботи, що потребують розробки шляхів їх ефективного вирішення. Вирішення цих проблем охоплює як площину матеріального забезпечення, так і сферу соціально-психологічної підтримки.

Участь у бойових діях є важким випробуванням для військовослужбовців, захисників та їхніх сімей. На даному етапі держава прагне забезпечити належний правовий статус та соціальні гарантії для тих, хто став на захист України та членам їх сімей.

Події, які відбуваються сьогодні в Україні, потребують значного посилення системи соціального захисту та соціальної допомоги населенню. У цьому напрямку пріоритетним є соціальний захист і соціальна допомога тим, хто захищає нашу країну, та членам їхніх сімей. Військовослужбовці, учасники бойових дій та їхні сім'ї не менше за мирне населення піддаються ризику зовнішніх і внутрішніх чинників та перебувають у стані вразливості. У цьому сенсі гострою постає проблема розробки та вдосконалення форм і методів соціальної, соціально-психологічної роботи. вдосконалення нормативно-законодавчої бази, що стосуються означеної категорії. Ефективність реалізації прав і свобод, соціального захисту військовослужбовців, учасників бойових дій та членів їхніх сімей залежить, у першу чергу, від досконалості законодавства, що регулює права та свободи, соціальний захист військовослужбовців, учасників бойових дій і членів їхніх сімей, та встановлює гарантії й правові механізми їх реалізації.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемам соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями присвячено наукові праці вітчизняних вчених: О. Бойко, Ю. Бриндікова, Н. Гусак, О. Міхєєвої, О. Морщакової, Т. Назарчук, В. Санжаровця, І. Трубавіної та ін. Низка вчених спрямовує свої розробки на проблему соціального та правового захисту військовослужбовців: С. Ветлинський, У. Гордієнко, В. Клос, М. Кравченко, В. Пашинський, С. Ситняківська та ін. Дослідженню питань соціального захисту учасників бойових дій в Україні присвячені праці таких вчених: В. Баштанник, П. Витко, В. Волянського, Н. Гнидюк, В. Діуліна, В. Козакова, М. Пилипчук, І. Шпекторенко та ін.

Аналіз наукових праць з даної проблематики надав нам можливість дійти узагальнених висновків: проблема вивчення стану та специфіки соціальної роботи з військовослужбовцями, учасниками бойових дій та членами їхніх сімей спочатку озброєного конфлікту, розв'язаного рф на Сході України, а потім в умовах повномасштабної війни рф в Україні – багатогранна та має сталий характер. Незважаючи на те, що станом на сьогоднішній час вчені займаються теоретико-методологічним обґрунтуванням, описом ефективних практик роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями, спостерігається низка невирішених питань. Ця ситуація пояснюється, зокрема, недостатньою орієнтацією державної соціальної політики на розв'язання зазначених проблем, недостатністю відповідних програм, ефективних засобів, недостатньою кількістю кваліфікованих фахівців, а також необхідністю удосконалення нормативно-правової бази. До того ж, виходячи з аналізу наукових праць, практики роботи фахівців з соціальної роботи, практики роботи соціальних інституцій, необхідно відзначити, що сьогодні в державі ще й досі існує не зовсім чітка система соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їхніх сімей. Таким чином, можна стверджувати, що питання дослідження сучасного стану соціальної роботи з військовослужбовцями, учасниками бойових дій та їхніми сім'ями є надзвичайно актуальним, має суттєву значущість, на часі.

Виклад основного матеріалу. У своїй діяльності щодо правового захисту, соціальної допомоги військовослужбовцям, учасникам бойових дій та їхніми сім'ям фахівці з соціальної роботи мають послуговуватися низкою нормативно-правових актів з метою надання допомоги даній категорії у відповідності до норм права, законності.

У ст. 1 Закону України «Про оборону України» [1] надаються основні поняття, які застосовуються у даному Законі. Доволі часто у наукових працях вчених не галузі «Права» спостерігається оперування поняттями: «збройна агресія» та «напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України» – як різними. Згідно із Законом України «Про оборону України»: «Збройна агресія – застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України. Збройною агресією проти України вважається будь-яка з таких дій: вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на

територію України, а також окупація або анексія частини території України» [1] та зазначена ще низка дій. Тобто, «напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України» – це одна з дій збройної агресії, тому неправильно ніяк, з правової точки зору, послуговуватися «збройна агресія» та «напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України» – як різними поняттями.

Право на соціальний захист відноситься до найважливіших прав громадянина, яке повинно визнаватися та гарантуватися на рівні держави. До категорій населення, які потребують особливого соціального захисту, належать військовослужбовці, діяльність яких напряму пов'язана з небезпекою для життя, та члени їхніх сімей. Основним Законом України є Конституція України. Так, згідно зі ст. 17 Конституції України: «Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей» [4]. Згодом, 24 березня 1999 р. був затверджений Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», у ст. 19 якого зазначено: «Держава гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей соціальний і правовий захист відповідно до законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів» [3]. В умовах збройної агресії, економічної нестабільності та систематичної й планомірної трансформації України як держави європейського зразка питання соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей постає досить гостро.

У законодавчих актах щодо соціального-правового захисту військовослужбовці та членів їхніх сімей враховано основні положення Міжнародних правових документів: Загальна декларація прав людини (Генеральна Асамблея ООН 1948 р.); Міжнародний пакт про громадські і політичні права (Генеральна Асамблея ООН 1966 р., ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р.); Факультативний протокол до міжнародного пакту про громадянські і політичні права (Україна приєдналася до протоколу 25 грудня 1990 р.); Конвенція про захист прав людини й основних свобод (Рим, 4 листопада 1950 р.) та ін. Положення міжнародних пактів відображають права, викладені у Загальній декларації прав людини. Пакти містять важливі положення про соціальний захист осіб, у тому числі й військовослужбовців. У сучасних умовах великого значення набувають міжнародно-правові пакти, документи, що закріплюють соціальний захист військовослужбовців у період ведення бойових дій. Важливими з них є: Женевська конвенція про поліпшення участі поранених і хворих у діючій армії; Женевська конвенція про поліпшення участі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; Женевська конвенція про поводження з військовополоненим; Римський статут міжнародного кримінального суду (прийнятий 17 липня 1998 р.) та ін. У цих міжнародних нормативно-правових актах містяться й норми, які регулюють гарантії соціального забезпечення військовослужбовців та їхніх сімей під час здійснення бойових дій.

Законодавство України про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей базується на Конституції України та низці інших нормативно-правових актів. Станом на сьогоднішній час на законодавчому рівні соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями регламентується такими Законами України: «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (2017), «Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та інвалідів війни» (2018), «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» (2019), «Про соціальні послуги» (2019), «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей» (2020), «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (2020), «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» (2020), Про внесення зміни до пункту 6 статті 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо грошового забезпечення військовослужбовців, захоплених у полон або заручниками, а також інтернованих у нейтральних державах або безвісно відсутніх (2024), Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист (2024) та ін.

Досліджуючи питання соціального захисту військовослужбовців С. Пасіка стверджує про «<…> необхідність посилення соціальних гарантій по відношенню до військовослужбовців та членів їх сімей, шляхом реорганізації їх соціального захисту та посилення їх соціальних гарантій» [7, с. 165]. Вважаємо, що актуальним є визначення соціальної політки саме стосовно членів сім'ї військовослужбовця, оскільки це ті особи, які найбільш тісно пов'язані з військовослужбовцем.

Аналіз наукових праць засвідчує, що поряд із дефініцією «соціальний захист» досить часто використовуються й такі, як «соціальне забезпечення», «соціальні гарантії» тощо. Деякі вчені співвідносять дані поняття, низка вчених наполягає на їх відмінностях та різному тлумаченні. Так, П. Рабінович та О. Панкевич вважають, що «<…> соціальне забезпечення» є більш вдалим, ніж «соціальний захист», оскільки соціальний захист – це тимчасова подія, а соціальне забезпечення – тривала» [8, с. 105]. Подібної точки зору дотримується М. Копетюк, котра зазначає, що «<…> на відміну від соціального забезпечення, соціальний захист включає й інші соціальні гарантії, що покликані створити умови для нормального життя та розвитку людини, підтримання стану соціальної безпеки та соціальної захищеності її життя та здоров'я, а також недопущенні негативних наслідків у суспільстві й забезпеченні соціальної справедливості» [6, с. 68].

Аналіз наукових праць і практичної діяльності фахівців з соціальної роботи вказує на те, що все ж таки не достатньо приділяється належна увага питанню посилення соціального захисту членів сімей військовослужбовців. Водночас взаємозв'язок між військовослужбовцями та їхніми сім'ями є досить тісним, оскільки вони мають взаємний вплив один на одного. Погоджуємось з

точкою зору А. Капської та Н. Олексик: «<…> між сім'єю та військовою службою є досить тісний взаємозв'язок: для більшості військовослужбовців сім'я служить компенсуючим чинником у професійній діяльності й відіграє роль емоційного притулку» [5, с. 5].

Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей визначає Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [2], який встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій галузі.

Водночас слід звернути увагу на недоліки правового забезпечення соціального захисту учасників бойових дій – прогалини у нормативному регулюванні діяльності уповноважених державою органів, на які покладено обов'язки із забезпечення таких прав, відсутність контролю за їх наданням та забезпеченням, надання учасникам бойових дій низки пільг, що фактично мають декларативний характер і лише створюють видимість про захист з боку держави таких осіб тощо.

Стосовно ж членів сімей військовослужбовців, то загалом на практиці виникала низка проблемних питань щодо здійснення їх соціального захисту. Із повномасштабним вторгненням ситуація змінилась, на жаль, не в бік покращення. З кожним днем кількість членів сімей військовослужбовців, які потребують захисту, на жаль, зростає, оскільки багато наших захисників зникає безвісти та гине. Тому важливим сьогодні є формування цілеспрямованої, ефективної та прозорої політики соціального захисту членів сімей військовослужбовців. Це є важливим для підтримання не тільки власне членів сім'ї військовослужбовця, а й самого військовослужбовця. Окрім того, варто звернути увагу, що навіть в умовах війни проводиться оборонна реформа за стандартами НАТО, актуалізуються питання формування Збройних Сил України з урахуванням принципу професійного кадрового добору, що додатково вимагає посиленої уваги до наявної системи соціального забезпечення учасників бойових дій, яка сприятиме ефективній мотивації їх до належного виконання завдань за призначенням; зміни та удосконалення нормативно-правової бази.

Нагальним і на часі, особливо в умовах повномасштабної війни, яку підступно розв'язала рф 24 лютого 2022 р., є питання про зміни, удосконалення Закону України «Про оборону України», оскільки даний Закон був прийнятий ще у 1992 р. В умовах активної фази гібридної війни, що має політичну, економічну, соціальну, військову складові, з 2014 р. і по сьогодення багато чого змінилось, що потребує зміни, удосконалення нормативно-правової бази.

Висновки. Своєчасне вдосконалення законодавства дозволить оперативно реагувати на нагальні потреби учасників бойових дій, підвищить рівень їхньої соціальної захищеності та стане виявом поваги з боку держави до їхнього внеску у захист України. В умовах триваючого збройного конфлікту в

Україні реформування законодавства у сфері соціального захисту учасників бойових дій є невідкладним завданням, яке сприятиме забезпеченню їхніх прав та гідних умов життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про оборону України» 6 грудня 1991 року № 1932-XII //Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 9, ст.106. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12 (чинний станом на 01.04.2025 р.).

2. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Відомості Верховної Ради України (ВВР), від 20 грудня 1991 року, № 2011-XII, 1992, № 15, ст. 190. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12# (чинний станом на 01.04.2025 р. зі змінами і доповненнями).

3. Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» 24 березня 1999 року № 548-XIV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 22 – 23, ст. 194. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14 (чинний станом на 01.04.2025 р.).

4. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), від 28 червня 1996 р., № 254к/96-ВР, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254# (чинний станом на 01.06.2024 р.).

5. Капська А. Й., Олексюк Н. С. Організаційно-педагогічне забезпечення позитивної життєдіяльності сім'ї військовослужбовця. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle /123456789/15742/Kapska.pdf.

6. Копетюк М. І. Нормативно-правові аспекти визначення понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення». Історико-правовий часопис. 2019. № 1 (13). С. 66 – 69.

7. Пасіка С. П. Деякі питання регулювання соціального забезпечення військовослужбовців. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Право. 2023. Вип. 15. С. 162 – 166.

8. Рабінович П. М., Панкевич О. З. Соціальне право: деякі питання загальної теорії. Право України. 2018. № 1. С. 104 – 107.

УДК 364-056.45-053.2

Павленко Олена Олексіївна,
докторка педагогічних наук, доцентка,
професорка кафедри соціальної роботи та
управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара;
Філоненко Софія Вячеславівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Постановка проблеми. Визначальними чинниками соціального розвитку будь-якого суспільства є творчі та інтелектуальні можливості людини. Зважаючи на це, системна робота з обдарованими дітьми та молоддю в суспільстві, як стратегічним людським капіталом держави, є актуальним завданням для сучасного українського суспільства. Попри увагу вчених і практиків до проблеми підтримки обдарованих дітей, далеко не завжди цей напрямок роботи представлений комплексно і системно та охоплює не лише завдання розвитку спеціальних здібностей, але й сферу соціального розвитку обдарованих дітей.

Питання про включення обдарованих дітей до соціокультурного простору суспільства, розвиток соціальних процесів загалом, а тому й аспект соціалізації обдарованих дітей стає пріоритетним у психолого-педагогічних дослідженнях. У наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених значна увага приділяється підвищенню рівня соціальної взаємодії обдарованої дитини; розвитку навичок самоідентифікації та самопрезентації, адаптивності в соціальному середовищі; встановленню почуття самотності, відчуженості, надмірної інтроверсії; запобіганню негативним проявам пригніченого психоемоційного стану в результаті відсутності вчасної та належної соціалізації.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць вказує, що дослідженню проблеми обдарованості надається належна увага як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, зокрема таким її аспектам, як: визначення підходів до розуміння психологічних основ і структури обдарованості (Дж. Гілфорд, Б. Скіннер, К. Тейлор, К. Хеллер, Р. Уайт, Г. Костюк, В. Моляко та ін.); розвиток інтелектуального та творчого потенціалу особистості (С. Максименко, С. Сисоєва, О. Кульчицька та ін.); виділення сфер і видів обдарованості (С. Гончаренко та ін.).

Різні аспекти соціальної роботи з обдарованими дітьми та молоддю є предметом наукових розвідок багатьох учених. Так, І. Звєрєва, Л. Коваль

вивчають зміст і напрями соціально роботи з обдарованими неповнолітніми; технології соціально-педагогічного супроводу та підтримки обдарованих дітей, студентської молоді аналізують Р. Вайнола, А. Капська, Т. Мотилько та ін.

Виклад основного матеріалу. Здатність до збереження й примноження інтелектуального та творчого потенціалу є визначальним чинником розвитку суспільства, яке існує в умовах глобалізації та інформатизації XXI століття. Досвід та успіхи найбільш розвинених країн світу у галузі науки, виробництва, розвитку нових технологій, культури та освіти свідчать про необхідність радикальної перебудови системи виховання й навчання з метою створення умов для обдарованої молоді, які спроможні вільно проявляти свої здібності, розвиватися відповідно до своїх нахилів.

Обдарованість дитини – це досить стійкі особливості саме індивідуальних проявів неабиякого, зростаючого з віком інтелекту. Обдарована дитина, маючи свої цінності, часто вимушена протистояти тій чи іншій соціальній групі, яка не бажає її приймати, що й спричиняє проблему соціалізації.

Нам імпонує точка зору вітчизняного дослідника В. Моляко [1], який розглядає обдарованість як вихідну умову творчої діяльності, а саме, як особливу, «стратегіальну» організацію свідомості, як інструмент впорядкування «безладу мислення», акумулювання й систематизації знання, «насичення свідомості змістом», проєктування смислів, що зрештою дає носіям стратегіально організованої свідомості успішно (швидко та якісно) не тільки створювати цінності, розв’язувати проблеми, а й досягати особистої рівноваги та гармонії.

Певний інтерес представляють підходи зарубіжних вчених. Так, Р. Штернберг [7] запропонував типологію обдарованості, яка протиставляє різні її види, включаючи академічну та творчу обдарованість. Вчений пропонує сім типів обдарованих осіб: аналітик, творець, практик, аналітик-творець, аналітик-практик, творчий практик і неперевершений балансувальник. Ця типологія має перевагу не тільки в тому, що підкреслює різницю між академічною та творчою обдарованістю, вона також враховує потенційний зв’язок між високим рівнем академічної та творчої діяльності. Таким чином, навіть якщо Р. Штернберг припускає існування академічно та творчо обдарованих людей, він також припускає, що деякі обдаровані люди, такі як аналітичний творець, демонструють високі результати як в академічній, так і в творчій сферах.

У свою чергу, Р. Мілграм [5] запропонував модель обдарованості, в якій чітко відрізняє академічні здібності від творчих і виокремлює два виміри. Перший вимір визначає тип здібностей, включає два академічні типи та два творчі типи. Другий вимір визначає рівень здібностей. Як і в моделі Р. Штернберга, перший вимір дозволяє побудувати типологію обдарованості, яка включає: осіб, обдарованих загальним інтелектом; осіб обдарованих загальним оригінальним або творчим мисленням (здатність генерувати велику кількість ідей у проблемних завданнях); осіб, обдарованих певними академічними здібностями та, нарешті, осіб, обдарованих специфічними

творчими здібностями. Слід підкреслити, що модель Р. Мілграма складається не лише з когнітивного компоненту (знання, пізнання), а вчений розглядає обдарованість, як результат складної взаємодії когнітивних, соціально-особистісних і соціально-культурних впливів.

Група психологів під керівництвом М. Карне (Іллінойський університет, США) виділяють такі види обдарованості:

1) інтелектуальна обдарованість;

2) обдарованість у сфері академічних досягнень;

3) творча обдарованість;

4) обдарованість у сфері спілкування.

Виділяють три категорії дітей, обдарованих у розумовому відношенні:

1) діти з надзвичайно високим загальним рівнем розумового розвитку при інших рівних умовах;

2) діти з ознаками спеціальної розумової обдарованості (профільна обдарованість);

3) діти потенційно обдаровані, яким притаманні яскрава пізнавальна активність, неабиякі розумові резерви, але які поки себе не проявили.

Одним із вагомих чинників суб'єктивного благополуччя дитини є її соціально-психологічна адаптація до найближчого середовища і середовища, яке оточує дитину в громаді. Така адаптація включає адаптивні здатності, емоційний комфорт, самоприйняття, прийняття інших, інтернальність і прагнення вирішувати свої проблеми, а не втікати від них.

Вивченню проблеми соціально-психологічної адаптації (складовою якої є шкільна адаптація) присвячені праці Г. Балла, Л. Дзюбко, Р. Кричевського, С. Максименка, Л. Орбан-Лембрик та ін. Вчені розглядають адаптацію як складний та багатогранний психологічний процес на шляху становлення особистості та створенні умов для її самореалізації у соціальному середовищі. Соціально-психологічну ж адаптацію визначають як взаємодію індивіда із соціальним оточенням щодо освоєння ним нової життєвої ситуації, як передумову подальшого розвитку особистості.

Необхідно враховувати той факт, що розвиток обдарованості відбувається не тільки в системі навчання та виховання, але й має свої власні закономірності, свою внутрішню логіку, що визначають індивідуальність.

Однією з найбільш нагальних проблем обдарованих особистостей саме в шкільному віці є проблема адекватного включення у колектив однолітків і соціалізація, сприйняття програм навчання.

Необхідно враховувати, що на соціалізацію обдарованої дитини впливає оточуюче середовище, у тому числі шкільне середовище. Заслуговує на увагу точка зору вченої К. Хеллер [4], яка зазначила низку проблем, що найчастіше виникають у обдарованих дітей щодо не зовсім позитивного сприйняття ними школи:

1) навчальні програми: якщо навчальні програми здаються обдарованим учням не цікавими, то вони можуть втратити бажання вчитися, що, у свою чергу, може зумовлювати їхню проблемну поведінку;

2) відмінні від звичайних дітей ігрові інтереси: оскільки обдарованим дітям подобаються складні ігри, то вони можуть замкнутися на собі, опинитися в ізоляції;

3) неконформність: обдаровані діти можуть протестувати проти стандартних вимог, особливо якщо вони не відповідають їхнім інтересам, здаються їм безглуздими;

4) занурення у філософські проблеми: обдаровані діти частіше, ніж звичайні, шукають відповіді на питання світоглядного порядку, замислюються над тим, що таке смерть, потойбічне життя, релігійні вірування тощо;

4) невідповідність між фізичним, інтелектуальним і соціальним розвитком: обдаровані діти надають перевагу спілкуванню та іграм з дітьми старшого віку, тому їм важко ставати лідерами, оскільки вони поступаються старшим підліткам у своєму фізичному розвитку.

Аналіз наукових джерел вказує на те, що головна проблема полягає у тому, що відчуження від школи сприймається учнем як природна поведінка. У цьому контексті підкреслимо, що, як свідчать соціологічні та соціально-психологічні дослідження, а також педагогічна практика, відчуження стало досить розповсюдженим явищем у системі шкільної освіти. Це проявляється, перш за все, у негативному або байдужому ставленні до школи, до навчання як цінності.

Школа робить істотний вплив на формування Я-концепції учня. У сучасній школі цінується вміння відповідати нормам і правилам, заведеним в освітній установі, вірні відповіді, хороша успішність. Обдарована дитина часто з першого моменту навчання у школі починає відчувати тиск з боку інших. Розуміння своєї несхожості виводить здібного учня з рівноваги. Він починає розуміти, що оточуючі оцінюють його не так, як усіх, і це почуття змушує думати про себе, як про «Дивного». Виникає почуття відчуження, до якого максимально сприйнятливі обдаровані діти. Учень з високим рівнем здібностей часто в подібних ситуаціях починає приховувати свої можливості. Р. Бернс [4] вважає, що школа, перш за все, головною цінністю вважає прояви вербального інтелекту, а на інші здібності практично не звертається увага й нічого не робиться для їх розвитку. Такого роду таланти залишаються незатребуваними у школі, і якщо учень не володіє інтелектуальним даром, то він відчуває себе нездатним до будь-якої діяльності, що практично прирікає його на невдачу. Багато вчителів досі вимагають чіткої, правильної відповіді, заперечуючи у відповідях оригінальність, гнучкість. У результаті цього в обдарованих дітей гальмується розвиток творчого мислення, самостійності, що веде до зниження рівня самосприйняття.

Якщо дитина буде відчувати, що оточуючі вірять в її здібності, визнають її цінність, то це стимулюватиме її позитивне самосприйняття, саморозвиток. Учень буде реально оцінювати свої можливості, буде бачити кінцеву мету своєї діяльності. В іншому (протилежному) випадку дитина не усвідомлює можливості для внутрішнього зростання, що призведе до втрати багатьох резервів її розвитку.

Через вищезазначені проблеми обдаровані діти, за рішенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, входять до «групи ризику» поряд із розумово відсталими, малолітніми порушниками, дітьми алкоголіків, адже ці проблеми не тільки спричиняють їм дискомфорт у повсякденному житті, але й негативно впливають на їх подальший розвиток та соціалізацію загалом.

Викликає певний інтерес точка зору О. Музики [2],згідно з якою окрім пристосування до вимог суспільства, зокрема до соціальної групи (процес акомодації), обдарована, творча людина включає ще один, не менш важливий аспект (процес асиміляції) і сама впливає на соціальне середовище, змінює його. Процес соціальної адаптації, за О. Музикою, – це: «<…> єдність асиміляції та акомодації, а не механічне узгодження цінностей суспільства та особистості, чи, механічне присвоєння особистістю суспільних цінностей [2, с. 8].

Аналіз наукових джерел щодо проблеми соціалізації обдарованої особистості дає можливість зорієнтуватися у розумінні соціально перетворювальної сутності суб'єкта в процесі взаємодії із самим собою та з оточуючими об'єктами.

Висновки. З огляду на зазначене вище ми вважаємо, що важливою умовою успішної соціалізації обдарованих дітей є їхня соціально-психологічна адаптація до оточуючого середовища, перш за все, шкільного. Соціально-психологічна адаптація – це такий стан взаємовідносин особистості й групи, коли особистість продуктивно виконує свою провідну діяльність, не вступаючи у тривалі зовнішні й внутрішні конфлікти; при цьому вона стабільно самоствердкується та вільно проявляє свої творчі здібності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Моляко В. О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир: Рута, 2016. 320 с.

2. Музика О. Л. Цінності обдарованої особистості. *Обдарована дитина*. 2018. № 4. С. 6 – 10.

3. Burns R. B. Self-concept development and education. London: Holt, Rinehart and Winston, 1982. 442 p.

4. Heller K. A. International handbook of giftedness and talent / 2nd ed., K. A. Heller, F. J. Monks, R. J. Sternberg, R. F. Subotnik. Amsterdam: Elsevier, 2000. 916 p.

5. Milgram R. M. (Ed.).Teaching Gifted and Talented Learners in Regular Classrooms. Springfield, IL: Charles Thomas. 1989. 302 p.

6. Podolskaya E., Nazarkina V. Education as the Matrix of Relationships and Conditions = Освіта як матриця відносин і станів. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. Харків, 2020. № 301. С. 199 – 204.

7. Sternberg R. J. Patterns of Giftedness: A Triarchic Analysis. *Roeper review*. 2000. Vol. 22 (4). P. 231 – 235.

УДК 364:373.015.3

Повстінь Олена Юріївна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара;
науковий керівник: **Осетрова Оксана Олександрівна**,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ БУЛІНГУ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Проблема булінгу, на жаль, наразі залишається актуальною, потребуючи усвідомлення задля розробки й впровадження превентивних заходів, здатних сприяти мінімізації/подоланню цього соціального явища. При цьому важливо відмітити, що превенція булінгу є прерогативою не лише представників закладів середньої освіти (класні керівники, учителі, соціальні педагоги та ін.), але й фахівців з соціальної роботи, практичну діяльність яких безпосередньо спрямовано на підвищення загального добробуту та якості життя населення.

Булінг (цькування) – дії учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному чи сексуальному насильстві. Такі дії вчиняються стосовно дитини чи дитиною стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого може бути заподіяна шкода психічному чи фізичному здоров'ю потерпілого. Булінг може здійснюватись також із застосуванням засобів електронних комунікацій.

ЮНІСЕФ визначає булінг (від анг. tobull – переслідувати) як небажану агресивну поведінку дітей шкільного віку, яка призводить до цькування дитини іншою дитиною чи групою дітей з метою приниження, залякування та демонстрації сили [4].

Булінг у закладах середньої освіти залишається актуальною проблемою, адже він може мати серйозні наслідки для психічного здоров'я та розвитку дітей. Наразі багато країн та освітніх установ впроваджують програми й стратегії для боротьби з булінгом, але важливо також залучати до цього процесу батьків, вчителів, учнів, а також фахівців з соціальної роботи.

Булінг – це проблема, яка виникає у різних формах і має глибокий вплив на учнів. Розгляньмо різновиди булінгу.

1. Фізичний – коли учень піддається таким фізичним нападам, як удари, штовхання чи пошкодження майна.

2. Вербальний – включає образи, приниження, крики або погрози на адресу іншої людини.

3. Соціальний – ізоляція жертви, поширення пліток або спроби зіпсувати її репутацію серед інших.

4. Кібербулінг – використання таких цифрових технологій, як соціальні мережі, повідомлення або електронна пошта, для переслідування чи приниження інших [2].

Булінг може мати серйозний вплив на психічне здоров'я учнів. Розгляньмо такі наслідки.

1. Тривоги та депресії. Річ у тім, що постійний стрес від булінгу, дійсно, може призвести до розвитку тривожних розладів і депресії. Учні можуть відчувати постійну тривогу, страх і безпорадність.

2. Зниження самооцінки. Слід відмітити, що жертви булінгу часто відчувають себе неповноцінними, а це, у свою чергу, призводить до зниження самооцінки та самоповаги.

3. Проблеми з концентрацією. Постійний стрес та емоційне виснаження можуть впливати на здатність зосереджуватися, що загалом негативно позначається на навчанні.

4. Соціальна ізоляція. З одного боку, жертви булінгу можуть опинитися у соціальному вакуумі через небажання однолітків спілкуватися з ними, зокрема, щоб не потрапити в їхнє становище, а з іншого, – зокрема через страх, вони самі можуть уникати соціальних контактів, що зрештою веде до їхньої самотності та ізоляції (до слова, одночасно як зовнішньої/соціальної, так і внутрішньої/особистісної).

5. Погіршення фізичного здоров'я. Психічний стрес може впливати на фізичне самопочуття, спричиняючи головний біль, проблеми зі сном та інші соматичні симптоми [5].

З огляду на зазначене безпосередньо важливо забезпечити підтримку та створити безпечне середовище для учнів, щоб запобігти негативним наслідкам булінгу. Слід зауважити, що у цьому процесі освітнє середовище, дійсно, відіграє ключову роль, сприятливий характер якої можливий за дотримання та зреалізації важливих моментів.

1. Підтримка та довіра. Створення атмосфери довіри між учнями, вчителями та адміністрацією допомагає учням почуватися у безпеці та відкрито говорити про свої проблеми.

2. Освітні програми. Впровадження програм, які надають інформацію про булінг, його наслідки та засоби/способи боротьби з ним /протистояння, сприяє формуванню поваги та емпатії серед учнів.

3. Навчання вчителів. Вчителі мають бути навчені розпізнавати ознаки булінгу та мати навички для ефективної взаємодії з учнями, які стали жертвами булінгу.

4. Залучення батьків. Батьки, у свою чергу, мають бути залучені до процесу, щоб підтримувати дітей та допомагати у разі виникнення проблем.

5. Політика нульової толерантності. Важливо мати чіткі правила та політики, які засуджують булінг і передбачають відповідні наслідки для порушників/кривдників [3].

Комплексний підхід є необхідним для ефективної протидії булінгу та, на нашу думку, має охоплювати низку важливих моментів.

1. Освітні програми. Йдеться про впровадження, зокрема фахівцями з соціальної роботи, програм, які інформують учнів, вчителів і батьків про булінг, його форми та наслідки, а також способи запобігання йому.

2. Підтримка жертв. Важливим складником є надання психологічної допомоги та підтримки учням, які стали жертвами булінгу, задля подолання ними його негативних наслідків.

3. Залучення всіх сторін, дотичних до особистості жертви булінгу. Так, надзвичайно важливо, щоб учні, вчителі, батьки, адміністрація школи, соціальний педагог, психолог, фахівець з соціальної роботи в громаді та інші спеціалісти, наприклад, лікар, представник ювенальної поліції та ін., працювали разом для створення безпечного середовища.

4. Чіткі правила та наслідки. Важливим є встановлення й дотримання чітких правил щодо булінгу, а також застосування відповідних заходів у разі порушень.

5. Освіта та навчання для вчителів. Одним із дієвих заходів є підвищення кваліфікації вчителів щодо розпізнавання булінгу та впровадження ефективних методів втручання [6].

Комплексний підхід допомагає створити підтримуюче та безпечне освітнє середовище, яке знижує рівень булінгу та підтримує добробут усіх учасників освітнього процесу.

Слід зауважити, що важливу роль у боротьбі з булінгом відіграють законодавчі та соціальні ініціативи.

1. Законодавчі ініціативи. Багато країн приймають закони, які визначають булінг як правопорушення та встановлюють відповідальність за його вчинення. Ці закони часто включають положення про попередження булінгу, обов'язки шкіл і прав жертв.

2. Освітні програми. Школи можуть розробляти власні програми для запобігання булінгу, враховуючи місцеві закони та найкращі практики.

3. Соціальні кампанії. Ініціативи на рівні громад можуть підвищувати обізнаність про булінг і сприяти зміні соціальних норм, які толерують таку поведінку.

4. Підтримка організацій. Державні та недержавні організації відіграють важливу роль у боротьбі з булінгом. Вони можуть пропонувати психологічну допомогу, проводити тренінги для вчителів і батьків, а також створювати гарячі лінії для жертв булінгу.

5. Залучення батьків та громади. Батьки мають бути активними учасниками процесу боротьби з булінгом. Вони можуть допомагати у виявленні проблеми, підтримувати дітей та взаємодіяти зі школами. У свою чергу, громадські ініціативи (зокрема, зустрічі, лекції та групи підтримки) сприяють формуванню культури поваги й безпеки.

6. Цифрові ресурси та кібербезпека. Оскільки кібербулінг стає дедалі поширенішим, важливо розробляти законодавчі механізми для боротьби з

онлайн-цькуванням. Крім того, створення інформаційних платформ, мобільних додатків і навчальних курсів допомагає дітям і дорослим розпізнавати та запобігати кібербулінгу.

7. Моніторинг та оцінка ефективності. Для того, щоб ініціативи проти булінгу були ефективними, необхідно проводити регулярний моніторинг ситуації у закладах середньої освіти, аналізувати результати впроваджених програм і вдосконалювати методи боротьби з даною проблемою [1].

Законодавчі та соціальні ініціативи безпосередньо працюють найкраще у комплексі, створюючи безпечне середовище для всіх учасників освітнього процесу.

Булінг є не лише особистою проблемою окремих учнів чи колективів, а й суспільною загрозою, що впливає на соціальну стабільність. Його наслідки можуть виходити за межі шкільного середовища, спричиняючи зростання агресії, нерівності та соціального напруження. Запобігання булінгу сприяє формуванню безпечного освітнього простору та гармонійного суспільства.

Булінг як загроза соціальній стабільності створює середовище страху, що руйнує довіру між людьми, підвищує рівень агресії, яка може поширюватися на інші сфери життя, веде до соціальної ізоляції постраждалих, що послаблює згуртованість суспільства, формує насильницькі моделі поведінки, які згодом можуть виявлятися у дорослому житті.

Запобігання булінгу сприяє формуванню покоління, яке сповідує принципи взаємоповаги, толерантності та соціальної відповідальності. Це, у свою чергу, веде до зниження рівня насильства у суспільстві, підвищення рівня довіри між громадянами та зміцнення соціальної стабільності.

Отже, боротьба з булінгом – це не лише про індивідуальний комфорт учнів, а й про створення стабільного, згуртованого та безпечного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безоплатна правнича допомога. Освітянам краю про відповідальність за булінг. URL: https://legalaid.gov.ua/novyny/osvityanam-krayu-pro-vidpovidalnist-za-buling/.

2. Данагулян Л. Булінг: причини явища та його профілактика в школі. URL: https://osvita.ua/school/method/83083/.

3. Левченко Ю. О. Світовий досвід запобігання булінгу. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8c242936-01db-417e-9e63-b9027c43fec5/content.

4. Міністерство освіти і науки України. Протидія боулінгу. URL: https://mon.gov.ua/tag/protidiya-bulingu?&tag=protidiya-bulingu.

5. Психолог Юлія. Вплив булінгу на психічне здоров'є дітей – ефективні методи протидії. URL: https://psyhologist.com.ua/vpliv-bulingu-na-psixichne-zdorovya-ditej-efektivni-metodi-protidii.

6. Скорбун І., Флярковська О., Усатенко Г. Організація протидії та попередження булінгу (цькуванню) в закладі освіти. URL: https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/main/deps/ps/buling/module2/konspekt.pdf.

УДК 364.652-053.81:331.56

Ткаченко Вікторія Віталіївна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара;
науковий керівник: **Осетрова Оксана Олександрівна**,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

СОЦІАЛЬНІ ПРИЧИНИ БЕЗРОБІТТЯ СЕРЕД МОЛОДІ

Сучасне українське суспільство стикається з численними викликами, серед яких одним із найгостріших, на нашу думку, є проблема безробіття серед молоді.

У контексті дослідження даної проблематики доречно згадати ключові моменти з історії виникнення безробіття серед молоді:

– по-перше, важливо зазначити, що у традиційних аграрних суспільствах молодь з раннього віку залучалася до праці у сімейному/родинному господарстві; поняття «безробіття» у сучасному його розумінні у той час практично не існувало, адже «праця», точніше – місце роботи, передавалася у спадок і залежала від місця молодої людини у сім'ї;

– по-друге, поява фабрик і заводів сприяла масовій міграції сільської молоді у міста, у зв'язку з чим, зокрема, відбулася зміна форм працевлаштування; так, зросла конкуренція за робочі місця, і молодь часто працювала за низьку плату або не могла знайти роботу; саме у цей історичний період уперше з'являється проблема економічного безробіття серед молодих людей);

– по-третє, необхідно відмітити й той історичний факт, що повоєнні періоди характеризувалися демобілізацією великої кількості молодих чоловіків, які поверталися з фронту та потребували працевлаштування; у такі періоди рівень безробіття серед молоді різко зростав, особливо у країнах, які зазнали економічного спаду, кризи, аномії).

Загалом молодіжне безробіття – це відсутність можливості працевлаштування у віковій категорії від 15 до 24 (або 29) років. При цьому молодіжне безробіття – це явище, яке має не лише економічні, а й соціальні витоки. Так, незважаючи на наявність вищої освіти, значна частина молодих людей не може знайти роботу, яка відповідає їхньому рівню підготовки та професійним очікуванням.

Слід зауважити, що, на нашу думку, основні причини молодіжного безробіття у сучасній Україні, зокрема, зумовлено такими чинниками, як:

– відсутність досвіду (так, у даному контексті важливо зауважити, що навіть за наявності освіти молодь часто стикається з тим, що роботодавці надають перевагу кандидатам, які вже мають певний досвід роботи; і навпаки, молоді люди, які тільки завершили навчання, безпосередньо стикаються з труднощами при працевлаштуванні через відсутність практичного досвіду роботи);

– невідповідність між спеціальностями, які пропонують заклади вищої освіти, та потребами сучасного ринку праці (наразі безпосередньо йдеться про той факт, згідно з яким доволі часто молоді люди отримують освіту, яка не відповідає актуальним потребам ринку, у зв'язку з чим, зокрема, випускники не мають необхідних практичних навичок або обирають спеціальності з низьким попитом);

– соціальна нерівність;

– слабка соціальна підтримка;

– відсутність ефективних програм адаптації молоді до сучасного ринку праці.

У свою чергу, серед соціальних причин молодіжного безробіття слід відмітити такі, як:

– нерівний доступ до якісної освіти;

– різний рівень соціального капіталу;

– місце проживання, а також міграція та урбанізація (наприклад, йдеться про відмінності між селом та містом, оскільки молодь із сільської місцевості часто не має можливостей для розвитку вдома, але у великих містах стикається із конкуренцією та високою вартістю життя; зі свого боку, молоді люди, які є переселенцями, часто не можуть знайти роботу через дискримінацію, відсутність документів або труднощі з адаптацією у новому середовищі);

– економічне й соціальне становище сім'ї/родини (наприклад, молоді люди із малозабезпечених сімей мають менший доступ до якісної освіти, курсів, стажувань, а отже, їхні шанси щодо вдалого працевлаштування з огляду на потужну конкуренцію, наявну на сучасному ринку праці, є набагато нижчими);

– недостатній рівень поінформованості стосовно можливостей працевлаштування

– дискримінація за віком;

– гендерні стереотипи та дискримінація (на жаль, дівчата частіше стикаються з упередженим ставленням при працевлаштуванні, особливо у сферах, визнаних «традиційно чоловічими»).

– відсутність трудового стажу;

– соціально-психологічні чинники (йдеться про занижену самооцінку, відсутність мотивації, психологічні труднощі, страх невдач тощо, тобто про все те, що знижує активність молоді у процесі пошуку роботи);

– вплив цифрового середовища (так, з одного боку, інтернет створює нові можливості, а з іншого, – може спричинити розвиток пасивність (згадаймо, залежність від соціальних мереж, ігор тощо).

Під зазначеним кутом зору нової актуальності набуває потреба у безпосередньому виявленні та аналізі соціальних чинників, які спричиняють високий рівень безробіття серед молоді у сучасній Україні, що у подальшому сприятиме формулюванню рекомендацій, спрямованих на зниження зазначеного показника. Таке дослідження, на наше переконання, сприятиме у громадах України:

– створенню аналітичної картини соціальних чинників молодіжного безробіття в Україні;

– виявленню причинно-наслідкових зв'язків між соціальним середовищем і працевлаштуванням;

– напрацюванню рекомендацій для органів влади та закладів вищої освіти.

– підвищенню обізнаності суспільства щодо проблем молоді.

Отже, можемо зробити висновок, що безробіття серед молоді є складним і багатогранним соціально-економічним явищем, яке має глибоке історичне коріння та залишається актуальним у сучасному світі. Основні його причини безпосередньо мають соціальний характер (зокрема, йдеться про соціальну нерівність, економічну нестабільність та дискримінацію). Крім того, важливо відмітити, що наслідки молодіжного безробіття відчутні не лише для окремих осіб/молодих людей, але й для всього суспільства, оскільки охоплюють такі соціальні явища, як зниження економічної активності, еміграція, соціальна напруга.

Для ефективного подолання досліджуваної проблеми необхідні комплексні заходи: реформа освітньої системи, розвиток підприємництва серед молоді, розширення можливостей для стажування, державна підтримка працевлаштування та посилення соціального захисту. Лише спільними зусиллями держави, бізнесу, громади, а також освітніх установ і самої молоді можна створити умови для гідної та стабільної зайнятості молодих людей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua.

2. Міжнародна організація праці (МОП). Звіт «Global Employment Trends for Youth». 2023. URL: 4https://www.ilo.org.

3. Офіційний сайт Державної служби зайнятості України. URL: https://www.dcz.gov.ua.

4. Соловйова І. В. Проблеми молоді на ринку праці: соціологічний аналіз. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2020. № 2. С. 45 – 52.

5. Чебан О. І. Соціальні аспекти молодіжного безробіття в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Економічні науки. 2021. Вип. 43. С. 56 – 60.

6. UNICEF Ukraine. Youth Employment and Skills Development Programs in Ukraine. – 2023. – https://www.unicef.org/ukraine.

7. Youth Employment in Eastern Europe. International Labour Organization. URL: https://ilo.org.

УДК 364-787.26:159.922.76

Шух Світлана Миколаївна,
менеджер у соціальній сфері
БО «Карітас Донецьк у м. Дніпро»

СТВОРЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МІСЦЕВОЇ ГРОМАДИ МАТЕРІВ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Актуальність дослідження зумовлена низкою чинників. Передусім, у м. Дніпро, місті з великою кількістю населення, й досі не створено жодного громадського об’єднання, яке б спеціалізувалося виключно на підтримці батьків, які виховують дітей з розладами аутистичного спектра (РАС). Це призводить до серйозних проблем для сімей, які стикаються з вихованням таких дітей. Зокрема, сім’ї часто не поінформовані про існуючі можливості соціальної реабілітації, соціалізації та лікування дітей з РАС, що значно ускладнює процес їхньої адаптації та розвитку. Відсутність організованого представництва інтересів батьків ускладнює процес лобіювання виділення бюджетних коштів на розробку й реалізацію необхідних соціальних програм. Як наслідок, в об'єднаних територіальних громадах спостерігається гострий дефіцит або повна відсутність таких програм, що погіршує якість життя дітей з РАС та їхніх родин. Важливо й підкреслити, що держава гарантує кожному громадянину право на участь в управлінні країною на різних рівнях, і одним із ключових механізмів реалізації цього права є самоорганізація та створення функціональних громад. У цьому контексті дослідження набуває особливої актуальності, оскільки спрямоване на розробку ефективного алгоритму створення такої громади для підтримки матерів, які виховують дітей з РАС.

Об’єктом дослідження є діяльність функціональної місцевої громади як ресурсу допомоги родинам з дітьми з РАС. Це передбачає вивчення потенціалу громади як системи, що забезпечує не лише матеріальну підтримку, але й інформаційний обмін, психологічну допомогу, обмін досвідом та адвокацію прав дітей з РАС та їхніх родин. *Предметом дослідження* є можливості створення функціональної громади з числа матерів, які виховують дітей з РАС, для вирішення складних життєвих обставин. Акцент робиться на ролі матерів як активних агентів змін, їхній здатності до самоорганізації та мобілізації ресурсів для подолання труднощів, пов'язаних з вихованням дітей з РАС.

Мета дослідження полягає у тому, щоб, спираючись на результати аналізу наукової літератури та емпіричного дослідження, виявити проблеми й потреби матерів, які виховують дітей з РАС, та розробити практичний алгоритм створення функціональної місцевої громади для їх вирішення. Для досягнення цієї мети передбачається виконання таких завдань: по-перше, проведення ґрунтовного аналізу наукової літератури, що стосується підтримки сімей з дітьми з особливими потребами, зокрема з РАС; по-друге, проведення емпіричного дослідження, яке може включати опитування, інтерв'ю, фокус-групові дискусії або інші методи збору даних, для отримання інформації

безпосередньо від матерів про їхні потреби, проблеми та ресурси; по-третє, розробка практичного алгоритму, що містить чіткі кроки та рекомендації щодо створення та забезпечення ефективного функціонування місцевої громади.

Алгоритм створення функціональної місцевої громади складається з 6-ти основних кроків:

Крок І. Проведення фокус-групових дискусій для визначення потреб цільової аудиторії (батьків дітей з РАС) і ресурсів, необхідних для створення громадської організації (ГО). Мета фокус-груп – забезпечити глибоке розуміння проблем, з якими стикаються батьки, їхніх очікувань від громади, а також виявити наявні ресурси, такі як знання, навички, соціальні зв'язки, які можуть бути використані для створення та розвитку ГО.

Крок ІІ. Проведення навчальних тренінгів, зокрема з командоутворення, зустрічей, груп підтримки. Ці заходи є важливим інструментом для формування згуртованості між майбутніми членами громади, розвитку їхніх лідерських якостей, навичок ефективного спілкування, емпатії та взаємної підтримки, що є критично важливим для успішної спільної діяльності.

Крок ІІІ. Запрошення юриста і фасилітатора для пояснення процедури використання коштів місцевого й державного бюджетів та алгоритму реєстрації ГО. Надання практичної інформації про юридичні аспекти створення та функціонування ГО, а також про можливості залучення фінансування з різних джерел, зокрема з місцевих і державних бюджетів, є необхідним для забезпечення фінансової стабільності та прозорості діяльності громади.

Крок ІV. Розподіл ролей серед майбутніх членів організації: хто займається дітьми, хто реєстрацією, вивчанням, ранжуванням потреб організації. Чіткий розподіл обов'язків між членами громади є запорукою ефективної роботи та залучення активних учасників, дозволяє кожному члену зробити внесок у розвиток організації, згідно зі здібностями та інтересами.

Крок V. Реєстрація ГО. Самостійне виявлення й пошук спеціалістів в організації та поза її межами. Самостійність громади у процесі реєстрації та активний пошук необхідних фахівців, таких як психологи, логопеди, юристи, соціальні працівники, є важливою умовою забезпечення якісної підтримки дітей з РАС та їхніх родин.

Крок VI. Підключення послуг лобіста/представника інтересів на локальному рівні для адвокації прав батьків та дітей з РАС, а також юриста для лобіювання інтересів цільової групи на більш високому рівні. Адвокаційна діяльність, спрямована на забезпечення прав і потреб цільової групи на різних рівнях влади, є критично важливою для створення сприятливих умов для розвитку та соціалізації дітей з РАС.

На нашу думку, даний алгоритм може бути використаний як ефективний інструмент для створення функціональних місцевих громад, які будуть спрямовані на вирішення різноманітних соціальних проблем. Універсальність та адаптивність цього алгоритму роблять його цінним ресурсом для різних цільових груп. Місцеві громади, створені за ним, можуть стати потужною силою для позитивних соціальних змін і покращення якості життя населення.

СЕКЦІЯ 3.
ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ У ГРОМАДАХ УКРАЇНИ

УДК 658:005.5

Борисова Юлія Володимирівна,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та
управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара;
Гемай Станіслав Сергійович,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ В КОНТЕКСТІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Останні десятиліття відзначені масштабуванням практик соціально відповідального бізнесу у різних країнах світу та, відповідно, зростанням інтересу до цього феномену у ділових, наукових колах, серед громадськості. Про можливість застосування поняття «соціальна відповідальність» щодо бізнес-поведінки одним з перших написав у своїй праці «Соціальна відповідальність бізнесмена» американський економіст Говард Боуен у 1953 р., зазначаючи, що «бізнес слід вести з врахуванням його можливих ефектів щодо досягнення соціально значущих цілей» [8]. У 1999 р. на Всесвітньому економічному форумі в Давосі вперше було офіційно використано поняття «корпоративна соціальна відповідальність» (КСВ).

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій з їх можливістю конструювати й тиражувати імідж соціальних акторів багато в чому сприяв розвитку соціального підприємництва у 1990-ті – перші десятиліття 2000-х років. Іншим чинником цього процесу виступила подальша диверсифікація практик соціальної підтримки та підвищення ваги неурядового – громадського й комерційного (ширше – виробничого) секторів суспільства та їх соціальної активності.

За визначенням фахівців, сучасне суспільство безпосередньо набуває рис «капіталізму стейкхолдерів», коли кожна компанія є не просто економічною одиницею, що генерує прибуток; вона реалізує гуманістично спрямовані і соціетальні прагнення» [10]. Вказуючи на новий соціально-економічний мейнстрім, експерти також оперують поняттям «соціальна сенсибілізація бізнесу» [3].

Згідно з опитуванням, проведеним аналітичним центром Deloitte, 95 % бізнес-лідерів по всьому світу зазначили, що планують у найближчій перспективі збільшити свої інвестиції у соціально відповідальні ініціативи [6]. Ведення бізнесу з врахуванням інтересів суспільства відповідає концепції сталого розвитку, згідно з якою економічні, соціальні та екологічні компоненти є рівнозначними компонентами цілісної системи, а в процесі їхньої взаємодії виникають певні характеристики або властивості системи (життєздатний, допустимий, справедливий та сталий розвиток) [2, с. 61 – 62].

На сьогодні більшість великих компаній України, слідуючи загальноприйнятій світовій практиці, розробляють і реалізують власні стратегії сталого розвитку (ESG – система екологічних, соціальних та управлінських практик) та регулярно звітують щодо успішності цього процесу. Розвиток ESG набуває принципового значення в контексті вимог Директиви ЄС Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD), згідно з якою українські компанії, представлені також у країнах ЄС, повинні готувати нефінансову звітність з питань додержання принципів CSRD. Крім того, у 2017 р. Україна приєдналася до Декларації ОЕСР про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства, невід'ємною складовою якої є Керівні принципи щодо відповідального ведення бізнесу.

Особливої важливості й резонансності соціально орієнтовані заходи та проєкти підприємств, фірм, організацій набувають у періоди потужних соціальних викликів – війн, епідемій, стихійних лих, техногенних катастроф або їх загроз. Так, в Україні з початком військової агресії рф питання соціального підприємництва посіло чільне місце в інформаційному полі та науковому дискурсі, безпосередньо спонукаючи до нових дискусій і наукових розвідок.

Акцентуючи увагу на видах корпоративної соціальної відповідальності, можна виділяти їх залежно від вектору:

1) спрямовані на внутрішнє середовище організації;

2) спрямовані назовні.

Перший вид – це заходи, програми, а також норми та цінності, на які вони спираються, що центровані на співробітниках компанії. «Внутрішніми» індикаторами соціальної орієнтованості політики організації є турбота керівництва про гідну й справедливу заробітну плату та умови праці співробітників, додержання норм професійної етики у корпоративних стосунках, прозорість прийняття рішень та їх зрозумілість і відповідність інтересам компанії, зворотний зв'язок, інші атрибути демократичної організаційної культури. Працівники можуть охоплюватися додатковими заходами в рамках системи корпоративного добробуту, не пов'язаного безпосередньо з нормами трудового і соціального законодавства. Забезпечення їх доступу до пільгових або безкоштовних соціальних, медичних, психологічних і рекреаційних послуг дозволяє роботодавцю продемонструвати зацікавленість у їх фізичному та психологічному здоров'ї, соціальному благополуччі [1, с. 439].

Зовнішніми стейкголдерами корпоративної соціальної відповідальності є бізнес-партнери та інші учасники ринку, а також, безумовно, населення громади та суспільство загалом. Водночас, поділ соціально важливих ефектів діяльності корпорації на внутрішні та зовнішні є відносним, адже, наприклад, зорієнтовані на розвиток персоналу програми і заходи будуть одночасно й внеском у розвиток громад, до населення яких відносяться працівники. Створюючи робочі місця, забезпечуючи трудову зайнятість громадян, включаючи представників соціально вразливих верств населення, піклуючись про їх кар'єрний розвиток, компанія задовольняє як корпоративні інтереси, так і соціальні потреби громади.

В Україні щорічно з'являється велика кількість ініціатив, базованих на концепції соціальної відповідальності бізнесу. Одним з прикладів є діяльність вітчизняного оператора мобільного зв'язку – компанії Київстар, яка визначила своєю метою збереження України та допомогу людям. Разом з платформою dobro.ua компанія ініціювала проєкт «Дитяча надія». Кошти, які абоненти передплаченого зв'язку можуть пожертвувати на медичне обладнання через SMS, спрямовуються на допомогу дітям з опіками, онкохворим і пацієнтам із вродженими хворобами серця. У колаборації з Фондом допомоги армії «Повернись живим» було запущено проєкт із розмінування країни «Нам тут жити». Компанія виділила масштабну фінансову допомогу та мотивує долучатися до збору усіх небайдужих через спеціальні сервіси – суперсила «Допомога ЗСУ» або SMS-підписка за номером 515 [6].

Інша компанія – провайдер послуг мобільного зв'язку Vodafone Україна у 2021 році розробила й затвердила корпоративну стратегію сталого розвитку, яка побудована навколо низки пріоритетних цілей; серед яких:

– розвиток корпоративної культури та управління людським капіталом;

– податковий та економічний внесок і прозорість;

– міцна система комплаєнс і вплив на навколишнє середовище.

Співпраця Групи компаній з місцевими громадами зосереджена насамперед на підтримці роботи мережі в екстрених ситуаціях: під час обстрілів, руйнувань, блекаутів. Vodafone Україна підтримує місцевий бізнес своїми послугами й технологіями, впроваджує актуальні соціальні ініціативи, наприклад, освітні програми для школярів у м. Дніпро та для студентів у м. Суми, підтримка підопічних благодійного фонду «Діти Героїв», завдяки чому діти отримали фінансову допомогу й гаджети – планшети та ноутбуки для дистанційного навчання.

У 2019 р. було створено безкоштовну гарячу лінію Lifeline Ukraine (за номером 7333 або за посиланням https://lifelineukraine.com/contact) для підтримки психічного здоров'я ветеранів та їхніх близьких з метою запобігання самогубствам; сьогодні консультанти лінії підтримки надають її усім, кому це потрібно [7]. За результатами Індексу ESG Vodafone Україна очолила рейтинг найпрозоріших компаній України.

Загалом національні оператори мобільного зв'язку – серед найбільш активних суб'єктів впровадження принципів КСВ в Україні.

Важливими сферами вияву соціальної відповідальності бізнесу в Україні під час війни є: підтримка військових і волонтерів, які знаходяться на передовій, допомога тим, хто постраждав внаслідок конфлікту, внутрішньо переміщеним особам, фінансова допомога сім'ям загиблих і поранених військовослужбовців; вона поширюється на важливі питання збереження національної ідентичності та підтримку культурної спадщини. Гуманітарна діяльність українських підприємств і міжнародних компаній в Україні є прикладом для всього корпоративного світу в реалізації цілей сталого розвитку та прихильності до гуманітарних цінностей: це гуманітарна допомога населенню, підтримка медичних закладів, евакуація та розміщення населення з районів бойових дій, організація сховищ для населення тощо [4].

Підтвердженням важливості слідування принципам КСВ у сучасних умовах є поява організацій, що працюють над поширенням відповідних знань, над ініціюванням, впровадженням і тиражуванням успішних практик. Серед таких організацій – CSR Ukraine, яка є національним партнером CSR Europe (Брюссель, Бельгія) та World Business Council on Sustainable Development (Женева, Швейцарія). Понад 15 років CSR Ukraine впроваджує та розвиває корпоративну соціальну відповідальність в Україні, зініціювавши, зокрема, такі проєкти, як конкурс кейсів з КСВ, Індекс ESG компаній та інші. CSR Ukraine був залучений до підготовки Концепції з розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні [5], адже «сталий розвиток – це про цінності керівника, колективу та стейкхолдерів; вони відображаються в прийнятті рішень та стратегії компанії ставати більш екологічною, соціальною та прозорою [9]. За даними CSR, на сьогодні 83 % компаній в Україні впроваджують концепцію соціальної відповідальності [9].

Отже, необхідність реалізації цілей сталого розвитку та виклики, пов’язані із повномасштабною війною, перетворюють соціальну відповідальність бізнесу в Україні на необхідний елемент стратегії бізнес-структур – від великих компаній до мікропідприємств, які бажають зберегти свою конкурентоспроможність та одночасно зробити потужний внесок у розвиток громад і наближення перемоги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисова Ю. В. Програми корпоративного добробуту: досвід Італії. *IV International scientific and practical conference «Researching Advanced Horizons of Global Progress: Challenges and Innovative Concepts*. Seville: International Scientific Unity, 2023. С. 438 – 439.

2. Бочарова Н. А., Федотова І. В. Дослідження КСВ як основи концепції сталого розвитку підприємства. *Економіка транспортного комплексу*. 2020. № 36. С. 57 – 77.

3. Зосименко Т. І. Соціальна сенсибілізація бізнесу як мейнстрим сучасного економічного розвитку. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2014. № 1 (72). С.17 – 22.

4. Павлюк Т. І., Гавлюк Є. І. Соціальна відповідальність як складова стратегії розвитку бізнесу на підприємствах України. *Scientific method: reality and future trends of researching*: Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference. Zagreb: European Scientific Platform, 2023. P. 56 – 58.

5. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 66-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text.

6. Федорова Х. Що таке корпоративна соціальна відповідальність та навіщо вона бізнесу? / Kyivstar Business Hub. URL: https://hub.kyivstar.ua/articles/shho-take-korporatyvna-soczialna-vidpovidalnist-ta-navishho-vona-biznesu.

7. Vodafone Україна. Щорічний звіт зі сталого розвитку за 2023 рік. URL: https://www.vodafone.ua/company/investors/zvity-ta-rezultaty/zvit-zi-stalogo-rozvitku.

8. Bowen H. R. Social Responsibilities of the Businessman. Iowa City: University of Iowa Press, 2013. 298 p. URL: https://www.jstor.org/stable/j.ctt20q1w8f.

9. CSR-Ukraine: офіційний веб-сайт. URL: https://csr-ukraine.org.

10. Schwab K. Davos Manifesto 2020: The Universal Purpose of a Company in the Fourth Industrial Revolution. URL: https://www.weforum.org/stories/2019/12/davos-manifesto-2020-the-universal-purpose-of-a-company-in-the-fourth-industrial-revolution/.

УДК 331.5:355.01

Борисова Юлія Володимирівна,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та
управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара;
Гордієнко Марина Геннадіївна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: КЛЮЧОВІ ВИКЛИКИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Війна відчутно позначається на всіх сферах життєдіяльності українського суспільства. Посилилися негативні тенденції, спричинені в свій час пандемією COVID-19 та впливом на сферу трудових відносин процесу глобалізації; зокрема, є розповсюдженою нестабільна, з низькими соціальними гарантіями зайнятість, яку фахівці описують поняттям «прекаріат» (від лат «precarious» – нестійкий, негарантований), з'явилися нові проблеми. Руйнування інфраструктури, масове переміщення населення в межах України та за її кордони, залучення великої кількості працездатних громадян у сфери, критично важливі для опору агресії рф, створює серйозні виклики для ринку праці.

Наявність оплачуваної роботи, подекуди у сполученні з додатковою зайнятістю, залишається безальтернативним способом адаптації до труднощів сьогодення, з якими стикається більшість домогосподарств: за результатами опитувань, найменш адаптованими виявляються домогосподарства без працюючих членів, переміщені домогосподарства, домогосподарства, очолювані особами віком 60 років і старше, а також домогосподарства, очолювані жінками. Відповідно, серед найпоширеніших стратегій з адаптації до труднощів, викликаних війною, – економія витрат (25 % домогосподарств) та влаштування на додаткову роботу (19 %) [3, с. 41]. Дані загальнонаціональних опитувань вказують на те, що особи, які працюють (на повну зайнятість чи частково), менше обмежують себе щодо дотримання звичного способу життя чи дозвілля, натомість безробітні або тимчасово незайняті відповідно звужують коло своїх потреб і практик, і це пов'язано не лише із браком грошей [10].

В умовах війни продовжує змінюватися структура зайнятості: згідно з результатами дослідження компанії InfoSapiens, у 2023 р. кожен п'ятий українець працездатного віку працював без офіційного працевлаштування, ще 10,4 % вказали, що зареєстровані як ФОП [8]. Одночасно вітчизняні роботодавці стикаються із «кадровим голодом»: згідно з даними опитування, проведеного в межах проєкту «Ринок праці України 2022 – 2023: стан,

тенденції та перспективи» у 2023 році 30 % роботодавців зазначали, що стикалися з труднощами під час підбору працівників; серед наявних труднощів – «відсутність або недостатня кількість кандидатів на посаду» (33,4 %), «недостатня кваліфікацію претендентів» – 22,9 % [7, с. 34].

В умовах сьогодення держава та інші інститути суспільства за підтримки міжнародних партнерів шукають ефективні способи реагування на поточні складнощі задля забезпечення нормального функціонування ринку праці та ефективної підтримки вразливих верств населення, працездатних громадян, які мають ризик соціального виключення через відсутність трудової зайнятості.

Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» передбачено такі соціальні послуги у сфері зайнятості: інформаційні та консультаційні послуги; професійна орієнтація, професійне навчання; індивідуальне планування працевлаштування; послуги для роботодавців; послуги з працевлаштування та інші послуги, пов'язані із працевлаштуванням, які передбачені порядком надання соціальних послуг суб'єктам ринку праці у сфері зайнятості [4]. Зазначені соціальні послуги надаються кар'єрними радниками та консультантами по роботі з роботодавцями згідно з Порядком надання соціальних послуг суб'єктам ринку праці [5]. До заходів сприяння зайнятості, крім зазначеного вище, відносять стимулювання створення нових робочих місць; сприяння самозайнятості населення, організації підприємницької діяльності; сприяння забезпеченню молоді першим робочим місцем, проходженню стажування у роботодавця; сприяння зайнятості осіб, які не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці; забезпечення участі безробітних у громадських роботах та інших роботах тимчасового характеру. Серед заходів, які сприяють працевлаштуванню ВПО, передбачено: компенсації витрат роботодавця на оплату їх праці, за умови збереження гарантій зайнятості протягом періоду, що перевищує тривалість гарантованої виплати (6 місяців) у два рази; компенсація витрат роботодавця, який працевлаштовує безробітних з числа ВПО строком не менше ніж на рік, на перепідготовку та підвищення кваліфікації таких осіб. Національною стратегією зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року передбачений «розвиток ефективної системи консультування, професійної орієнтації безробітних з використанням найкращих практик, створення платформ для поширення та обміну найкращими практиками на національному та міжнародному рівні» [6].

Надання соціальних послуг у сфері зайнятості в умовах війни відбувається із врахуванням ситуації на ринку праці та в економічній сфері суспільства, потреб населення у відповідних послугах і необхідності належного функціонування сфери безпеки та оборони. Відбувається зміна структури попиту на працю: зростає потреба у військовій, медичній, соціальній сферах, у будівництві та енергетиці, розвитку ІТ-технологій і кібербезпеки, тоді як, наприклад, туристична галузь занепадає.

Після початку повномасштабного вторгнення Україна впровадила низку екстрених заходів щодо сприяння зайнятості населення: це мобільні центри

зайнятості у прифронтових регіонах, програма «єВідновлення» для фінансування малого бізнесу, більш широке використання можливостей онлайн-освітніх заходів на популярних вітчизняних платформах (наприклад, Prometheus) для навчання новим професіям. Гнучкість, цифровізація, онлайн-інструменти у сучасних умовах стають ключовими для забезпечення доступу населення до послуг сприяння зайнятості, набуття нових навичок, підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня. Це особливо важливо, коли йдеться про підтримку людей з особливими потребами та інші категорії осіб, які не можуть ефективно залучатися до соціальних програм на загальних засадах (наприклад, матері з маленькими дітьми, українці працездатного віку, які перебувають за кордоном у зв'язку з війною тощо). Цифровізація полегшує отримання підтримки на відкриття власної справи ветеранами війни. Так, через застосунок Дія можливо подати заяву про грант для створення або розвитку ветеранського бізнесу; гранти доступні для ветеранів та їхніх дружин/чоловіків. Отримане фінансування надасть змогу почати власну справу або розширити бізнес всім, хто має план, необхідні навички та бажання [1].

Ціла низка ініціатив, які сьогодні імплементуються в Україні та охоплюють сферу зайнятості й трудових відносин, запроваджено або активно підтримано міжнародною спільнотою. Так, мережа стартап-асоціацій ЄС запустила проєкт підтримки українських колеґ; малий і середній бізнес, який належить внутрішньо переміщеним особам або жителям прифронтових територій, де немає активних бойових дій, має можливість також отримати ґранти від Данської ради у справах біженців [2, с. 70]. У 2025 році очікується старт програми Світового банку з підтримки українського бізнесу на 593 млн доларів; фахівці організації розраховують, що це допоможе створити та зберегти 40 тис. робочих місць. Програма підтримки охопить 20 тис. малих і середніх підприємств. Зокрема, буде надано сприяння веденню бізнесу за допомогою цифрових послуг відповідно до моделі «держава для бізнесу», а також можливість доступу підприємств до експортних ринків. Фахівці зазначають, що «мобілізація приватного сектору залишається критично важливою для успішного відновлення та реконструкції України, адже багато компаній інвестують в підвищення стійкості, в тому числі за допомогою ефективних енергетичних рішень» [9].

Послуги в сфері зайнятості в умовах війни мають бути гнучкими, інклюзивними та орієнтованими на швидку адаптацію до змін поточної ситуації на ринку праці. Відведена їм роль – не лише економічна, а й соціальна: зберегти довіру населення до інститутів держави, запобігти масовій бідності та забезпечити основу для відновлення країни.

Важливим є інструмент міжсекторного партнерства, адже певний спектр видів діяльності, важливих для допомоги у пошуку роботи та працевлаштуванні, сьогодні в Україні ефективно виконують організації третього сектору суспільства. Критично важливою є їх робота із соціальної та психологічної підтримки безробітних, тих, хто бачить для себе перспективи подальшого професійного зростання, планує відкрити власну справу, а також,

безумовно, для ветеранів, націлених на використання свого потенціалу в умовах цивільного життя.

Війна та спричинена нею криза вимагають не лише екстрених рішень у сфері зайнятості населення, але й стратегічного планування. Це важливо для посилення у найближчій перспективі позитивних тенденцій, досягнутих завдяки реалізації інноваційних програм сприяння зайнятості в Україні, та для створення передумов для подальшого відновлення людського капіталу, закладення основи для відродження України після потрясінь війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грант для ветеранів та членів їх сімей. URL: https://diia.gov.ua/services/grant-dlya-veteraniv-ta-chleniv-yihnih-simej.

2. Іваненко О. Ринок праці і зайнятість під час війни: стан та перспективи. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 4. С. 56 – 75. URL: https://doi.org/10.15407/sociology2022.04.056.

3. Оцінка впливу війни на людей: аналітичний звіт за результатами дослідження / ООН, Офіс Президента України. Червень, 2023. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-hia-ukr-2.pdf.

4. Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 19.12.2024 № 1533-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text.

5. Про затвердження Порядку надання соціальних послуг суб’єктам ринку праці кар’єрними радниками, спеціалізованими кар’єрними радниками, консультантами по роботі з роботодавцями: Постанова Кабінету Міністрів України № 237 від 17 березня 2023 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/237-2023-%D0%BF#Text.

6. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KR210366.

7. Ринок праці України 2022 – 2023: стан, тенденції та перспективи / Державна служба зайнятості України, Федерація роботодавців України, Міністерство освіти і науки України, Європейський банк реконструкції та розвитку, Фонд міжнародної солідарності (Solidarity Fund PL). 2023. URL: https://solidarityfund.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/ebrd_ukrainelm-1.pdf.

8. Соколовський І. Ринок праці України через півтора року повномасштабної війни: нестандартна зайнятість та цифровізація. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2023. № 4. С. 89 – 106. URL: https://doi.org/10.15407/sociology2023.04.89.

9. Україна зберігає стійкість / Світовий банк в Україні. URL: https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine/overview.

10. Чотирнадцяте загальнонаціональне опитування: психологічні маркери війни. 2022. URL: https://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/chetyrnadcatyy_obschenacionalnyy_opros_psihologicheskie_markery_voyny_18-19_iyunya_2022.html.

УДК 364-787.24-054.73

Корінська Ольга Олегівна,
здобувачка
третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки,
викладачка кафедри літературознавства,
східної філології і перекладу,
Державний заклад
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

ДОПОМОГА УКРАЇНСЬКИМ СІМ'ЯМ ВПО З ДІТЬМИ ВІД МІЖНАРОДНОЇ БЛАГОДІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «СОС ДИТЯЧІ МІСТЕЧКА»

Починаючи із 2014 року, коли росія анексувала Крим і Донбас, та, особливо, після 22 лютого 2022 року, після повномасштабного вторгнення рф на нашу територію, в Україні особливо гостро постало питання захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Як і інші держави колишнього радянського союзу, що зіткнулися з військовою агресією з боку російської федерації (зокрема, Грузія та Молдова), Україна виявилася неготовою до самостійного розв'язання проблем, пов'язаних із внутрішнім переміщенням населення [1, с. 170]. У зв'язку з цим особливого значення набула співпраця з міжнародними організаціями, спрямована на розробку відповідних нормативно-правових актів, використання міжнародного досвіду та залучення зовнішньої фінансової підтримки для належного забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб. Однією із таких організацій є «СОС Дитячі Містечка».

СОС Дитячі Містечка – це єдина організація в Україні, яка комплексно вирішує проблему сирітства, працюючи не лише з її наслідками, а й над профілактикою цього негативного явища. Основна увага приділяється підтримці вразливих сімей, щоб запобігти розлуці дітей із родиною. Якщо ж зберегти сім'ю неможливо, організація забезпечує повноцінну заміну у сімейних формах виховання, керуючись виключно інтересами дитини. Крім того, СОС Дитячі Містечка готує дітей до самостійного життя та надає їм підтримку після досягнення повноліття [2].

СОС Дитячі Містечка захищає права дітей, які позбавлені батьківського піклування або знаходяться під ризиком його втрати. Засновники організації переконані, що найкращим середовищем для розвитку дитини є сім'я, де є турботливий батько (мати) або опікун, який виконує батьківські обов'язки, підтримуючи та скеровуючи дитину. У своїй діяльності СОС Дитячі Містечка завжди ставить інтереси дитини на перше місце.

Концепція СОС Дитячих Містечок базується на чотирьох ключових принципах: мати – кожна дитина повинна мати турботливих батьків або

опікунів, що виконують батьківські обов'язки; брати і сестри – родинні зв'язки формуються природним чином у сімейному колі; будинок – кожна сім'я створює свій власний, затишний дім; містечко – СОС сім'я є частиною місцевої громади, що сприяє соціалізації дітей [2].

Лише за 2022 рік СОС Дитячі містечка залучили в Україну 18,3 мільйони євро, забезпечили роботою 214 фахівців та допомогли 146523 постраждалим особам. Щоб врятувати дітей від небезпеки, організацією був запущений «Проєкт надзвичайного реагування», метою якого було надання допомоги сім'ям з дітьми в умовах воєнних дій. Завдяки цьому проєкту вдалося підтримати 123439 осіб, що отримали як грошову допомогу та непродуктові набори, так і комплексні психосоціальні послуги. Також було запущено програму «Укріплення сім'ї» у Полтавській, Івано-Франківській, Львівській, Київській та Закарпатській областях у межах якої сім'ї отримували необхідну підтримку, починаючи від наборів гігієни та закінчуючи заняттями з психологами й корекційними педагогами для дітей. Крім того, 795 дітей з усієї України змогли відновитися від стресу у кемпі психологічної підтримки у безпечному, екологічно чистому регіоні.

Із початком масованих обстрілів з боку росії СОС Дитячі містечка запровадили програму «Вінтеризація», у межах якої було організовано забезпечення сімей з дітьми необхідними речами чи коштами для підготовки до зими в умовах можливих блекаутів. Надзвичайно важливим став і проєкт «Відновлення надії в Україні. Допомога родинам з дітьми, постраждалим від воєнних дій в Бучанському районі», у межах якого відкрилося два центри із надання послуг потерпілим від російського вторгнення в Ірпені та Бородянці [2]. Крім нових проєктів, продовжили й дію вже існуючі, зокрема «Проєкт екстреного реагування з метою захисту вразливого населення (дітей та членів їх сімей), що постраждали внаслідок воєнних дій в Луганській області», який було запущено у межах надзвичайного реагування на воєнну агресію росії у Луганській області.

У 2023 році СОС Дитячі містечка продовжила роботу над своїми проєктами із допомоги сім'ям ВПО з дітьми, а також запровадила деякі нові. Так, наприклад, завдяки міжнародній підтримці було відкрито новий Центр Укріплення Сім'ї у Миколаєві, а також нові дитячі простори у містах Чернігів та Ізюм, на базі яких безпосередньо надавалася підтримка вразливим сім'ям із дітьми.

Центри Укріплення Сім'ї надавали всебічну підтримку сім'ям із дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах. З другої ж половини 2023 року СОС Дитячі містечка запровадили більш системний підхід до надання допомоги – кейс-менеджмент. Залежно від потреб, сім'ї могли отримати психосоціальний супровід, послуги логопеда, натуральну та грошову допомогу, а також педагогічну й медичну підтримку.

Проєкт «Інтегроване міжсекторальне реагування у сфері захисту дітей на руйнівні наслідки війни та повеней на південному сході України», розпочатий у липні 2023 року за фінансування Міністерства закордонних справ Данії, був

спрямований на надання підтримки вразливим сім'ям із дітьми у Миколаївській області. У 2023 році участь у проєкті взяла 1901 особа. Ще одним проєктом сталого розвитку став «СТЕП – крок до рівних можливостей», що розпочався у грудні 2021 року за фінансування Федерального міністерства соціальних справ, охорони здоров'я, догляду та захисту споживачів Австрії (BMSGPK). Його метою було покращення добробуту, ментального та психічного здоров'я, а також реінтеграція у суспільство жінок, дітей і молоді, з особливим акцентом на підтримці дівчат із соціально та економічно уразливих сімей [2].

Особливості діяльності «СОС Дитячі містечка» відображено на рис. 1.

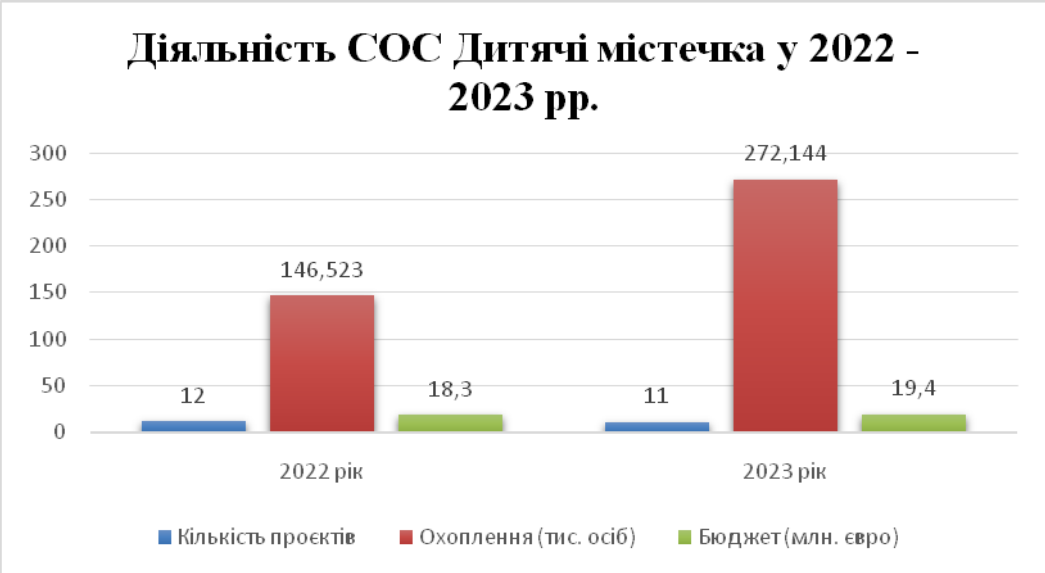

Рис. 1. – Особливості надання допомоги сім'ям ВПО з дітьми від організації «СОС Дитячі містечка» [2]

Як можемо побачити, хоча у 2023 році було реалізовано на 1 проєкт менше, проте допомогою було охоплено на 125621 особу більше, ніж у 2022 році. Крім того, для допомоги сім'ям ВПО з дітьми у 2023 році було залучено на 1056228 євро більше, ніж за 2022 рік. Загалом же за два роки своєї діяльності СОС Дитячі Містечка охопила своєю допомогою 418667 осіб, залучивши майже 38 мільйонів євро міжнародної фінансової допомоги [2].

Отже, за два роки своєї діяльності СОС Дитячі Містечка охопила своєю допомогою 418667 осіб, залучивши майже 38 мільйонів євро міжнародної фінансової допомоги. Більшість проєктів було спрямовано саме на грошову, психосоціальну, гуманітарну та іншу допомогу сім'ям ВПО зі дітьми, постраждалим внаслідок воєнних дій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Луцишин Г., Завада Я. Особливості діяльності міжнародних організацій щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2021. Вип. 38. С. 170 – 177.

2. Офіційний сайт СОС Дитячі Містечка. URL: https://sos-ukraine.org.

УДК: 364-054.7:061.2.

Мудрий Ярослав Сергійович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та
соціальної роботи,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича;
Барановська Аліна Вікторівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ДОСВІД ГО «ДІЄВА ГРОМАДА»

Активні бойові дії, що розпочалися після 24 лютого 2022 року, та запровадження воєнного стану в Україні спричинили масштабне переміщення населення – люди залишали свої домівки у пошуках безпеки та захисту. За даними, опублікованими на сайті Інформаційно-обчислювального центру Мінсоцполітики України, станом на середину березня 2025 року зареєстровано 4601146 внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [1]. Водночас інші джерела оцінюють їхню кількість у 6,5 млн, оскільки не всі переселенці пройшли офіційну реєстрацію.

Ця ситуація загострила низку проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи, зокрема питання житла, працевлаштування, медичного обслуговування, соціальної та психологічної реабілітації, а також доступу до освіти, культурної та соціальної інтеграції.

Різні аспекти соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами досліджено у працях таких авторів, як О. Балакірєва, І. Григоренко, Н. Гусак, Н. Савельєва, Т. Семигіна, С. Трухан, І. Трубавіна та ін.

Уряд України вживає конкретні заходи для розв’язання проблем внутрішньо переміщених осіб. Слід відмітити, що значну підтримку у цьому процесі безпосередньо надають волонтери, благодійні організації та небайдужі громадяни.

Прикладом залучення громадських і приватних ініціатив є громадська організація «Дієва громада», що організувала для ВПО центр тимчасового прихистку – Шелтер у селі Лукавці Чернівецької області. Він обладнаний та функціонує завдяки грантовій підтримці Програми ООН з відновлення та розбудови миру, фінансовій підтримці Європейського Союзу, із залученням коштів благодійників з Лондону та особисто Дага Броді.

ГО «Дієва громада» є важливим елементом соціальної допомоги у регіоні, адже надає притулок і підтримку тим, хто цього потребує, зокрема людям у складних життєвих обставинах, що змушені були покинути свою домівку

внаслідок збройної агресії ворога. З моменту створення організації і до сьогодні притулок допомагає не тільки наданням даху над головою, але й здійснює підтримку та соціальні послуги, спрямовані на поліпшення якості життя мешканців. Завдяки підтримці громади та волонтерів, «Дієва громада» реалізує такі напрямки роботи:

– забезпечення безпечного місця проживання для осіб, які опинилися без даху над головою;

– надання соціальної, психологічної та юридичної допомоги;

– залучення мешканців притулку до різноманітних соціальних та освітніх програм;

– взаємодія з іншими організаціями й громадами для розвитку волонтерства та підтримки соціально вразливих груп.

Організація активно працює над поширенням інформації для переселенців, які шукають тимчасовий притулок на заході Україні. Притулок Шелтер у Чернівецькій області, за 30 км від кордону з Румунією, готовий приймати людей, які потребують житла. Усім охочим пропонується заповнити заявку на поселення за посиланням, яке можна знайти на сторінці притулку у мережі Facebook.

До роботи із ВПО у Шелтері залучаються фахівці, які допомагають переселенцям у вирішенні проблем, що тривожать, або просто підтримують їхній емоційний стан. Робота здійснюється в індивідуальній та груповій формі. Так, групова терапія проводиться з метою зниження тривожності та надання підтримки. Зазвичай групи складаються з п’яти-шести осіб (чоловіки й жінки 25 – 55 років), які адаптуються до нових умов життя. Під час роботи використовуються різні вправи, зокрема:

– «Мій сьогоднішній стан», де учасники описують свій настрій як природне явище, що допомагає кожному поділитися внутрішнім станом і створює у атмосферу відкритості;

– «Коло підтримки» – для обговорення тривоги;

– вправа «Три кроки до нових цілей», де учасники озвучують, що допоможе їм відчувати себе впевненіше;

– під час виконання вправи «Якорі підтримки» кожен називає те, що допомагає відчувати стабільність, наприклад, підтримка сім'ї або нові заняття;

– у вправі «Знайди спільне» кожен шукає спільні інтереси з іншими учасниками, що сприяє налагодженню зв’язків між ними; обговорюються можливості участі у місцевих заходах, що розширює соціальні контакти та підвищує активність.

Спільна діяльність сприяє розвитку довіри між учасниками та покращенню соціальних зв’язків, що є важливим для адаптації у новому середовищі.

Крім того, обговорюються відчуття втрати, труднощі у пошуку роботу, встановленні нових зв’язки. Група працює над подоланням почуття ізоляції та емоційного виснаження. Така робота показує, як важливо надавати ВПО безпечний простір для висловлення емоцій та отримання підтримки. Групова

рефлексія дозволяє учасникам обговорити нові розуміння своїх переживань і плани щодо самопідтримки.

Робота проводиться не тільки з дорослими, а й з підлітками, для яких проводили тренінг на тему «Важливі навички в періоди стресу». Учасники активно брали участь в обговореннях, а вправи на концентрацію допомогли усвідомити важливість зосередженості у стресових ситуаціях. Крім тренінгів, підлітків залучають до дебатного заходу на тему «Питання, які стосуються кожного», де учасники обговорюють важливі для них теми, зокрема використання смартфонів у школах і роль соціальних мереж. Під час заходу підлітки активно відстоювали свої погляди, уважно слухали та практикували навички аргументації, навчалися аналізувати різні точки зору та вести конструктивний діалог. Надзвичайно важливими були й профорієнтаційні заходи для випускників 11-х класів, під час проведення яких обговорювалася важливість свідомого вибору професії.

Для дітей переселенців також проводять різноманітні заходи, зокрема арт-терапевтичний майстер-клас з розпису гіпсових фігурок у вигляді гарбузів. Метою заняття було сприяння розвитку творчих навичок, емоційній підтримці учасників та створенню відчуття спільноти. Учасники із задоволенням розписували фігурки, використовуючи акрилові фарби та блискітки, обговорювали свої почуття, внаслідок чого отримали можливість творчо висловитися та знизити рівень стресу. Захід показав високу ефективність арт-терапії у роботі з ВПО.

Отже, значення соціальної роботи для внутрішньо переміщених осіб неможливо переоцінити, оскільки вона не лише допомагає задовольнити їхні нагальні потреби, а й сприяє розробці довгострокових стратегій подолання кризи. Практичний досвід свідчить, що фахівці з соціальної роботи / соціальні працівники відіграють ключову роль у процесі відновлення людей, які опинилися й перебувають у складних життєвих обставинах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кількість зареєстрованих облікованих ВПО (осіб). URL: https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo.

УДК 316.343.3:364.65

Сабат Наталія Іванівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника;
Сабат Надія Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника;
Руда Надія Романівна,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ У ГРОМАДІ М. ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА

У зв’язку з воєнними діями в Україні проблема внутрішньо переміщених осіб (ВПО) набула особливої актуальності. Міста, що приймають значну кількість переселенців, стикаються з численними викликами у сфері соціальної роботи. Івано-Франківськ став одним із центрів підтримки ВПО, де активно впроваджуються програми соціальної адаптації та інтеграції. Станом на 28.11.2024 року в Івано-Франківській міській територіальній громаді було зареєстровано 39 917 внутрішньо переміщених осіб, що складає близько 15 % від загальної кількості населення громади [5].

Соціальні проблеми внутрішньо переміщених осіб досліджують В. Андріяш, О. Малікіна, О. Перепелюкова та ін. Слід відмітити, що І. Карпова, Р. Євдокименко присвятили свої дослідження проблемам ВПО в Україні як об’єкту соціальної політики держави та громадянського суспільства. У свою чергу, Н. Авдєєва, І. Аракелова, С. Булеца, Т. Доронюк, А. Солодько, Н. Шелевер досліджують питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.

Метою даної розвідки є характеристика досвіду соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами у громаді м. Івано-Франківська.

Вивчення наукових джерел, а також власний практичний досвід роботи з ВПО дає змогу стверджувати, що Івано-Франківськ характеризується розгалуженою системою соціальної допомоги, яка включає державні та муніципальні програми (заходи із забезпечення житлом, працевлаштування та медичної допомоги ВПО). Значну підтримку надають благодійні фонди, волонтерські ініціативи та міжнародні організації, такі як Червоний Хрест,

«Карітас» та інші. Створено центри соціальних послуг, де переселенці можуть отримати юридичну консультацію, психологічну підтримку та матеріальну допомогу. Внутрішньо переміщені особи можуть отримати необхідну підтримку та консультації, звернувшись до Департаменту соціальної політики Івано-Франківської міської ради, обласного координаційного штабу з розміщення ВПО, координаційного центру допомоги переселенцям з Луганщини або Центру надання адміністративних послуг. Додаткову інформаційну та координаційну підтримку надає Інформаційно-координаційний центр ГО «ВПО України» Івано-Франківщини.

Незважаючи на накопичений значний позитивний досвід, ВПО все-таки стикаються з низкою проблем, наприклад:

– житлова криза та обмежені можливості довгострокового поселення;

– складнощі з працевлаштуванням через невідповідність професійних навичок ринку праці;

– психологічний стрес і труднощі в адаптації до нових умов життя;

– потреба у довготривалій соціальній підтримці та інтеграції в громаду.

З метою надання допомоги й підтримки внутрішньо переміщеним особам та задля їхньої ефективної соціальної інтеграції у громаду в Івано-Франківську практикують такі підходи:

– програми перекваліфікації та професійного навчання;

– ініціативи соціального підприємництва;

– психологічна підтримка та соціальна адаптація;

– інтеграційні заходи.

Розглянемо їх детальніше.

Програми перекваліфікації та професійного навчання дають змогу переселенцям знайти нову роботу. У місті діють різні ініціативи, спрямовані на розвиток нових навичок серед ВПО. Зокрема, місцеві центри зайнятості та заклади освіти пропонують курси з IT-технологій, бухгалтерії, дизайну, підприємництва та робітничих професій. Крім того, діють програми, які фінансуються міжнародними організаціями, такими як UNHCR та IOM, що допомагають переселенцям отримати гранти на навчання та розпочати власну справу. Важливу роль відіграють партнерські ініціативи з підприємствами, що сприяють подальшому працевлаштуванню випускників цих курсів.

Ініціативи соціального підприємництва спрямовані на створення робочих місць для ВПО. У місті реалізується кілька програм, що допомагають переселенцям заснувати власний бізнес або долучитися до соціального підприємництва. Наприклад, місцеві бізнес-інкубатори та грантові програми підтримують стартапи, орієнтовані на вирішення соціальних проблем. Особливий акцент робиться на ремеслах, екологічному виробництві та сфері послуг. Деякі переселенці відкривають пекарні, швейні майстерні, IT-студії тощо, які не тільки забезпечують робочі місця, а й активно інтегруються в місцеву економіку [6; 8]. Також діють партнерські ініціативи, у межах яких місцевий бізнес допомагає ВПО з маркетингом, юридичною підтримкою та фінансовим плануванням.

У місті функціонує кілька центрів психологічної допомоги, де переселенці можуть отримати безкоштовні консультації кваліфікованих спеціалістів. Благодійні організації, такі як «Карітас», «Право на захист» та інші, проводять групові тренінги, спрямовані на подолання стресу, адаптацію до нових умов та покращення психоемоційного стану. З метою практичної підтримки ВПО у селищі Войнилів діє заснований БО «Карітас Івано-Франківськ–УГКЦ» прихисток для внутрішньо переміщених осіб похилого віку [3]. Крім того, діють ініціативи із психосоціальної підтримки дітей ВПО, включаючи арт-терапію, ігрові групи та психологічний супровід у закладах освіти. Додатково реалізуються програми емоційної підтримки через онлайн-платформи, де психологи надають допомогу дистанційно.

Інтеграційні заходи, такі як культурні та освітні проєкти, у свою чергу, сприяють залученню переселенців до життя громади. В Івано-Франківську проводяться культурні фестивалі, майстер-класи, екскурсії містом та інтеграційні зустрічі, які сприяють знайомству ВПО з місцевими мешканцями та їхньому включенню у суспільне життя. До прикладу, зусиллями ГО «Молода Просвіта Прикарпаття» в Івано-Франківську створено простір для внутрішньо переміщених громадських організацій та ініціатив. Тут одночасно можуть працювати до дванадцяти осіб, а під час тренінгів чи семінарів – понад двадцять. У цьому просторі переселенці з інших регіонів України співпрацюють разом із місцевими жителями, що сприяє прямій комунікації та обміну досвідом. Одним з організованих заходів став туристичний тур по Івано-Франківщині, що дозволив переселенцям краще познайомитися з регіоном [2].

Важливу роль відіграють ініціативи громадських організацій, які організовують освітні курси з вивчення української мови, історії та традицій регіону. У цьому контексті показовим є спільний волонтерський проєкт «МОВА ОБІЙМАЄ» викладачів і студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника щодо безкоштовних онлайн-курсів для поглиблення знань з української мови [1]. Також активно діють волонтерські програми, де переселенці можуть долучитися до соціальних проєктів та співпрацювати з місцевою громадою. Так, за підтримки та фінансування Маріупольської й Івано-Франківської міських рад, а також 11 міжнародних організацій, зокрема Save the Children, було створено Центр «Я–Маріуполь». Це простір, де переселенці з Маріуполя отримують всебічну допомогу та підтримку в адаптації до нових умов. У центрі надають юридичні, медичні, психологічні послуги, а також забезпечують гуманітарну допомогу [7].

Особливим є досвід діяльності організації «Д.О.М.48.24», заснованої внутрішньо переміщеними особами. Вона не лише сприяє інтеграції ВПО, а й активно формує інклюзивне середовище. З 2016 року її учасники розвивають простір ВДОМА, який об’єднує коворкінг, проведення заходів і хостел. Простір ВДОМА є комфортною й натхненною локацією у самому центрі Івано-Франківська. Тут можна орендувати як персональне робоче місце, так і зал для коворкінгу, тренінгів або святкових подій. У просторі також є сучасна музична репетиційна кімната та фотостудія [4].

Загалом досвід соціальної роботи з ВПО у м. Івано-Франківськ демонструє ефективність комплексного підходу до підтримки переселенців. Співпраця державних структур, громадських організацій та місцевої громади є ключовим чинником у забезпеченні успішної інтеграції ВПО. Надалі необхідно продовжувати розвивати механізми соціального захисту, розширювати можливості працевлаштування та зміцнювати соціальну згуртованість для ефективної адаптації внутрішньо переміщених осіб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. «МОВА ОБІЙМАЄ»: триває волонтерський проєкт Прикарпатського університету. 26.04.2022. URL: https://pnu.edu.ua/blog/2022/04/26/38182/.

2. Басалига М., Веселовська Н. В Івано-Франківську відкрили безкоштовний простір для внутрішньо переміщених громадських організацій та ініціатив. URL: https://suspilne.media/ivano-frankivsk/531273-v-ivano-frankivsku-vidkrili-bezkostovnij-prostir-dla-vnutrisno-peremisenih-gromadskih-organizacij-ta-iniciativ/.

3. Карітас Івано-Франківськ відкрив прихисток для вимушених переселенців похилого віку. 21.01.2024. URL: https://caritas.ua/news/karitas-ivano-frankivsk-vidkryv-pryhystok-dlya-vymushenyh-pereselencziv-pohylogo-viku/.

4. Простір ВДОМА. URL: https://dom4824.org/prostir-vdoma/.

5. Струк Д. Майже тисяча людей знялися з обліку: скільки станом на зараз в Івано-Франківській області проживають ВПО. 03.02.2025. URL: https://firtka.if.ua/blog/view/maizhe-tisiacha-liudei-znialisia-z-obliku-skilki-stanom-na-zaraz-v-ivano-frankivskii-oblasti-prozhivaiut-vpo.

6. Тепер в Івано-Франківську є море: переселенка з Маріуполя відкрила бізнес «із душею». 26.09.2024. URL: https://shotam.info/teper-v-ivano-frankivsku-ie-more-pereselenka-z-mariupolia-vidkryla-biznes-iz-dusheiu/.

7. Центр «Я–Маріуполь» Івано-Франківськ. URL: https://mhelp.org.ua/locations/tsentr-yamariupol-ivano-frankivsk.

8. Яців Д., Марійчин Г. Кулінарний бізнес. У Франківську переселенці з Херсонщини відкрили крамницю з домашніми стравами. URL: https://suspilne.media/ivano-frankivsk/309294-kulinarnij-biznes-u-frankivsku-pereselenci-z-hersonsini-vidkrili-kramnicu-z-domasnimi-stravami/.

УДК 364.6-054.73:352.07

Токарук Людмила Степанівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної реабілітації
та соціальної педагогіки
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ВИДИ СОЦІАЛЬНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Воєнні дії на території України, що відбуваються протягом десяти років, спричинили багатомільйонну кількість внутрішньо переміщених осіб, сімей, родин, які змушені покидати власні домівки через військові дії та окупацію, прояви насильства, порушення прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Закони України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII, «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб» від 05 березня 2015 року № 245VIII, «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05 лютого 2015 року № 157-VIII безпосередньо регулюють механізми організації та надання соціальних гарантій особам, сім'ям, родинам, які перебувають у територіальних громадах (далі – ТГ) [1; 2; 3].

Важливо відмітити, що вітчизняні дослідники Т. Хлівнюк та К. Кулава виділяють дві основні форми соціального консультування внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) на території ТГ – класичні та некласичні (неформальні) форми.

1. *Класичні форми соціального консультування* передбачають надання зазначених у нормативно-правових актах видів соціальної допомоги та перелік соціальних послуг, які є загальними технологіями соціальної роботи та консультування й застосовні до всіх категорій населення, які опинилися у складних життєвих обставинах, зокрема й ВПО.

2. *Некласичні (неформальні) форми соціального консультування* передбачають застосування сучасних технологій реабілітації та адаптації окремих осіб, сімей або соціальних груп, які формуються на педагогічних, психологічних, соціальних, ІКТ методиках діагностики.

Слід зауважити, що некласичні форми консультування передбачають вивчення фахівцем осіб, їхніх сімей та соціального мікросередовища й можуть бути спрямовані на розв'язання соціально-педагогічних, психологічних проблем з підтримки адаптації після отриманих травм або кризових ситуацій [5, с. 124 – 125].

До основних видів соціального консультування внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах можемо віднести такі напрями:

1. *Соціальний напрям консультування* (проводиться спільно з різними соціальними службами, відомствами):

- ✓ в стаціонарних і нестаціонарних умовах;
- ✓ соціальна діагностика;
- ✓ допомога в отриманні пенсій і соціальних виплат;
- ✓ сприяння у створенні та діяльності груп самодопомоги й взаємодопомоги;
- ✓ виявлення асоціальних родин, осіб з девіантною поведінкою з числа внутрішньо переміщених осіб;
- ✓ профілактика бездомності (сприяння у поселенні до гуртожитку, тимчасового чи придбання власного житла);
- ✓ профілактика дитячої безпритульності (влаштуванні дітей у дитячі будинки сімейного типу);
- ✓ сприяння у поверненні майна внутрішньо переміщених осіб або отримання ними компенсацій;
- ✓ взаємодія і координація діяльності із різними державними установами й громадськими організаціями з питань допомоги внутрішньо переміщеним особам.

2. *Соціально-інформаційний напрям консультування* (реалізується разом із місцевим ЗМІ за допомогою ІКТ):

- ✓ збір та систематизація інформації про внутрішньо переміщених осіб, безпосередньо їх потреби та проблеми, задля організації ефективної соціальної роботи.

3. *Соціально-психологічний напрям консультування* (організовується спільно із закладами освіти та охорони здоров'я):

- ✓ психологічне консультування;
- ✓ соціально-психологічна допомога в адаптації;
- ✓ соціально-консультативна, психологічна допомога у кризових ситуаціях;
- ✓ психопрофілактика стресу;
- ✓ проведення психологічних, соціально-педагогічних тренінгів;
- ✓ навчання психологічній та соціальній саморегуляції, аутотренінгам;
- ✓ діагностика психічного, педагогічного, соціального розвитку дітей з родин внутрішньо переміщених осіб.

4. *Соціально-педагогічний напрям консультування* (організовується із закладами освіти, охорони здоров'я, органами правопорядку):

- ✓ консультації з питань виховання дітей;
- ✓ соціально-консультативна робота з дітьми і підлітками;
- ✓ корекційно-консультативна допомога дітям, підліткам, які її потребують;
- ✓ консультативно-педагогічна допомога дітям, що мають проблеми з навчанням;

- ✓ контроль за отриманням освіти дітей внутрішньо переміщених осіб;
- ✓ профорієнтація, професійне консультування та допомога в отриманні фахової освіти молоддю.

5. *Соціально-правовий напрям консультування* (здійснюється у взаємодії із правоохоронними та судовими органами):

- ✓ захист прав внутрішньо переміщених осіб;
- ✓ представництво інтересів та соціальна адвокація (надання інформаційно-правового консультування).

6. *Медико-соціальний напрям консультування* передбачає:

- ✓ консультування з медико-соціальних питань;
- ✓ долікарняна медична допомога;
- ✓ диспансеризація;
- ✓ виявлення непрацездатних і хронічно хворих осіб;
- ✓ соціально-психіатрична діагностика та допомога;
- ✓ допомога у придбанні ліків та інших медичних засобів;
- ✓ організація з виділення матеріальної допомоги на лікування;
- ✓ направлення у спеціалізовані медичні заклади.

7. *Фінансовий напрям консультування* (включає організацію з надання позичок та фінансової підтримки).

8. *Соціально-економічний напрям консультування* (спрямований на консультування з питань економічної самостійності та підвищення рівня доходів внутрішньо переміщених осіб).

9. *Матеріальний напрям консультування* (залучаються громадські організації, фонди):

- ✓ надання продуктової допомоги;
- ✓ надання одягу;
- ✓ надання іншої натуральної допомоги (ліки, будівельні матеріали тощо).

10. *Соціально-трудовий напрям консультування* (організовується із державною службою зайнятості):

- ✓ допомога в отриманні основної та додаткової роботи;
- ✓ сприяння у відкритті власної справи;
- ✓ консультації з питань професійної діяльності, профорієнтації;
- ✓ допомога у професійній підготовці та перепідготовці [4, с. 206].

Отже, слід зауважити, що:

1) види соціального консультування внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах набувають нового, інтенсивного, практичного значення та потребують розширення активних напрямів діяльності фахівців соціальної сфери відповідно до запитів клієнтської бази;

2) територіальні громади у зв’язку із воєнними діями у постійному режимі безпосередньо намагаються надавати різного спрямування соціально-консультативну допомогу усім категоріям населення, які переселилися на їхні території.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/245-19#Text.

2. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text.

3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page.

4. Кириленко В. Г. Консультативні практики в соціальній роботі: навч.-метод. посібник. Університет «Україна». 2020. 358 с.

5. Хлівнюк Т. П., Кулава К. О. Методи соціального консультування різних категорій сімей та осіб. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Педагогіки і психології*. 2021. № 67. С. 122 – 127.

СЕКЦІЯ 4.
ПРАКТИКИ МЕДІАЦІЇ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ В ГРОМАДІ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

УДК 364-787.26:7

Павленко Олена Олексіївна,
докторка педагогічних наук, доцентка,
професорка кафедри соціальної роботи та
управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ АРТТЕРАПІЇ ФАХІВЦЯМИ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В РОБОТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Постановка проблеми. Зміни в українському суспільстві та складне соціально-економічне становище значної частини населення вимагають від фахівців з соціальної роботи висококваліфікованої освіти та вміння допомогти особам, сім'ям, які опинилися й перебувають у складних життєвих обставинах, постраждали від війни рф в Україні.

Одним із сучасних методів роботи у діяльності фахівців з соціальної роботи є арттерапія як сукупність творчих прийомів та операцій, спрямованих на зміну стереотипів поведінки особистості, активізацію внутрішніх ресурсів і підвищення навичок за допомогою різних форм і видів мистецтва. Фахівці з соціальної роботи можуть працювати за такими методиками з різними категоріями населення: діти, підлітки, особи з проблемами психічного здоров'я, з проблемами інтелектуального розвитку, опорнорухового апарату, люди похилого віку та ін. Відповідно виникає необхідність ретельного дослідження використання арттерапії у соціальній роботі та пошук напрямків її вдосконалення.

Методи арттерапії є унікальним засобом роботи, оскільки не вимагають наявності художніх здібностей і навичок, надають можливість різним групам клієнтів повноцінно, ефективно та самостійно брати участь у суспільному житті. Більшою мірою арттерапія спрямована на особистість, здатну виражати свої емоції, свої внутрішні переживання через будь-яку форму спонтанної творчості.

Аналіз досліджень і публікацій. Актуальність застосування арттерапії у соціальній роботі зростає та зумовлює значний інтерес серед науковців. Питання особливостей використання методу арттерапії фахівцями з соціальної роботи має своє відображення у наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, таких як: Н. Авер'янова, Ю. Бріндіков, О. Вознесенська, Л. Подкоритова, Л. Полторак, Ю. Руденко, M. Duncan, L. D. Hinz, H. Feen-Calligan та ін.

Так, О. Вознесенська аналізує стан арттерапії в Україні, виділяючи такі особливості розвитку, як:

– мультимодальність;

– прагнення до новітніх технологій;

– поєднання артдіяльності та психотерапевтичних форм роботи;

– розвиток у соціальній сфері та освіті.

Крім того, авторка виділяє ключові етапи становлення арттерапії, наголошуючи на її популярності у роботі з дітьми, жертвами конфліктів і соціально незахищеними категоріями населення.

На необхідності впровадження арттерапії у роботу з дітьми наголошують О. Вознесенська, Ю. Гундертайло, Ю. Латуненко, О. Немежанська, Л. Осадчук, О. Плетка, О. Скнар та ін.

Аналіз наукових праць вказує, що арттерапія – це метод зцілення за допомогою творчого самовираження. Не терапія або лікування, а саме зцілення – досягнення цілісності. Зцілення пов’язане з духовною цілісністю, гармонією духу й тіла. О. Вознесенська зазначає: «Мистецтво є психотерапевтичним по своїй природі й сутності, тому що воно пов’язане з адаптацією людини до навколишньої реальності, сенсом існування «Я» і внутрішнім буттям Людини» [3].

Виклад основного матеріалу. Українська арттерапія значною мірою спирається на зарубіжний досвід (наприклад, методики М. Наумбург, Е. Крамера). Проте ці підходи не завжди враховують український соціокультурний контекст, зокрема вплив національних традицій, символів і менталітету. Тому українські фахівці з арттерапії в активному пошуку нових форм і методів. Ці пошуки привели до розробки нових форм арттерапії: ландшафтної, ініціальної, постмодерністської форми арттерапії та ін.

Методи арттерапії посідають важливе місце у професійній діяльності фахівців з соціальної роботи в громаді. У свою чергу, фахівці з соціальної роботи відіграють важливу роль у територіальній громаді щодо надання якісної та орієнтованої допомоги різним групам клієнтів в умовах війни. Важливою ознакою соціальної роботи в громаді є поєднання професійної діяльності фахівців з соціальної роботи з благодійництвом, моральним обов’язком і прагненням робити добро. Такий досвід ,з точки зору феномелогічного підходу, формується на основі українських традицій, напрацьовується в умовах кризи шляхом критичного мислення, екстрених рішень; ґрунтується на людиноцентризмі, ентузіазмі, благочинності, небайдужості та патріотизмі.

Арттерапія у практичній діяльності фахівців у сучасному світі застосовується з метою релаксації, реабілітації та зниження емоційної напруги у конфліктних ситуаціях, ефективно використовуючи, поєднуючи різні види мистецтв. Це – міждисциплінарне явище, яке виникло на межі мистецтва й науки та увібрало в себе досягнення медицини, педагогіки, культурології, соціології та інших галузей науки.

Ідея використання мистецтва у лікуванні й відновленні людей не є новою. Вона була присутня у різних культурах протягом століть. У багатьох

давніх цивілізаціях, таких як Єгипет, Китай, Індія, Греція та ін., мистецтво використовувалося для лікування, релаксації, самовираження. Сьогодні арттерапія стала визнаною практикою, що використовується у багатьох клінічних, реабілітаційних, психологічних, освітніх і навіть розважальних установах. Арттерапія допомагає людям виразити свої почуття, розвинути внутрішній потенціал і знайти способи подолання труднощів. Арттерапевти використовують мистецтво як засіб спілкування і пізнання самого себе, сприяючи покращенню як фізичного, так і психічного здоров'я людини. Арттерапія є цінним інструментом в умовах війни, допомагаючи різним групам клієнтів, які опинилися у складних життєвих обставинах та неспроможні самостійно їх подолати.

На силу впливу мистецтва (зокрема музики) на людину та на його лікувальні властивості звертали увагу ще давньогрецькі філософи: Піфагор, Платон, Аристотель. Так, дійсно, музика здатна змінювати настрій людини, її емоційний стан і почуття. На думку Платона, могутність і міць держави багато в чому залежать від музики, що звучить у цій державі, тому потрібна лише та музика, яка допомагає людині піднятися до рівня суспільних вимог та усвідомити свою єдність з полісною громадою. У свою чергу, Аристотель розглядав мистецтво як засіб гармонізації людини із суспільним життям; як оптимальний засіб становлення емоційно-психологічних станів людини та її морально-вольового вдосконалення. Особливого значення Аристотель надавав поезії, тому що, на його думку, – історик осмислює те, що дійсно відбувалося, а поет, – що може відбутися. Філософ виокремлював такі три функції музики, як:

1) виховна;

2) психолого-терапевтична;

3) розважальна.

Аристотелем була розроблена концепція катарсису. Згідно з даною концепцією, під впливом мистецтва в душі людини відбувається вивільнення хворобливих афектів, тобто в процесі глибокого емоційного переживання людина «очищається» від афекту. Вчення Аристотеля про катарсис («очищення» душі людини мистецтвом) і в наш час не втратило своїх основних принципів щодо нормалізації психічного життя людини.

Важливо відмітити, що вивчення арттерапії почалося з фундаментальних робіт Ханса Прінцхорна (Hans Prinzhorn) – німецького історика мистецтв, який, окрім того, ґрунтовно вивчав медицину, зокрема психіатрію. Вчений довгий час, займаючись практикою у психіатричній клініці та збираючи колекцію малюнків душевнохворих, прийшов до висновку, що мистецька діяльність притаманна і здоровим, і хворим людям. Незалежно від їхніх психічних і фізичних вад, художня творчість стає способом адаптації та психологічної інтеграції у суспільство [8].

У свою чергу, англійський художник Андріан Хілл (Adrian Hill), перебуваючи на лікуванні в санаторії (40-ві рр. XX ст.), зрозумів, що творча робота сприяє його одужанню. Це наштовхнуло художника на думку про можливість використання мистецтва в лікувальних цілях. Він пересвідчився,

що мистецька практика допомагає пацієнтам відволікатися від гнітючих думок про хворобу та надає можливість звільнитися від психічних розладів, стресів і травм. У 1942 р. А. Хілл почав вперше застосовувати термін «арттерапія» і вважав себе першим арттерапевтом. Свої основні ідеї щодо мистецтва як методу лікування людей з фізичними та психологічними травмами художник виклав у праці «Мистецтво проти хвороб» [6].

Незважаючи на ефективні цілющі можливості мистецтва, що було доведено упродовж тисячоліть багатьма філософами, митцями, медиками, педагогами, арттерапія залишається порівняно новою галуззю науки й практики. Активне узагальнення та осмислення емпіричного досвіду арттерапії відбулося у 1960 – 1980-х роках. Важливим етапом розвитку арттерапії стало утворення професійних організацій та ініціативних груп, які свою мету вбачали у виробленні єдиних критеріїв і принципів діяльності, утвердженні арттерапії як науки. У 1964 р. була засновані Британська асоціація арттерапевтів, у 1969 р. – Американська арттерапевтична асоціація; сформувались перші програми арттерапевтичної освіти. Протягом 1980 – 1990-х років професійні об'єднання арттерапевтів виникли і в інших країнах світу – Австралії, Германії, Іспанії, Італії, Канаді.

Суттєву роль у методологію арттерапії внесли такі вчені, як Р. Арнхейм, К. Берк, А. Еренцвейг, К. Кох, Е. Кріс, М. Мілнер, М. Наумбург, З. Фройд, К. Юнг та ін. Зацікавлення арттерапією виникло з новою силою в останні десятиліття, коли люди знову переосмислили та зрозуміли можливості художньої діяльності, яка на практиці допомагає позбутися стресів, конфліктів, фізичного болю, долає складні внутрішні переживання та відчай.

За останні десятиліття артотерапія як професія активно розвивається у Південно-Східній Азії, Австралії, Новій Зеландії [4; 7].

Наукові дослідження в галузі арттерапії в Україні поки що обмежені. Більшість існуючих робіт є теоретичними або описовими, що ускладнює обґрунтування ефективності методик і їх подальшу адаптацію до різних категорій клієнтів. Попри це необхідно зазначити, що у практиці роботи фахівців метод арттерапії наразі є добре розробленим напрямком, що охоплює велику кількість технік, прийомів, методик. Арттерапія є потужним напрямом психологічної допомоги особистості, оскільки це невербальна форма роботи, яка не має обмежень у використанні. Важливо відзначити, зокрема, що творчість спонукає не тільки до відбиття у свідомості дитини навколишньої дійсності, але й надає можливості її трансформації.

У ритмі сучасного світу наша психіка випробовується стресами та проблемами. Навіть люди, які мають «сталеві нерви», не завжди здатні витримати навантаження навколишньою дійсністю. Який же вихід? Сьогодні є безліч методів профілактики або нівелювання наслідків стресогенних чинників. В основному це терапевтичні методи, які використовуються фахівцями в галузі психології. Однак є низка методик, які з легкістю можна виконувати в домашніх умовах. Одна з них – це арттерапія. До кожної психологічної проблеми важливо підібрати правильний вид арттерапевтичної корекції.

Основними формами методу є індивідуальний і груповий сеанси, а також самостійний у домашніх умовах.

Сьогодні є безліч різновидів цього методу, зокрема:

– танцювальна терапія;

– терапія образотворчої діяльності;

– казкотерапія;

– музикотерапія;

– лялькотерапія;

– глинотерапія (робота із пластичними матеріалами) – ліплення, скульптура, гончарство тощо;

– пісочна терапія;

– мандалотерапія;

– фототерапія;

– анімаційна терапія тощо.

Слід зауважити, що надзвичайно корисною у реабілітації дітей, постраждалих від військових подій, є техніка конструювання, яка за своїм змістом дуже близька до образотворчої діяльності (ізотерапії). Це зумовлено тим, що в конструюванні також, як і в ізотерапії, відображається навколишня дійсність, розробляються ескізи.

Один із прийомів у межах техніки конструювання є конструювання й виготовлення ляльок для пальчикового театру. Так, діти часто з особливим інтересом відносяться до виготовлення ляльок з різного матеріалу – паперу, картону, цупкої тканини тощо.

Певний інтерес також представляє й глинотерапія. У реабілітації дітей, які постраждали внаслідок війни в Україні, глину використовують для покращення настрою, у роботі, для подолання тривоги, страху, корекції емоційного стану тощо S. Hansens вказує: «Робота з глиною дає можливість клієнтам розповідати про свою травму руками, використовуючи вроджену пам'ять замість когнітивного спогаду. Внутрішні відчуття проектуються на глину, що допомагає витримати ці емоції» [5, с. 24]. Зі свого боку, M. Sholt і T. Gavron [9] виділяють терапевтичні чинники, які виникають у роботі з глиною, оскільки остання:

– полегшує виявлення емоцій;

– сприяє катарсису;

– допомагає виявити образи, які не контролюються розумом дитини;

– сприяє насиченим і глибоким виразам;

– полегшує вербальне спілкування;

– сприяє конкретизації та символізації.

Досвід арттерапевтів та їх спостереження вказують на те, що арттерапевтичні заняття з глиною викликають позитивні емоції та інтерес у дітей. Як правило, діти з особливою зацікавленістю вивчають природний матеріал, досліджують його, експериментують з формою і консистенцією за допомогою води. Деякі учасники групи завдяки активному розминанню глини, киданню глини, мали можливість у конструктивний спосіб виразити злість,

агресію. Після з ознайомленням з природним матеріалом – наразі глиною, діти створювали свій власний вільний творчий продукт. А коли їх глиняні фігурки, вироби підсихали, діти їх із задоволенням розмальовували, таким чином наповнюючи себе позитивними емоціями.

Роботу з глиною доцільно використовувати в арттерапевтичній роботі з різновіковими категоріями. Глинотерапію часто застосовують арттерапевти у реабілітаційній роботі з військовими, бо це є, за визнанням практикуючих психологів, арттерапевтів, дійсно одним із дієвих прийомів психокорекційної роботи у посттравматичний період.

Ю. Бриндіков [2] у своєму дослідженні серед інших видів арттерапії приділяє увагу тому з них, який останнім часом активно розвивається і за своєю суттю відрізняється від інших арттерапевтичних технологій. Це ландшафтна арттерапія, пов’язана з використанням фізичних і символічних форм, які знаходяться в навколишньому природному та антропогенному середовищі. з подальшим обговоренням знахідок і створенням з них предметних скульптур (ассамбляжі), інсталяцій, «талісманів» та іншої авторської продукції; використання деяких предметів і матеріалів (піску, води, листя) не стільки для створення авторської продукції, скільки з метою маніпуляцій і дослідження їх сенсорних характеристик; створення «дорожніх нотаток» та інших «художніх текстів» на основі взаємодії зі знайденими предметами або середовищем; фотографування об’єктів і середовища; саджання рослин, створення й облаштування садів, парків і меморіалів, а також формування учасниками занять найбільш безпечного та комфортного середовища.

Висновки. Усе викладене вище вказує на те, що існує ціла низка напрямків, видів, технік, методів, прийомів надання соціально-психологічної допомоги в екстремальних ситуаціях, збереження й зміцнення ментального здоров’я, підтримка психосоціального благополуччя. Ми розглянули тільки деякі з них. Окрім розглянутих існують й інші технології, методи тощо, які використовують у практиці роботи з особами (більш старшої вікової категорії), постраждалими під час повномасштабної війни, розв'язаної рф в Україні. Серед них відмітимо: індивідуальні консультації; бесіди стосовно особливостей переживання й подолання людиною кризових станів, критичних і надзвичайних ситуацій; соціально-психологічні тренінги; технологія подолання недостатньої мотивації; технологія пошуку нових мотиваторів; технологія інтеграції травматичного досвіду; технологія вироблення нового ставлення до травми як до ресурсу; технологія покращення середовища життєдіяльності та ще ціла низка.

Важливо пам’ятати, що арттерапія – це не лише інструмент розваги, але й серйозний метод емоційної підтримки. У наш час, коли діти стикаються з такими викликами, як війна, ця методика дозволяє їм розвиватися емоційно, залишаючись вільними від страхів та негативу. Підтримка творчості в цей період – це важливий крок до збереження ментального здоров’я дітей; створення з ними чогось нового, що дарує їм спокій і впевненість у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авер'янова Н. Місце мистецтва в контексті деконфліктизації сучасного українського суспільства. *Українознавчий альманах*. 2019. Вип. 24. С. 103 – 108.

2. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій в системі соціальних служб: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05. Тернопіль, 2019. 559 с.

3. Вознесенська О. Л. Арттерапія в Україні: стан та перспективи розвитку. *Львівсько-Ряшівські наукові зошити: Культура – Мистецтво – Освіта – Терапія в міждисциплінарній перспективі*. URL: https://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/Арт-терапія-в-Україні_-стан-та-перспективи-розвитку-Вознесенська.pdf.

4. Gilroy A., Linnell S., McKenna T., Westwood J. (eds.). Art Therapy in Australia: Taking a Postcolonial, Aesthetic Turn. Leiden, Netherlands: Brill, 2019. 122 p.

5. Hansens S. Clay: Qualities, Benefits and Therapeutic Applications A Literature Review. *Expressive Therapies Capstone Theses*. 2018. 35. URL: https://digitalcommons, lesley.edu/expressive_theses/35.

6. Hill A. A Story Of Art Therapy. London: G. Allen and Unwin, 1945. 88 p.

7. Kelly J., Levey A. and Lay R. The Australian and New Zealand Arts Therapy. *Creative Arts Educ Ther*. 2017. Vol. 3. Issue 1. P. 14 – 25.

8. Prinzhorn H. Artistry of the Mentally ILL: A Contribution to the Psychology and Psychopathology of Configuration, trans. Eric Von Brockdorff. Berlin: Springer Science and Business Media, 1972. 235 p.

9. Sholt M., Gavron T. Therapeutic Qualities of Clay-work in Art Therapy and Psichotherapi: A Review. *Art Therapy*. 2006. № 23 (2). P. 66 – 72.

УДК316.6:005.574](06)

Поліщук Олена Романівна,
доктор філософії,
доцент кафедри психології
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

МЕДІАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ПОСЕРЕДНИЦТВА

У сучасному суспільстві конфлікти є неминучою складовою соціальних взаємодій. Вони виникають у різних сферах – від міжособистісних стосунків до глобальних соціальних протистоянь. Ефективне вирішення конфліктів є важливою умовою збереження психологічного благополуччя окремих осіб, гармонізації соціальних відносин і забезпечення стабільності суспільства загалом. Одним із ключових механізмів ненасильницького розв'язання суперечностей є медіація, яка поєднує соціальні та психологічні аспекти врегулювання конфліктних ситуацій.

Як соціально-психологічна технологія посередництва медіація ґрунтується на конструктивному діалозі, взаємоповазі та активному залученні сторін до процесу пошуку компромісних рішень. Вона сприяє не лише зниженню напруженості між конфліктуючими суб'єктами, а й формуванню навичок ефективної комунікації та мирного врегулювання суперечок у суспільстві.

Актуальність дослідження медіації як соціально-психологічної технології зумовлена необхідністю вдосконалення механізмів конфліктного менеджменту, запровадження інноваційних методів комунікативного впливу та підвищення рівня правової та психологічної культури суспільства. Важливе значення має аналіз як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду у сфері медіації, що дозволяє адаптувати ефективні практики до національного контексту.

Медіація як психологічна категорія передбачає взаємодію та комунікацію між двома чи більше суб'єктами з метою досягнення компромісного вирішення конфлікту. У психології ключову роль відіграє встановлення контакту та спільний пошук рішення. Особливе значення надається медіатору, який повинен мати відповідну професійну підготовку та ґрунтовні знання з психології [2].

З погляду соціального підходу, медіація розглядається як суспільний інститут і механізм соціального регулювання, спрямований на зниження рівня конфліктності та формування культури мирних переговорів. Як інструмент врегулювання суперечностей і стабілізації суспільних відносин медіація здатна суттєво впливати на соціальну та правову систему держави, сприяючи ефективному підтриманню правопорядку [2].

В Україні медіація як механізм вирішення конфліктів досліджується у межах юридичних, соціологічних і психологічних наук. Серед вітчизняних

науковців, які зробили значний внесок у вивчення медіації, можемо виокремити таких, як:

– О. Шевчук, І. Теслюк, В. Череватюк, К. Сірук, М. Поліщук, Ю. Шевченко, О. Середа та ін. (галузеві питання щодо проблематики та особливостей застосування процедури медіації у приватно-правових спорах);

– Л. Котлова, Л. Кочубей, Ю. Білецька та ін. (соціально-політичні конфлікти);

– О. Головатий, Н. Пов'якель та ін. (психологія конфлікту та конфліктологія);

– М. Мамич (медіація як технології врегулювання конфліктів).

Медіація є сучасним механізмом розв'язання конфліктів, що базується на принципах добровільності, нейтральності, конфіденційності та взаємної згоди сторін. Як соціально-психологічна технологія медіація спрямована на забезпечення ефективного діалогу між сторонами конфлікту та пошук компромісних рішень, які задовольняють інтереси всіх учасників.

Основними принципами медіації є:

– добровільність – сторони беруть участь у процесі за власним бажанням;

– нейтральність медіатора – фахівець не займає жодної зі сторін і сприяє рівноправному діалогу;

– конфіденційність – інформація, отримана під час переговорів, не розголошується без згоди сторін;

– акцент на інтересах, а не позиціях – основне завдання полягає у виявленні реальних потреб сторін і пошуку взаємовигідних рішень [4].

Медіація активно використовує методи психологічного впливу, що сприяють зниженню емоційної напруженості та створенню атмосфери довіри. Зокрема, застосовуються такі психологічні прийоми, як:

– активне слухання – допомагає учасникам почути один одного та висловити свої почуття;

– рефреймінг – зміна перспективи конфлікту задля пошуку нових рішень;

– емпатія – медіатор сприяє кращому розумінню емоційного стану сторін;

– модерація діалогу – управління комунікацією для уникнення ескалації конфлікту [4].

Психологічна компетентність медіатора є ключовим чинником успішності процесу. Він має володіти знаннями з психології спілкування, конфліктології та емоційного інтелекту.

З позиції соціального підходу, медіація є важливий інструмент гармонізації суспільних відносин. Вона використовується у різних сферах соціального життя:

– освітня сфера – шкільна та університетська медіація допомагає вирішувати конфлікти між учнями, студентами, вчителями та батьками;

– сімейна медіація – сприяє врегулюванню спорів між подружжям, батьками та дітьми;

– правова медіація – альтернативний спосіб вирішення правових суперечок без судового розгляду;

– корпоративна медіація – допомагає усувати конфлікти між працівниками та роботодавцями;

– громадська медіація – використовується для посередництва в громадах, зокрема у вирішенні локальних соціальних конфліктів.

Крім того, медіація розглядається як механізм соціального регулювання, що сприяє розвитку культури мирного вирішення конфліктів у суспільстві.

Медіація як соціально-психологічна технологія посередництва є ефективним інструментом ненасильницького вирішення конфліктів і регулювання соціальних відносин. Вона поєднує в собі психологічні механізми комунікації та соціальні інструменти управління конфліктами, що робить її універсальним засобом стабілізації міжособистісних і суспільних відносин.

Особливу роль відіграє інтеграція медіації у правову систему, освіту та соціальну роботу, що сприяє формуванню культури мирного врегулювання суперечок у суспільстві.

Значний потенціал медіації для України полягає в її здатності мінімізувати соціальні напруження, підвищувати рівень правової й психологічної культури населення та сприяти демократизації суспільних процесів. Впровадження сучасних методів медіації, адаптація міжнародного досвіду та розвиток інституту професійного медіатора є важливими завданнями для подальшого розвитку цієї технології у соціальній сфері.

Отже, медіація виступає не лише як інструмент розв’язання конфліктів, а й як стратегія побудови конструктивної комунікації, що сприяє гармонізації відносин на різних рівнях – від міжособистісного до суспільного.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України про медіацію від 16.11.2011 р. № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text.

2. Іванов О. О. Поняття, види та характерні риси медіації як соціально-правового явища. *Морська безпека та оборона*. 2023. № 1. С. 16 – 20.

3. Психологічні засади медіації як посередництва у вирішенні конфліктів. *Особистість, Суспільство, Війна*. 2024. С. 50 – 53.

4. Український центр медіації та переговорів. URL: https://ukrmediation.com.ua/ua/korysna-informatsiia/materialy/u-vilnomu-dostupi/1593.

УДК 159.9:613-057.875

Придіус Ірина Олександрівна,
медичний директор Медичного центру
«Карітас Донецьк у м. Дніпро»

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МОТИВАЦІЇ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СЕРЕД СТУДЕНТІВ

Сучасні виклики, включно з війною в Україні, COVID-19, інформаційним перевантаженням, постійною доступністю соціальних мереж, економічною нестабільністю, впливають на психоемоційне здоров’я молоді та знижують мотивацію до ведення здорового способу життя (ЗСЖ). Студенти часто стикаються з високим рівнем стресу, браком часу та підтримки, що ускладнює формування здорових звичок. Це виявляється у зростанні рівня тривожних розладів і депресії, порушеннях сну, зниженні концентрації та академічної успішності, підвищенні ризику розвитку залежностей, недостатній фізичній активності, незбалансованому харчуванні, зловживанні шкідливими звичками (алкоголь, куріння) та ігноруванні профілактичних медичних оглядів. Студенти є особливо вразливою групою через період адаптації до нових умов навчання та проживання, підвищені академічні навантаження та екзаменаційний стрес, формування ідентичності та пошук свого місця у суспільстві, експерименти з поведінкою та ризиковані рішення.

Мета дослідження – виявити ключові психологічні чинники, що впливають на мотивацію до ЗСЖ серед студентів, та розробити програму її формування. Завдання включали теоретичний аналіз поняття мотивації, емпіричне дослідження, оцінку існуючих програм і створення власної моделі. Теоретичний аналіз передбачав огляд теорій мотивації (самодетермінація, соціально-когнітивна теорія, теорія цілепокладання), аналіз психологічних моделей ЗСЖ (модель переконань у здоров'ї, теорія запланованої поведінки), вивчення впливу стресу, копінг-стратегій та емоційного інтелекту на ЗСЖ. Емпіричне дослідження включало розробку та валідизацію інструментів дослідження, збір даних серед студентів різних спеціальностей та курсів, статистичний аналіз отриманих даних. Оцінка існуючих програм передбачала визначення критеріїв оцінки (ефективність, доступність, адаптованість до студентської аудиторії), аналіз сильних та слабких сторін програм, визначення потреб у модифікації та розробці нових програм. Створення власної моделі передбачало інтеграцію теоретичних та емпіричних даних, розробку компонентів програми (освітній, мотиваційний, практичний), обґрунтування вибору методів і технік втручання.

Методологія. Дослідження охопило 90 студентів (18 – 23 роки). Використано анкетування, тестування, чотири психодіагностичні методики. Анкетування включало питання про спосіб життя, звички харчування, рівень фізичної активності, наявність шкідливих звичок. Тестування передбачало використання конкретних психодіагностичних методик, таких як шкала

мотивації до ЗСЖ, тест самоефективності, опитувальник локусу контролю. Кожна методика була детально описана, включаючи її назву, що саме вона вимірює, як вона проводиться та обробляється, її психометричні властивості (надійність, валідність). Проводився кореляційний аналіз, у якому були проаналізовані конкретні змінні з використанням статистичних методів, таких як коефіцієнт кореляції Пірсона, з поясненням інтерпретації результатів.

Основні результати. 87 % респондентів вважають здоров'я важливою цінністю, але лише 17 % ставлять його на перше місце. Прикладами інших цінностей, які студенти ставлять вище за здоров'я, є навчання, кар'єра, соціальні зв'язки. Можливі причини такої розбіжності – відсутність усвідомлення важливості здоров'я, пріоритетність короткострокових цілей над довгостроковими. 72 % мають низьку внутрішню мотивацію до ЗСЖ, а більшість орієнтуються на такі зовнішні стимули, як мода, тиск з боку оточення, страх хвороби. Негативні наслідки переважання зовнішньої мотивації – низька стійкість поведінки, залежність від зовнішніх чинників. Встановлено позитивний зв'язок між рівнем мотивації досягнення успіху та внутрішньою мотивацією до ЗСЖ ($r = 0,41$). Це означає, що чим вища мотивація досягнення успіху, тим вища внутрішня мотивація до ЗСЖ. Можливі механізми цього зв'язку – люди з високою мотивацією досягнення успіху більш схильні ставити перед собою цілі, пов'язані зі здоров'ям, і досягати їх. Основні бар'єри: відсутність сили волі (труднощі з подоланням спокус, відкладання здорових звичок на потім), нестача часу (завантаженість навчанням, роботою, соціальними зобов'язаннями), слабка саморегуляція (труднощі з контролем імпульсів, емоцій, поведінки). Приклади виявів цих бар'єрів у поведінці студентів: нехтування фізичними вправами через брак часу, переїдання під впливом стресу, куріння для зняття напруги. Можливі причини їх виникнення – стрес, відсутність навичок планування, низька самоефективність.

Оцінка існуючих програм. Проаналізовано програми «Здоровий старт», «Активний спосіб життя», «Молодь за здоров'я». Кожна програма була детально описана, включаючи цільову аудиторію, основні компоненти та методи, тривалість і формат проведення, результати оцінки ефективності за наявності. Обґрунтування вибору саме цих програм для аналізу полягало в їхній поширеності та різноманітності підходів. Найефективнішими виявилися ті, що поєднують когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. У зв'язку з цим важливо відмітити, що:

1) *когнітивний компонент* включає надання інформації про здоров'я, формування знань і переконань;

2) *емоційний компонент* передбачає роботу з емоціями, ставленнями, мотивацією;

3) *поведінковий компонент* спрямований на формування практичних навичок, зміну звичок.

Приклади конкретних методів, які використовуються у кожному компоненті:

1) лекції та дискусії (когнітивний);

2) рольові ігри та візуалізація (емоційний);

3) постановка цілей та самомоніторинг (поведінковий).

Проте, слід відмітити, що цим програмам бракує довгострокової підтримки, тобто регулярних зустрічей, онлайн-підтримки, груп підтримки, що є важливим для закріплення змін у поведінці. Можливі форми надання довгострокової підтримки включають створення онлайн-спільнот, організацію регулярних зустрічей випускників програми, надання індивідуальних консультацій.

Розробка програми «Шлях до здоров'я». Структура: 8 тренінгових занять (по 2 години щотижня). Тематика кожного заняття охоплює різні аспекти ЗСЖ (наприклад, харчування, фізична активність, управління стресом, профілактика шкідливих звичок). Обґрунтування вибору такої тривалості та частоти занять – забезпечення достатнього часу для засвоєння матеріалу та формування навичок, але при цьому уникнення перевантаження студентів.

Програма включає інтерактивні методи, такі як рольові ігри, дискусії, мозковий штурм, групові вправи, які сприяють активній участі студентів та засвоєнню матеріалу.

Індивідуальні плани розробляються на основі оцінки потреб і цілей кожного студента та включають конкретні цілі, стратегії їх досягнення, методи самомоніторингу. Мобільні додатки для самомоніторингу використовуються для відстеження фізичної активності, харчування, сну, рівня стресу, що сприяє підвищенню усвідомленості та відповідальності за свою поведінку.

Післятренінгова підтримка надається у формі онлайн-спільноти, індивідуальних консультацій, зустрічей випускників програми задля допомоги у підтримці мотивації та закріплення змін у поведінці.

Мета програми – формування стійкої внутрішньої мотивації до ЗСЖ шляхом розвитку:

– саморефлексії (вправи на усвідомлення своїх цінностей, потреб, мотивів);

– відповідальності за здоров'я (формування переконання в тому, що здоров'я залежить від власних зусиль);

– уміння долати перешкоди (навчання стратегіям подолання бар'єрів, таким як нестача часу, стрес, негативні емоції).

Наукова новизна проведеної роботи безпосередньо полягає у тому, що в її процесі виявлено та з'ясовано такі моменти, як

– когнітивний дисонанс між знаннями про здоров'я та реальною поведінкою є ключовим психологічним бар'єром;

– когнітивний дисонанс – це відчуття дискомфорту, що виникає при наявності суперечливих думок, переконань, цінностей.

Прикладами вияву когнітивного дисонансу у студентів, зокрема, слугують такі:

– знають про шкоду куріння, але курять;

– знають про користь фізичної активності, але не займаються спортом та ін.

Загалом слід відмітити, що когнітивний дисонанс є ключовим бар'єром, оскільки він викликає негативні емоції, які людина намагається уникнути, тому вона може ігнорувати інформацію про здоров'я або виправдовувати свою нездорову поведінку.

Крім того, розроблено інтегративну модель програми, яка поєднує мотиваційний, освітній та практичний компоненти. Модель є інтегративною, оскільки вона поєднує різні теорії та підходи до мотивації та зміни поведінки. Поєднання цих трьох компонентів є важливим для ефективності програми, оскільки:

– мотивація забезпечує бажання змінюватися;

– освіта дає знання та розуміння;

– практика формує навички.

Практичне значення. Програму можна використовувати у закладах вищої освіти, молодіжних центрах і програмах психологічної підтримки. Програма є адаптованою для цих різних контекстів, оскільки вона враховує особливості студентської аудиторії, але може бути модифікована для інших груп населення. Так, прикладами конкретних місць, де може бути використана програма, слугують:

– університетські центри здоров'я;

– студентські клуби;

– тренінгові центри.

Програма універсальна для адаптації до різних культурних контекстів завдяки таким її елементам, як:

– розвиток саморефлексії;

– формування відповідальності за здоров'я.

До елементів програми, які можуть потребувати адаптації до різних культур, належать:

– приклади здорової поведінки;

– соціальні норми;

– ставлення до здоров'я.

Серед прикладів можливих адаптацій програми до різних культурних груп, слід відмітити:

– використання місцевих продуктів харчування в рекомендаціях щодо харчування;

– врахування культурних традицій у фізичній активності.

Отже, розроблену програму безпосередньо спрямовано на формування мотивації студентів до здорового способу життя, що, зокрема, можливо через мінімізацію/усунення психологічних чинників, що впливають на мотивацію до здорового способу життя серед студентів.

УДК 364-787.26:316.485.6](469)

Світлична Вікторія Юріївна,
спеціаліст-професіонал із соціальної роботи,
Центр професійної підготовки для металургійної
та металомеханічної промисловості CENFIM,
Португалія

ПРАКТИКИ МЕДІАЦІЇ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ В ГРОМАДІ: ДОСВІД ПОРТУГАЛІЇ

В умовах зростаючої складності соціальних відносин та збільшення культурного різноманіття в громадах пошук ефективних інструментів для управління конфліктами та сприяння соціальному включенню набуває особливої актуальності. Медіація, як процес добровільного, конфіденційного та структурованого діалогу між сторонами конфлікту за сприяння нейтрального посередника, все частіше розглядається не лише як спосіб врегулювання спорів, але й як потужний механізм для побудови порозуміння, відновлення комунікації та сприяння інклюзивності на різних рівнях суспільного життя.

Вивчення особливостей застосування медіації в соціальній роботі на рівні місцевих громад у країнах зі сталою соціальною культурою та значною історичною спадщиною є важливим як для науки, так і для практики. У цьому контексті Португалія з її багатою історією та різноманіттям соціальних процесів має цінний досвід використання медіації у різних сферах.

Метою даної статті є аналіз ключових аспектів застосування медіації в соціальній роботі на рівні громади в Португалії та презентація практики інтеграції медіації у діяльність освітнього центру CENFIM, що дозволить продемонструвати потенціал цього інструмента для сприяння соціальному включенню та вирішенню конфліктів у різноманітних соціальних аспектах.

Слід зазначити, що Португалія демонструє успішні приклади застосування медіації на різних рівнях взаємодії в громадах. Так, у сфері міжособистісних конфліктів муніципальні служби медіації у таких містах, як, наприклад, Лісабон, відіграють важливу роль під час врегулювання спорів між сусідами. Адже застосування медіативних технік дозволяє сторонам знаходити взаємоприйнятні рішення щодо використання спільного майна, що сприяє збереженню добросусідських відносин і запобігає ескалації конфліктів до судового розгляду.

На міжгруповому рівні показовим у вирішенні конфлікту між мешканцями старого району та забудовником є досвід міста Порту. Саме тут, завдяки залученню незалежних громадських медіаторів, було організовано серію діалогів, які дозволили виявити спільні інтереси сторін і знайти компромісне рішення відносно збереження історичної будівлі, яка мала важливе культурне значення для громади. Цей приклад ілюструє потенціал медіації у збалансуванні інтересів різних соціальних груп і збереженні культурної спадщини.

У контексті відносин між громадою та владою ефективне використання медіації під час обговорення планів забудови прибережної зони демонструє регіон Алгарве. Фасилітація незалежним медіатором дозволила залучити до діалогу місцевих мешканців, представників влади та бізнесу, забезпечивши врахування як економічних інтересів розвитку регіону, так і екологічних та соціальних аспектів, важливих для громади. Досягнутий консенсус сприяв більш сталому та збалансованому розвитку території.

Важливо зазначити, що освітній центр CENFIM безпосередньо розглядає медіацію як невід'ємний складник соціальної роботи, що ґрунтується на ключових принципах добровільності участі сторін, нейтральності медіатора, конфіденційності процесу та самовизначення сторін у прийнятті рішень.

Слід зауважити, що застосування медіації у CENFIM охоплює різні рівні взаємодії, а саме:

1. Міжособистісні конфлікти між учнями, під час яких медіація успішно використовується для врегулювання суперечок, що виникають, допомагаючи хлопцям і дівчатам самостійно знаходити рішення й запобігати ескалації конфліктів, булінгу та інших форм насильства.

2. Групові конфлікти учнів, які можуть виникати у процесі спільної проєктної діяльності через непорозуміння та конфлікти інтересів. Медіація, у цьому випадку сприяє налагодженню ефективної комунікації та співпраці між членами групи для досягнення спільного результату.

3. Непорозуміння між учнями й викладачами, коли медіація виступає ефективним інструментом для сприяння діалогу та взаєморозумінню, дозволяючи знайти рішення, що враховують інтереси обох сторін.

4. Конфлікти між викладачами, коли виникають розбіжності щодо педагогічних підходів або питань організації освітнього процесу. Медіація допомагає викладачам знаходити спільну мову, узгоджувати свої дії та покращувати командну роботу.

5. Взаємодія з адміністративним персоналом, яка потребує застосування медіації для вирішення побутових та організаційних питань, що виникають у взаємодії між учнями, викладачами та адміністративним персоналом, сприяючи створенню більш гармонійного та ефективного освітнього середовища.

Важливо підкреслити, що ефективність застосування медіації в CENFIM підкріплюється використанням її адаптованих моделей, які враховують специфіку конфліктних ситуацій та потреби учасників. Серед цих моделей варто зазначити такі, як:

– *наративна медіація*, що допомагає сторонам переосмислити власні історії конфліктів, відокремити проблему від особистості та знайти нові, конструктивні інтерпретації подій, що сприяє взаєморозумінню та пошуку спільних рішень;

– *трансформативна медіація*, яка спрямована не лише на врегулювання конкретного спору, але й на зміцнення міжособистісних відносин, розвиток навичок емпатії, комунікації та здатності до самостійного вирішення майбутніх конфліктів.

Ключову роль у впровадженні медіативних практик у CENFIM відіграють кваліфіковані соціальні працівники та навчені (обізнані) педагоги, які й виступають у ролі медіаторів. Їхні професійні компетенції, що безпосередньо включають навички активного слухання, емпатії, фасилітації діалогу та міжкультурної комунікації, є визначальними для успішного врегулювання конфліктів у багатокультурному середовищі Португалії.

Серед успішно впроваджених практик медіації в CENFIM варто відзначити:

– «Кола вирішення конфліктів», які стали ефективним інструментом у розв'язанні спорів між учнями, сприяючи створенню атмосфери взаємної відповідальності та спільного пошуку виходу із ситуації;

– «Програма неформальної медіації», що передбачає залучення викладачів як посередників у дрібних непорозуміннях, дозволяє оперативно вирішувати конфлікти на ранніх стадіях;

– «Програма наставництва» з елементами медіації, де старшокласники виступають посередниками у конфліктах молодших учнів, допомагаючи не тільки ефективно розв'язувати спори, але й розвивати лідерські якості та відповідальність.

Досвід CENFIM переконливо демонструє ефективність медіації як важливого інструмента соціальної роботи у закладах професійної освіти, сприяючи створенню безпечного, інклюзивного та сприятливого для особистісного зростання середовища.

Продовжуючи тему підтримки дітей, особливо у кризових ситуаціях, варто відзначити важливість адаптації медіативних підходів до потреб дітей, які вимушено переїхали до Португалії після початку повномасштабної війни в Україні.

Португальське суспільство виявило значну емпатію та готовність до допомоги українським біженцям, зокрема жінкам з дітьми. В освітніх закладах були створені додаткові місця для таких дітей, а педагоги та вихователі пройшли спеціалізовані курси, що включали техніки медіації, адаптовані для дітей з травматичним досвідом війни та вимушеного переїзду. Враховувалося, що ці діти можуть відчувати глибоку тривогу, страх і невпевненість у новому середовищі дитячого садка чи школи.

Серед ключових підходів медіації, що застосовуються для адаптації українських дітей у Португалії, можна виділити такі:

1. Створення безпечного та інклюзивного середовища. Враховуючи емоційну вразливість дітей, які пережили війну та вимушене переселення, особлива увага приділяється створенню «безпечних куточків» у класах або ігрових кімнатах. Ці спеціально облаштовані місця надають дитині можливість побути наодинці, якщо вона відчуває емоційне перевантаження або потребує спокою, що сприяє відчуттю контролю та безпеки.

2. Подолання мовних бар'єрів. Адже мовний бар'єр є значною перешкодою для адаптації дітей та може викликати фрустрацію. Для полегшення розуміння педагоги активно використовують візуальні матеріали та

жести. Важливу роль відіграє залучення двомовних асистентів, часто це діти-українці, які вже тривалий час проживають у Португалії. Їхня допомога на початковому етапі значно полегшує комунікацію та знімає тривожність у новоприбулих дітей.

3. Врахування травматичного досвіду. Адже діти, які пережили війну, можуть мати посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) або інші емоційні труднощі. Для надання їм необхідної підтримки організовуються індивідуальні зустрічі з психологами та соціальними працівниками, де діти мають можливість висловити свої переживання. Також широко використовуються групові заняття з арт-терапії та ігрової терапії, які є безпечними й ефективними методами для вираження емоцій та переживань.

У зазначених вище підходах ключова роль соціального працівника безпосередньо полягає у виступі в ролі медіатора, який фасилітує створення сприятливих умов для адаптації дітей, сприяє діалогу та взаєморозумінню між усіма учасниками освітнього процесу, враховуючи їхні індивідуальні потреби та пережитий досвід. Щира теплота, розуміння й любов, які демонструють португальські вихователі та викладачі до українських дітей, а також їхня чутливість до травматичного досвіду є важливим чинником успішної адаптації та інтеграції.

Отже, досвід Португалії на рівні громад та освітнього центру CENFIM, а також підходи до підтримки українських дітей, які вимушено переїхали, підкреслюють універсальність та адаптивність медіації як потужного інструмента соціальної роботи й соціального включення. Кваліфіковані медіатори, застосовуючи різноманітні моделі й техніки, здатні ефективно врегульовувати конфлікти, сприяти порозумінню та створювати сприятливе середовище для розвитку та інтеграції всіх членів суспільства, особливо тих, хто потребує особливої підтримки та уваги. Подальші дослідження у цій галузі сприятимуть розширенню можливостей застосування медіації для побудови більш справедливого та інклюзивного суспільства.

УДК 3.316-35:061.2

Солнишкіна Аліна Анатоліївна,
кандидатка соціологічних наук,
доцентка кафедри соціальної роботи та
управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

ТЕХНОЛОГІЇ ФАСИЛІТАЦІЇ У ПРАКТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Актуальність даної проблематики обумовлена зростанням внутрішніх конфліктів у кризових українських громадах в умовах повномасштабного вторгнення.

Основними викликами при вирішенні конфліктів і налагодження діалогу у кризових громадах в умовах війни є такі: психологічна напруженість, емоційна нестабільність, збільшення чисельності осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, брак ефективної комунікації, високий рівень соціальної поляризації населення [1, с.7].

Перед фахівцями соціальної сфери постають виклики, що пов'язані з необхідністю розвитку й впровадження у повсякденну практичну діяльність дієвих інструментів вирішення конфліктів і миробудування в громадах.

Метою даної публікації є аналіз інноваційного потенціалу фасилітаційного методу та вивчення особливостей його застосування у соціальній роботі.

Аналіз публікацій та досліджень. Р. Шенк і Х. Лаув зазначають, що розвиток фасилітації сприятиме покращенню соціальної взаємодії в громадах, розвитку ефективної комунікації, пошуку альтернативних шляхів вирішення конфліктних ситуацій, позитивним змінам у громадах та відтворенню нових соціальних сенсів [2, с. 370 – 371].

К. Кларк при захисті магістерського ступеня в Стелленбоському університеті зазначила, що фасилітація є дієвим методом у здійсненні соціальної роботи в галузі розвитку інклюзивного навчання. Дослідниця, спираючись на статті Гомптона та Галлавея, доводить, що соціальні працівники в громадах є дієвими соціальними акторами та агентами змін, які сприяють вдосконаленню соціальних програм, поліпшенню соціально-психологічного клімату та розвитку соціальних ініціатив у галузі культури діалогу [3, с.16 – 17].

Н. Роуперс, розкриваючи риси, які необхідні фасилітаторам для розвитку порозуміння та спільного розв'язання проблем в громаді, виділяє такі, як:

– нейтральність;
– піклування про себе;
– емпатія;
– повага до різноманіття;

– конфіденційність;

– здатність до креативності та інтерактивної взаємодії [4, с. 15].

Практична підготовка фахівців соціальної сфери. Для розвитку навичок мистецтва фасилітації для студентів спеціальності Соціальна робота кафедри соціальної роботи та управління соціальними процесами Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара у 2024 – 2025 н. р. було проведено серію освітніх і практичних заходів, репрезентованих у Таблиці 1.

Таблиця 1. Просвітницькі заходи із навчання навичкам фасилітації для майбутніх фахівців соціальної сфери.

№ з/п	**Назва заходу**	**Формат проведення**	**Навички та знання, необхідні для впровадження у життєдіяльність громади**
1	2	3	4
1.	Фасилітація як метод соціальної роботи	Лекція з елементами соціально-психологічного тренінгу	Мистецтво діалогу та розвитку
2.	Трансформація конфліктів в умовах повномасштабного вторгнення	Лекція з елементами соціально-психологічного тренінгу	Методи вирішення конфліктів у кризових громадах
3.	Фасилітація та розбудова діалогу	Тренінг	1.Роль емоційного інтелекту в розвитку миробудування в громадах. 2. Методика проведення переговорів та фасилітаційних сесій.
4.	Застосування методу фасилітації у вирішенні соціальних конфліктів в громадах та пошуку шляхів для діалогу	Лекція з елементами соціально-психологічного тренінгу	Методи групової роботи («Світове кафе», «Мозковий штурм», вирішення практичних кейсів).
5.	Джон Пол Ледерак та його фундаментальна праця «Розбудова миру: стале примирення в розділених суспільствах»	Обговорення книги та дискусійних клуб	Соціальні проєкти із вирішення конфліктів у післявоєнних кризових суспільствах

1	2	3	4
6.	Цінності та їх роль у трансформації конфліктів	Лекція з елементами психодіагностичного практикуму	Оцінка потреб, практичне визначення інтересів і цінностей протидіючих сторін
7.	Соціально-психологічний клімат у колективі	Лекція з елементами психодіагностичного практикуму	Розвиток згуртованості в колективах соціальних служб, профілактика конфліктних ситуацій

За результатами проведених освітніх заходів студенти отримали навички роботи з емоціями, інформацію про проведення фасилітаційних і стратегічних сесій, методів вирішення конфліктів.

Висновки. Фасилітація як метод активно використовується у практиці соціальної роботи при вирішенні конфліктів у сім'ях/родинах які опинилися й перебувають у складних життєвих обставинах.

У рамках навчальних дисциплін «Методи соціальної роботи» та «Менеджмент соціальної роботи» впровадження технологій фасилітації в ознайомчу практику студентів мають позитивні наслідки та спряють імплементації методик у консультуванні, вирішенні конфліктів та інших аспектах повсякденної діяльності фахівця з соціальної роботи.

Подальшими *перспективами* розвитку проєктів у галузі вирішення конфліктів буде проведення симуляційних ігор, спрямованих на вирішення суперечок у депресивних громадах, які спрямовані на вирішення реальних випадків трансформації конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горова А. Овчаренко О. (2024). Навчальний курс для фасилітаторів діалогу з управління конфліктами в часи війни. Модуль 1. Організація з безпеки та співробітництва в Європі. С. 7 – 10.

2. Schenck R., Louw H. (2014). Conceptual research on the term facilitation: reducing an elephant to chewable chunks. *Social Work/Maatskaplike Werk*, 44 (4), 369 – 380. DOI: https://doi.org/10.15270/44-4-229.

3. Clark K. (2007). The social worker as facilitator in inclusive education. Stellenbosch: University of Stellenbosch. Thesis (M Social Work (Social Work)). 22 p. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/37320467.pdf.

4. Ropers N. (2017). Basic of dialogue facilitation. Berghof foundation. 29 p. URL: https://berghof-foundation.org/library/basics-of-dialogue-facilitation.

СЕКЦІЯ 5.
ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ГРОМАДАХ УКРАЇНИ

УДК 159.923.2:367-78

Альохін Михайло Михайлович,
доктор філософії із соціальної роботи,
академічний директор
мережі приватних закладів освіти «КМДШ»;
Шенк Єва Спартаківна,
здобувачка освіти
Приватного закладу освіти
«КМДШ» Осокорки»

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПОДОЛАННЯ ПІДЛІТКОВОЇ САМОТНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: УСПІШНІ НАЦІОНАЛЬНІ ПРОЄКТИ ТА ПРОГРАМИ

Тема самотності підлітків набуває особливої актуальності в умовах сучасних викликів, зокрема, пов’язаних із повномасштабним вторгненням в Україну. Військові дії, вимушена міграція, втрата зв'язків із близькими, психологічний тиск і невизначеність майбутнього суттєво впливають на емоційний стан молоді. Перехідний вік, який і без зовнішніх потрясінь супроводжується внутрішніми кризами і пошуком себе, ускладнюється зовнішніми чинниками війни. Підлітки опиняються в ізоляції, як фізичній, так і емоційній, що призводить до відчуття самотності та загострення психічних розладів.

У 2023 році Всесвітня організація охорони здоров’я визначила самотність серйозною загрозою для здоров’я, наголосивши, що переживання ізоляції та самотності спіткає не лише людей літнього віку у державах із високим рівнем доходів, але і 5 – 15 % підлітків у всьому світі. За словами генерального директора ВООЗ Тедроса Адханома Гебреєсуса, «…високий рівень соціальної ізоляції та самотності у всьому світі призводить до серйозних негативних наслідків для здоров'я та благополуччя населення. Так, люди, які не мають достатньо міцних соціальних зв'язків, схильні до підвищеного ризику інсульту, тривожних розладів, деменції, депресії, самогубств тощо….» [2].

Проведений Я. Борщ аналіз консультаційної практики психологів від 24 лютого 2022 року засвідчив три ключові аспекти зміни міжособистісної комунікації, що внаслідок активних бойових дій характерна для підлітків.

По-перше, – насамперед, відбулася трансформація кола міжособистісного спілкування, незалежно від фактичної зміни місця проживання чи міграції.

По-друге, констатується зниження рівня комунікативної активності як в усній, так і у письмовій формі взаємодії. Дослідниця наголошує, що значно ослабилася ініціативність як до прямої, так і до опосередкованої комунікації.

По-третє, змінилися комунікативні конструкції: змістилися акценти у змісті мовлення, вони більше відображають тепер ціннісні орієнтації, переконання та погляди підлітків. На основі цього дослідниця резюмує, що повномасштабне вторгнення є тестом на ціннісну суголосність та стійкість у міжособистісній комунікації серед українських молодих людей. Так, не усі, хто раніше входив до повсякденного кола спілкування, виявилися значущими для утримання соціальних зв'язків, а бажання спілкуватися обумовило відмову від частини колишнього кола близького спілкування [1].

Внаслідок війни суттєво зменшилася кількість активних соціальних контактів, натомість залишилися здебільшого ті люди, яких підліток сприймає як емоційно близьких, суголосних за цінностями. Прослідковується тенденція поділу співрозмовників на «своїх» та «ворогів», ретельнішого уникнення спілкування із токсичними чи неприємними особами, підвищення нетерпимості до тих співрозмовників, які викликають у взаємодії дискомфортні почуття. Разом із тим, прослідковується активне формування нових соціальних контактів, яке відбувається внаслідок створення нових моделей поведінки, у якій більш значущу частину відображає національна ідентифікація.

Збереження ментального здоров'я під час війни – одне із ключових завдань держави і суспільства, поза як це можливість «не зламатися», продовжувати боротьбу не лише за територіальну цілісність, але і у екзистенційній війні, яка триває проти українського народу як такого. З метою розбудови якісної системи надання послуг у сфері психосоціальної підтримки та розвитку культури піклування про власне ментальне здоров'я за підтримки Всесвітньої організації охорони здоров'я, Програми розвитку ООН, UNICEF, USAID, Світового банку, Міжнародного медичного корпусу, організації «Лікарі без кордонів», Міжнародної організації з міграції у травні 2022 року було запущено Всеукраїнську програму ментального здоров'я «Ти як?» під егідою Першої леді України Олени Зеленської.

Для дітей, підлітків та молоді у межах ініціативи «Як ти?» було організовано кілька форматів психологічної підтримки, які серед іншого передбачають живе спілкування, спільну організовану діяльність у середовищі однолітків, що, у свою чергу. є передумовами профілактики та подолання самотності.

Так, за підтримки UNICEF організовано онлайн-групи «ПОРУЧ» (https://poruch.me/teenagers), які ставлять за мету під час синхронного спілкування ровесників ділитися переживаннями про події навколо та в Україні, підтримувати інших учасників, отримувати підтримку від однолітків та фахівців, опрацьовувати вправи та інструменти, які допомагають долати емоційні виклики у складні часи. Такі зустрічі проводяться у групах до 10 підлітків з модератором-психологом двічі на тиждень у Zoom та тривають по 90 хвилин, а участь у них – безкоштовна. Також у межах цього проєкту запущено Telegram-канал (https://t.me/poruch_me, майже 1400 підписників), у якому розміщуються поради та афірмації на різну психологічну тематику та є можливість звернутися за безкоштовними психологічними консультаціями.

Ще один формат безпечних очних просторів, у якому в умовах повномасштабного вторгнення можна спілкуватися з однолітками та отримати фахову психологічну допомогу, – Цифрові освітні центри (https://www.dlc.org.ua/), створені закордонними донорами у співпраці з Міністерство освіти і науки України у своїй більшості на Сході та Півдні України. Графік роботи таких Цифрових освітніх центрів передбачає, що у першій половині дня діти відповідних громад у них можуть відвідати уроки онлайн (отримають в центрі техніку), а після обіду – спільно з однолітками відвідувачі можуть займатися творчістю та відвідувати професійні гуртки, грати, поспілкуватися з професійним психологом.

Станом на грудень 2024 року в Україні було облаштовано 225 таких Цифрових освітніх центрів з наступним розподілом по регіонах: Вінницька область – 5; Дніпропетровська область – 35; Донецька область – 5; Житомирська область – 1; Закарпатська область – 5; Запорізька область – 27; Івано-Франківська область – 6; Київська область – 11; Львівська область – 8; Миколаївська область – 32; місто Київ – 4; Одеська область – 13; Полтавська область – 3; Сумська область – 15; Харківська область – 33; Херсонська область – 6; Хмельницька область – 4; Черкаська область – 1; Чернівецька область – 4; Чернігівська область – 20.

Важливо відмітити, що для спільного безпечного проведення часу дітьми та підлітками в Україні облаштовані 12 Дитячих точкок «Спільно» та 5 мультифункціональних центрів «Спільно» (https://www.unicef.org/ukraine/child-spaces), в останніх збудовано по кілька поверхів розваг та розвитку: мультимедійні студії вокалу, створення мультфільмів з пластиліну, лего-конструктору та піску, групи психологічної підтримки. Наприклад, Дитяча точка «Спільно» у м. Львів пропонує у своєму розкладі для старшокласників інтеракції з настільних ігор та настільного футболу й тенісу, підлітковий клуб SELFI, вечір дитячого кіно та арт-терапевтичні заняття, підготовку до НМТ з української мови та літератури для учнів 10 – 11 класів.

Крім того, фахівцями ініціативи «Як ти?» видано посібник «Ментальне здоров’я дітей під час війни: поради батькам та опікунам» [3], який окрім практичних порад щодо роботи із підлітковими панічними атаками, ПТСР, депресією пропонує низку ігор для вивільнення агресії та зняття стресу; картки сили та картки стабілізації; практикум для дітей та підлітків.

Ще однією платформою, цього разу віртуальною, покликаною допомогти підліткам подолати самотність, є чат-бот «Віртуальний друг 2.0» (https://t.me/Sela_Vi_bot), розроблений Міжнародним фондом Івана Франка за підтримки Українського культурного фонду.

Тематика запитів, з якою українські підлітки можуть звернутися до Селі – віртуального порадника, розширилася із запрограмованих первинно у 2021 році булінгу, стосунків у школі, аб`юзу та захисту від харасменту, сталкінгу, мобінгу та лікузму до тих, які виникли внаслідок повномасштабного вторгнення: страх, сум за рідною домівкою, втома від війни, подолання самотності тощо.

Особливу роль у подоланні самотності відіграє молодіжний рух Teenergizer (https://teenergizer.org/), який у тематиці, дотичній до нашого дослідження, пропонує можливості допомоги у 2 вимірах.

По-перше, у форматі безкоштовних психологічних консультацій на різноманітну тематику. Особливістю психологічних консультацій від Teenergizer є те, що вони надаються на засадах «рівний – рівному», тобто консультантами виступають молоді люди – студенти, які опановують психологічний або суміжний фахи, або ж старші підлітки, які пережили схожий досвід.

Другий напрямок, який є актуальним для подолання самотності, – це стажування від Teenergizer. Наразі відбувається набір 40 підлітків віком від 12 до 16 років, яким пропонується пройти тренінги на тематику толерантності, вигорання, сексуального здоров'я та іншого, щоб потім виступити у ролі тренерів для підлітків, долучатися до проведення заходів у ролі волонтерів та активістів.

Зрештою, в Україні діють спеціальні гарячі лінії, які орієнтовані саме на потреби молоді та підлітків: Національна гаряча лінія для дітей та молоді від Ла Страда; Лінія від благодійного фонду «Голоси дітей», Лінія запобігання самогубствам Lifeline Ukraine; функціонує чат-бот для підлітків «Не дрібниці».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борщ Я. П. Особливості міжособистісного спілкування в умовах війни: кваліфікаційна робота … магістра: 053 Психологія / Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, 2023. 97 с.

2. ВООЗ назвала самотність серйозною загрозою здоров’ю. 2023. URL: https://phc.org.ua/news/vooz-nazvala-samotnist-seryoznoyu-zagrozoyu-zdorovyu

3. Ройз С., Булавіна К. Ментальне здоров’я дітей під час війни: поради батькам та опікунам. Київ, 2024. 53 с.

УДК 316.647.5-055.3-057.875

Васильєва-Халатникова Марина Олександрівна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної реабілітації
та соціальної педагогіки,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

СКЛАДНИКИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОГО ВІДНОШЕННЯ ДО ЛГБТ+СПІЛЬНОТИ В УНІВЕРСИТЕТСЬКОМУ ПРОСТОРІ

Університетський простір сьогодні є унікальним простором формування інклюзивного середовища та можливостей для кожного суб'єкта освіти. Толерантне відношення до науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, співробітників – це основа інклюзії в освіті й суспільстві.

Українське суспільство намагається розділяти європейські цінності. З початком російсько-української війни прагнення відповідати найвищим стандартам європейського демократичного світу лише посилилось. У квітні 2022 року Україна отримала опитувальник від Європейської комісії на предмет відповідності Копенгагенським критеріям. Згідно з цим документом щодо вступу в Європейський Союз, держава повинна:

- перерахувати організації, які захищають маргіналізовані групи та ведуть боротьбу з дискримінацією, у тому числі ЛГБТ+спільноти;
- вказати, чи проводяться лекції з толерантності для правоохоронців та інших держорганів на тему захисту ЛГБТ+спільноти;
- розробити та ухвалити антидискримінаційне законодавство з урахуванням прав ЛГБТ+спільноти.

Формування толерантного відношення до ЛГБТ-спільноти стає потребою і в закладі вищої освіти [3].

Зміст абревіатури «ЛГБТ (LGBT)» – лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери. Вона покликана підкреслити різноманітність культур, які базуються на основі сексуальності та гендерної ідентичності, та стосується будь-якої негетеросексуальної або нецисгендерної людини.

Крім того, популярним є варіант змісту LGBTQ, де Q означає «queer» – негетеросексуальна, або нецисгендерна особистість, або особистість, яка сумнівається (questioning) у своїй сексуальній ідентичності. Наразі поширений варіант абревіатури зі знаком «+» у кінці для того, щоб розширити спектр і включати в спільноту пансексуалів, небінарних персон, інтерсексуалів та ін.

ЛГБТК+спільнота в широкому значенні – це угрупування лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів та інших квір-осіб, об'єднаних спільною культурою та соціальними рухами. Ці спільноти відзначають гордість, різноманітність, індивідуальність і сексуальність. ЛГБТ+активісти бачать ЛГБТ+побудову спільноти як противагу гетеросексизму, гомофобії, біфобії, трансфобії, сексуалізму та конформістському тиску, який існує в більшому суспільстві.

Термін «гордість» («pride»), іноді «гей-гордість», висловлює ідентичність ЛГБТ+спільноти й колективну силу. Паради гордості (прайди гордості) надають як основний приклад використання, так і демонстрацію загального значення терміну. ЛГБТ+спільнота різноманітна за політичною приналежністю. Не всі люди, які є лесбійками, геями, бісексуалами або трансгендерами, вважають себе частиною ЛГБТ+спільноти [3].

Головна мета ЛГБТ+спільноти – захист та пропагування рівних прав всіх людей, чиє існування не задовольняє консервативне світобачення про бінарну систему поділу чоловіків, жінок, гетеронормативного бачення стосунків як відносин між двома людьми – чоловіком та жінкою, циснормативну теорію відповідності гендерної ідентичності до біологічної статі та думку про обов'язковість сексуального потягу до інших людей. Одна з основних вимог – визнання законодавством одностатевих шлюбів. Також рух за рівні права сприяє соціальній адаптації представників спільноти у суспільстві.

Права ЛГБТ+громадян різняться в залежності від країни – від легалізованих одностатевих шлюбів та одностатевих партнерств до позбавлення волі чи смертної кари.

Некомерційні, одностатеві сексуальні відносини між особами, що досягли віку згоди в приватних умовах, є законними в Україні, але, наприклад, державні структури, часто описують їх нетерпимо, негативно ставлячись до ЛГБТ+спільнот і їх домашніх господарств (помешкань чи бізнес-установ), очолюваних одностатевими парами, які не мають законодавчого права на будь-який із заходів правового захисту, доступних для різностатевих пар [3].

Конституція України забороняє одностатеві шлюби. Вона містить кілька пропозицій, що підтверджують права людини, у тому числі рівні права незалежно від таких речей, як «політичні, релігійні та інші переконання» або «інші характеристики».

Наразі правові умови життя в України виглядають у такий спосіб:

Наявні права:

- одностатеві сексуальні відносини знаходяться у зоні прав (з 1991року);
- однаковий вік згоди для сексуальних стосунків;
- антидискримінаційне законодавство у сфері зайнятості праці;
- антидискримінаційне законодавство у наданні товарів і послуг;
- антидискримінаційне законодавство в усіх інших областях (непряма дискримінація, розпалювання ненависті);
- представникам ЛГБТ+спільноти дозволено відкрито служити в армії (залежить від регіональної призовної комісії);
- право на зміну статі (допускається тільки для тих, хто старше 25 років);
- доступ до екстракорпорального запліднення лесбійок.

Відсутні права:

- одностатеві шлюби;
- визнання одностатевих пар, як зареєстрованих партнерів;

- дозвіл брати прийомну дитину у родини одностатевих пар (самотні особи, які є громадянами України незалежно від сексуальної орієнтації можуть бути прийомними батьками);
- суспільне прийняття одностатевих пар (іноземним парам в шлюбі в зареєстрованому вигляді одностатевих шлюбів дозволено усиновлювати дітей з України; самотні особи, які є громадянами України незалежно від сексуальної орієнтації можуть також це робити) [2].

Розуміючи зміст поняття «толерантне відношення», варто розкрити зміст поняття «толерантність», відповідно до Декларації принципів толерантності ЮНЕСКО:

- повага, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості;
- поступка, поблажливість чи потурання;
- обов'язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму (у тому числі культурного плюралізму), демократії та правопорядку;
- прийняття того факту, що люди, природно різноманітні за зовнішнім виглядом, ситуацією, мовленням, поведінкою та цінностями, мають право жити в мирі та бути такими, якими вони є [1].

Рис. 1. Формування толерантного відношення до ЛГБТ+спільноти в університетському просторі

Формування толерантного відношення до ЛГБТ+спільноти в університетському просторі має бути частиною корпоративної культури закладу вищої освіти та включати 4 складники (Рис. 1):

1) просвіта (інформування щодо ЛГБТ+спільноти, суб'єктів освітнього середовища ЛГБТ+спільноти тощо);

2) супровід (індивідуальний підхід та підтримка);

3) захист (безпечний університетський простір);

4) реабілітація (антидискримінаційна політика).

Відтак, університетський простір є безпечний, ресурсний, мотивуючий простір для всіх учасників освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція розвитку інклюзивної освіти «Університет рівних можливостей» Київського національного університету імені Тараса Шевченка // Вчена рада Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2020. URL: http://senate.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2020/07/КОНЦЕПЦІЯ-університет-рівних-можливостей.pdf.

2. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії дискримінації в Україні»: проект Закону від 19.02.2013 р. № 2342. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45813.

3. Declaration of Principles on Tolerance: Declaration of 16.11.1995. URL: http://tolerance.tavaana.org/en/content/declaration-principles-tolerance.

УДК 364 - 787.26 - 056.2/.3

Довгопола Дарина Володимирівна,
інспектор відділу ювенальної превенції
управління превентивної діяльності,
Головне управління Національної поліції
в Дніпропетровській області;
Кримчак Людмила Юріївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри соціальної роботи та
управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

«ЗЕЛЕНА КІМНАТА» ЯК ФОРМА МІЖВІДОМЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ГРОМАДІ

Сучасна парадигма захисту прав дитини у соціальній сфері передбачає імплементацію підходу, дружнього до дитини, що ґрунтується на повазі до її гідності, визнанні суб'єктності та врахуванні вікових, психологічних та емоційних особливостей. Одним із практичних інструментів реалізації цього підходу є «Зелена кімната» – спеціально обладнаний простір, призначений для опитування дітей, які постраждали від насильства або стали свідками злочинів.

Проте, діяльність таких кімнат в Україні супроводжується низкою проблемних аспектів, що стосуються їхнього матеріально-технічного оснащення, рівня адаптації до потреб різних вікових груп, а також налагодження ефективної міжвідомчої співпраці залучених фахівців.

Метою статті є звернення уваги на функціонування «Зеленої кімнати» як ефективної форми міжвідомчої взаємодії у громаді для забезпечення правосуддя, дружнього до дитини.

Слід зазначити, що «Зелена кімната» є ключовим елементом системи соціального захисту в аспекті правосуддя, забезпечуючи безпечне та комфортне середовище для проведення слідчих дій за участі дітей. Її функціональне зонування спрямоване на мінімізацію психологічної травматизації дитини та підвищення достовірності отриманої інформації.

На сьогодні на території Дніпропетровської області функціонує 12 спеціалізованих кімнат, з яких 10 (УПД ГУНП, ДРУП № 1, Кам'янське РУП, Павлоградський РВП, Новомосковський РВП, Синельниківське РУП, Криворізький РУП, ДДУВС, ДЮІВС, КЗ «Добре вдома», Нікопольське РУП та Криворізьке РУП) відповідають методичним вимогам щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната».

У Кам'янській міській громаді виявлено та підтримано ініціативу щодо створення інклюзивної «Зеленої кімнати» – спеціалізованого простору, розробленого з урахуванням потреб дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Як очікується, реалізація проєкту з облаштування такої «Зеленої

кімнати» відповідатиме вимогам Постанови Кабінету Міністрів України № 957 від 15 вересня 2021 року «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти», що сприятиме забезпеченню доступності, комфорту та ефективності проведення слідчих і діагностичних процедур незалежно від фізичного чи психоемоційного стану дитини. Завдяки цьому буде сформовано не лише безпечне для дитини середовище, але й впроваджено прогресивні підходи, що узгоджуються із сучасними стандартами інклюзивності та поваги до гідності кожної юної особистості – громадянина України.

На думку експертів, реалізація зазначеного проєкту дозволить зробити важливий крок до системного вдосконалення практик роботи з дітьми в складних життєвих обставинах, сприяти налагодженню довірливих стосунків між ними та фахівцями, підвищити ефективність правової та психологічної допомоги, а головне – захистити дитину від додаткової травми та забезпечити її право на гідне становлення.

Важливо підкреслити, що «Зелена кімната» для роботи з дітьми ООП потребує особливо уважного планування, дизайну та функціонального розподілу простору, що включає:

– забезпечення теплого мікроклімату, м'якого освітлення та використання природної колірної гами для запобігання тривожності;

– оформлення стелі та стін, декорованих з урахуванням вікових і когнітивних характеристик дітей (тематичні малюнки, натуралістичні зображення, казкові ілюстрації або абстрактні композиції з плавними лініями);

– обов'язкове облаштування шумоізоляції, що є критично важливим для дітей з підвищеною сенсорною чутливістю;

– використання ергономічних та безпечних (без гострих кутів) меблів, виготовлених з гіпоалергенних матеріалів.

Крім того, важливим аспектом є забезпечення безперешкодного доступу до приміщення через обладнання пандусом або іншими відповідними засобами, а також наявність достатнього внутрішнього простору для вільного пересування на інвалідному візку та спеціальних регульованих сидінь. Для дітей з порушеннями слуху або зору необхідно передбачити відповідні сенсорні елементи, такі як тактильні навігаційні смуги, візуальні сигнали, аудіопідсилювачі, та чітку систему орієнтації на місці.

Простір кімнати має умовно поділятися на такі три основні зони, як:

1) діагностична;

2) терапевтична;

3) кімната спостереження або поліцейського.

Діагностична зона – це місце, де безпосередньо проводяться інтерв’ю або слідчі дії, з використанням двостороннього дзеркала або системи відеоспостереження, що дозволяє залучати фахівців до процесу без прямого контакту з дитиною. Вона обладнується зручними меблями, столом, розвивальними предметами, які допомагають дитині заспокоїтися або відволіктись.

Терапевтична зона призначена для роботи з емоційним станом дитини до або після опитування. Тут можуть бути м'які меблі, іграшки, книжки-картинки, арт-матеріали, а також сенсорні елементи на зразок ламп з ефектом бульбашок, подушок-обіймашок, антистрес-іграшок. Це простір, у якому дитина може розслабитися, знизити рівень тривожності та психологічного напруження.

Щодо кімнати поліцейського або зони спостереження, то вона має бути обладнана технічними засобами для фіксації процесу опитування, де можуть перебувати слідчі, фахівці з соціальної роботи, психологи, адвокати, не порушуючи комфорту дитини.

Усі зазначені вище зони мають відповідати принципам інклюзивності та бути наповненими необхідним інструментарієм (комунікативними картками, планшетами зі спеціальним програмним забезпеченням, піктограмами для невербального спілкування) для підтримки дітей з різними освітніми потребами.

Особливе значення у функціонуванні цього простору має міждисциплінарна взаємодія фахівців (поліцейського, фахівця з соціальної роботи, психолога та інших).

У контексті «Зеленої кімнати» поліцейський виконує функцію не лише представника правоохоронних органів, а передусім захисника прав дитини, забезпечуючи правовий складник процесу опитування без застосування тиску, що може викликати страх або призвести до повторної травматизації. Особливістю є те, що прямий контакт поліцейського з дитиною під час опитування мінімізовано – спостереження за процесом здійснюється через засоби відеонагляду або спеціальне скло спільно з іншими фахівцями, що сприяє зниженню стресу в дитини зі збереженням юридичної достовірності отриманих відомостей.

Слід підкреслити важливість тісної взаємодії поліцейського з психологом та фахівцем з соціальної роботи, яким передаються запитання для дитини, здійснюється корекція ходу опитування відповідно до законодавчих вимог та забезпечується належна фіксація показань для подальшого використання у кримінальному провадженні. Важливо, що для ефективного виконання цих завдань необхідне спеціалізоване навчання поліцейських методикам опитування дітей, включаючи особливості роботи з дітьми з ООП і тими, хто пережив травматичні події. Адже присутність підготовленого поліцейського є гарантом дотримання процесуальних прав дитини, належної фіксації даних і формування доказової бази, що відповідає стандартам правосуддя, дружнього до дитини.

Отже, поліцейський у «Зеленій кімнаті» постає як фахівець нової формації, здатний до ефективної міжвідомчої співпраці, делікатного та професійного реагування на потреби дитини, одночасно забезпечуючи правовий порядок та якість слідства.

Ключовою у зазначеному процесі є й роль фахівця з соціальної роботи, адже саме він забезпечує постійний контакт з дитиною, супроводжує її у

процесі слідчих дій, координує взаємодію між представниками слідства, психологами, педагогами, батьками або законними представниками.

Фахівець з соціальної роботи – це не лише посередник, але й захисник інтересів дитини, який добре розуміє її індивідуальні потреби, рівень розвитку, емоційний стан, а також здатен адаптувати процес комунікації до кожної конкретної ситуації. Його участь дозволяє побудувати діалог у більш м'якій формі, допомагає зняти напругу, зменшити тривожність і створити умови, за яких дитина почуватиме себе почутою та захищеною. Тому не дивно, що присутність фахівця з соціальної роботи в цьому процесі відіграє роль емоційного стабілізатора, який виконує функцію підтримки та безпосередньої допомоги дитині у складному психологічному стані. Фахівець сприяє захисту прав дитини під час досудового процесу, запобігає тиску з боку сторонніх осіб, а також здійснює інформування дитини про її права у доступній формі.

Особливо актуальною є участь фахівця з соціальної роботи у тих випадках, коли дитина має особливі освітні потреби або знаходиться у кризовому життєвому становищі. У таких ситуаціях він несе відповідальність за адаптацію середовища та комунікації відповідно до можливостей дитини, забезпечуючи доступність усіх етапів процесу. Його робота не обмежується лише участю у слідчих діях – це довготривалий супровід, що включає психологічну підтримку, координацію допомоги з боку соціальних служб, організацію подальшого реабілітаційного або освітнього маршруту дитини.

Багатогранну роль у міждисциплінарній взаємодії фахівців «Зеленої кімнати» відіграє психолог, діяльність якого спрямована на забезпечення психологічного комфорту, безпеки та сприяння отриманню достовірної інформації від дитини, яка стала жертвою або свідком насильства. Саме психолог:

– відповідає за налагодження контакту з дитиною, встановлення довірливих стосунків та мінімізацію її тривожності, страху та стресу;

– допомагає ставити чіткі та зрозумілі запитання, уникаючи складної лексики та абстракцій, а також інтерпретує невербальні сигнали дитини;

– залежно від віку, емоційного стану та індивідуальних потреб дитини, використовує ігрові, арт-терапевтичні та інші невербальні методи комунікації, що полегшують процес розкриття інформації та знижують психологічний тиск;

– відстежує емоційні реакції дитини, виявляє ознаки стресу, втоми або дискомфорту, ініціює перерви, використовуючи заспокійливі техніки або змінюючи темп опитування.

Наразі психолог надає поліцейському та фахівцю з соціальної роботи інформацію про психологічний стан дитини, її особливості сприйняття, можливі реакції та потреби, допомагаючи їм обрати найбільш ефективний та нетравматичний підхід до опитування. Він забезпечує індивідуальний підхід до кожної дитини, враховуючи вікові закономірності її розвитку, когнітивні можливості, емоційний стан, а також наявність особливих освітніх потреб.

Отже, завдяки тісній взаємодії між усіма учасниками процесу, зокрема із залученням соціальних служб, можливо створити систему, що не лише

відповідає вимогам законодавства, а й гарантує збереження гідності, емоційного благополуччя та довіри з боку дитини до дорослого світу.

Підсумовуючи, маємо наголосити, що «Зелена кімната» постає не просто спеціалізованим приміщенням, а дієвою формою міжвідомчої взаємодії у громаді, спрямованою на забезпечення гуманного та безпечного процесу опитування дітей, які постраждали від насильства або стали свідками правопорушень. Її ефективне функціонування ґрунтується на чіткій координації зусиль представників правоохоронних органів, психологів, фахівців з соціальної роботи та інших профільних спеціалістів, кожен з яких відіграє ключову роль у створенні безпечного та сприятливого середовища для дитини. Впровадження та належне функціонування «Зелених кімнат» сприяє отриманню достовірної інформації у процесі досудового розслідування, мінімізує ризик повторної травматизації та забезпечує психологічну підтримку й захист прав дитини. Подальший розвиток та розширення мережі таких спеціалізованих просторів не лише в Дніпропетровській області, а й в Україні загалом є важливим кроком на шляху до формування гуманної та правозахисної системи, де інтереси кожної дитини є пріоритетом.

УДК: 364-78:364-322-053.81:316.422

Золотаренко Віктор Олегович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота
лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Інститут проблем виховання НАПН України

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З МОЛОДДЮ ТА МОЛОДІЖНА РОБОТА: ВІДМІННОСТІ ПОНЯТЬ

У сучасному та динамічному суспільстві молодь є важливим важелем суспільних змін і перетворень, а її участь є важливим складником успішного розвитку суспільства, що здатне реагувати на виклики сьогодення та впроваджувати інновації у різних сферах. Молодь впливає на економічний, технологічний, суспільний розвиток та є драйвером соціальних трансформацій.

У свою чергу, молоді люди є однією з вразливих верств населення, адже у цьому віковому періоді, що може різнитися у різних країнах, молода людина тільки починає формувати свою фінансову та соціальну незалежність, накопичує соціальний та фінансовий капітал, створює сім'ю та потребує додаткової соціальної підтримки та захисту. Відповідно, задля подолання цієї вразливості молодим людям надається соціальна підтримка, що займає окреме місце у державних політиках країн світу, зокрема соціальній та молодіжній політиці.

Варто зазначити, що розуміння важливості місця молоді в суспільстві, в сучасному розумінні, сформувалося у другій половині ХХ ст. У 60-х роках ХХ століття молодь почала активно заявляти про себе, об'єднуючись у молодіжні рухи та виходячи на протести, щоб впливати на політики країн та суспільство. Стало зрозуміло, що без участі молоді неможливо формувати ефективне управління, політики й розвивати країни загалом.

Завдяки активній громадянській позиції молоді та розширенню її впливу на суспільні процеси молодь виділили як окрему категорію населення. Уже не було лише дітей та дорослих, була молодь зі своїми інтересами, запитами, потребами, і її почали підтримувати активніше, враховувати її думку у прийнятті рішень. Згодом, у 1970-х роках, принцип «Жодних рішень для молоді без молоді» ліг наскрізною лінією для міжнародних організацій, країн Європи та організацій, які працювали з молоддю [4].

Поступово молодь займала окреме місце у державних політиках світу та ставала однією з категорій населення, якій цілеспрямовано надається підтримка, зокрема у рамках соціальної роботи та молодіжної роботи, задля соціального та особистісного становлення молодих людей, їх активної участі у житті суспільства.

У практиці соціальної роботи виділяють окремо «соціальну роботу з молоддю», як діяльність, що спрямована на створення соціальних умов життєдіяльності, гармонійного та різнобічного розвитку дітей та молоді, захист

їхніх конституційних прав, свобод і законних інтересів, задоволення культурних та духовних потреб [6, с. 158]. Проте, у нормативно-правовому полі в Україні «соціальна робота» у контексті роботи з молоддю полягає у впровадженні саме «соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю», яка має свої особливості, що можна чіткіше порівняти з поняттям «молодіжна робота».

Відтак, відповідно до Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ця галузь соціальної роботи визначається, як «професійна діяльність, спрямована на запобігання, мінімізацію негативних наслідків та подолання складних життєвих обставин сімей, дітей та молоді, посилення їхньої здатності до реалізації власного життєвого потенціалу». У цьому разі ми бачимо, що соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю відштовхується від складних життєвих обставин та орієнтується на їх запобігання й подолання [2].

У свою чергу, відповідно до Закону України «Про основні засади молодіжної політики», «молодіжна робота» визначається, як «діяльність, спрямована на залучення дітей та молоді до суспільного життя, що здійснюється дітьми та молоддю, разом з дітьми та молоддю або в інтересах дітей та молоді за допомогою інструментів спільного прийняття рішень» [1]. Це визначення підкреслює лише компонент залучення до суспільного життя через інструменти спільного прийняття рішень.

На відмінно від поняття «соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю», на нашу думку, поняття «молодіжна робота» не є достатньо повним. За визначенням, яке надає Рада Європи, молодіжна робота – це сукупність заходів, що проводяться з молоддю та для молоді у соціальній, освітній, культурній або політичній сферах. Основною метою молодіжної роботи є надання молодим людям можливостей формувати своє майбутнє. Загальними цілями молодіжної роботи є інтеграція та залучення молоді до суспільства. Вона також може спрямовуватися на особистий та соціальний розвиток, зміцнення інтелектуального потенціалу, самостійності та незалежності молоді [5, с. 8]. Як бачимо, молодіжна робота стосується не лише залучення молоді, а й розвитку її особистості та самостійності.

Відтак, можна відзначити схожість соціальної роботи з молоддю та молодіжної роботи у тому, що їх мета, зокрема, – посилити здатність до реалізації власного життєвого потенціалу, що реалізується у рамках молодіжної роботи в неформальній та інформальній освіті, направленої на розвиток самостійності й громадянської участі [5, с. 8].

Проте, суттєвою відмінністю у цих двох видах діяльності є зміст такої роботи. Так, у Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» зміст такої роботи полягає в оцінюванні потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді, плануванні, організації, координації та наданні їм соціальних послуг, державних соціальних допомог, пільг, компенсаційних виплат та іншої соціальної підтримки, а також здійсненні моніторингу надання соціальних послуг [2]. У свою чергу, відповідно до Закону України «Про основні засади молодіжної політики», зміст молодіжної роботи полягає у тому, що вона орієнтується на потреби молоді, спрямована на набуття молодими

особами необхідних компетентностей з урахуванням соціально-економічних умов. Молодіжна робота здійснюється на принципах добровільної участі молоді, доступності, орієнтації молодих осіб на інтелектуальний, фізичний, духовний розвиток та забезпечення добробуту.

Основними завданнями молодіжної роботи у законодавчому вимірі є:

1) розвиток і задоволення різноманітних потреб та інтересів дітей та молоді, сприяння їх особистісному розвитку та самореалізації;

2) формування у дітей та молоді загальнолюдських, загальнокультурних і загальнонаціональних цінностей, навчально-пізнавальних, громадянських, соціальних, комунікативних, підприємницьких та інших компетентностей;

3) розвиток волонтерства, вуличних культур, неформальних молодіжних об'єднань, програм національних і міжнародних обмінів, молодіжного туризму;

4) впровадження програм професійної орієнтації, популяризації та утвердження здорового й безпечного способу життя, культури здоров'я;

5) організація змістовного дозвілля, культурного, емоційного розвитку особистості;

6) забезпечення партнерської підтримки дітей та молоді, які проживають на тимчасово окупованій території України, та внутрішньо переміщених осіб;

7) впровадження інклюзивного підходу та забезпечення рівного доступу кожної молодої особи до якісних послуг та можливостей молодіжної роботи.

Варто зауважити, що усі зазначені завдання молодіжної роботи можуть здійснюватися різними формами, методами залежно від потреб молоді та можливостей тих, хто здійснює молодіжну роботу [1]. Відтак, ми бачимо, що зміст молодіжної роботи може охоплювати широкий перелік засобів для досягнення її мети та орієнтується на такі послуги, які актуальні молодим людям та на які є достатньо ресурсів і компетенцій у тих, хто впроваджує молодіжну роботу.

Проаналізувавши відмінності, наявні між соціальною роботою з сім'ями, дітьми та молоддю та молодіжною роботою, можна підсумувати, що:

1) соціальна робота, у першу чергу, направлена на надання соціальних послуг, що зменшить рівень вразливості молоді;

2) молодіжна робота першочергово покликана збільшити рівень участі молодих людей у громаді та розвинути їх компетенції відповідно до їх потреб, що можна реалізувати різними формами та методами молодіжної роботи.

Відтак, ключовою відмінністю цих двох сфер є фокус діяльності та основні інструменти роботи.

У свою чергу, організації, що впроваджують молодіжну роботу, можуть надавати й послуги, передбачені у межах соціальної роботи. Активно ця можливість виявилась під час повномасштабного вторгнення росії на територію України, коли молодіжні центри та простори надавали широкий перелік послуг населенню у громадах, серед яких була: допомога з поселенням та трансфером внутрішньо переміщених осіб; організація збору, доставки та видачі гуманітарної допомоги, інформування внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від воєнних дій про соціальні послуги в громаді та країні [3].

Така активність була тимчасовою, як реагування на виклики війни, що навантажили соціальні інституції, проте молодіжні центри, простори та інші молодіжні організації можуть надавати психологічну допомогу, проводити превентивні (соціально профілактичні) заходи щодо різних проблем, тим самим частково закривати профіль роботи соціальних працівників і працівниць.

У свою чергу, впроваджуючи соціальну роботу та молодіжну роботу в громаді, інституції цих сфер можуть активно співпрацювати, зокрема у межах мультидисциплінарних команд, при розробці та прийнятті рішень стосовно молоді в громаді, розробляючи та реалізовуючи програми щодо молоді тощо. Це дозволить забезпечити комплексний підхід у наданні послуг.

Підсумовуючи, зазначимо, що соціальна робота з молоддю та молодіжна робота мають спільну мету – посилити здатність молодих людей до реалізації власного життєвого потенціалу. При цьому, якщо соціальну роботу спрямовано на надання соціальних послуг задля зниження рівня вразливості молоді, то молодіжну роботу направлено на підвищення рівня участі молодих людей у громаді та розвиток їх компетенції відповідно до власних потреб.

Незважаючи на відмінності, соціальна та молодіжна робота можуть не лише перетинатися та доповнювати одна одну в наданні суміжних послуг, а й об’єднуватись, коли інституції соціальної та молодіжної роботи співпрацюють задля збільшення спроможності молодих людей реалізовувати себе.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про основні засади молодіжної політики». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20.

2. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14.

3. Золотаренко В. О. Молодіжні центри та простори як осередок надання соціальних послуг населенню в громаді під час війни. Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 24 березня 2023 року) / за заг. ред. проф. О. О. Осетрової. Дніпро, ДНУ імені Олеся Гончара, 2023. С. 90 – 93.

4. Лубкова М., Золотаренко В. Місце, де молодь чують: історія сучасної молодіжної роботи в молодіжних центрах України» / Всеукраїнський молодіжний центр. URL: https://auyc.org.ua/blog/mistse-de-molod-chuiut-istoriia-suchasnoi-molodizhnoi-roboty-v-molodizhnykh-tsentrakh-ukrainy/.

5. Молодіжна політика в об’єднаних територіальних громадах: Навчальний посібник для учасників семінару програми «Молодіжний працівник». Київ. 2018, 74 с. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/molodizhna-polityka-v-oth.

6. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / Упор. Л. В. Лохвицька. 2-ге вид., оновл. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 232 с.

УДК 364-7

Копилова Світлана Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології,
філософії та суспільних наук,
Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА РОЗВИТОК ГРОМАД

Зростання кількості вразливих категорій населення, які потребують допомоги й підтримки в умовах збройного конфлікту, зумовило загострення суперечності між збільшенням кількості затребуваних соціальних послуг і недостатніми ресурсами державних і комунальних соціальних служб в їх наданні. Як результат, – посилюється залучення ініціативних груп і недержавних організацій до надання соціальних послуг. Ця тенденція може бути розглянута і як прояв соціальної солідарності, і як передумова розвитку соціальної економіки.

Є підстави вважати, що зазначена суперечність після припинення військових дій буде загострюватись, а стихійні способи її вирішення матимуть тенденцію до зменшення, якщо на теоретичному рівні не здійснити належне обґрунтування нових технологій соціальної роботи, що засновуються на економічних, політичних і соціальних чинниках. Отже, тенденції розвитку сучасної соціальної роботи характеризуються зміщенням фокусу уваги з психосоціальних процесів, що відповідають індивідуальній соціальній роботи, до соціально-політичних процесів, що пов’язані з розвитком громад, і інноваційних соціально-економічних практик.

Мета: обґрунтувати взаємозв’язок розвитку громад і соціальної економіки як тенденції розвитку сучасної соціальної роботи в умовах післявоєнного відновлення.

Нещодавно предметом наукових дискусій у соціальній роботі стала стаття Т. Семигіної «Буен Вівір» як глобальний пріоритет соціальної роботи на 2024 - 2026 роки». Вона присвячена осмисленню тенденцій розвитку соціальної роботи в глобальному контексті. Міжнародною спільнотою визначено глобальні пріоритети соціального розвитку на 2020 – 2030 роки, які ґрунтуються на ідеї «Спільний розвиток інклюзивної соціальної трансформації». Осмислення проблем людства дозволило сформулювати ідею зміцнення соціальної солідарності та глобальних зв’язків (2020 – 2021). У 2022 році, розробляючи тему «Спільна побудова нового екосоціального світу: нікого не залишаючи позаду», акцент було зроблено на ідеях взаємозв’язку людей та їхнього середовища, стійкого соціального розвитку, підвищення довіри, безпеки та впевненості. Глобальна тема 2023 року «Повага до різноманітності через спільні соціальні дії» набула соціально-економічний зміст (проблематика співпраці), адже було враховано, що зміни відбуваються

локально через різноманітні лідерські спільноти. спрямовані на розв'язання конкретних проблем. Нарешті глобальним пріоритетом соціальної роботи на 2024 – 2026 роки став «BuenVivir: Shared Future for Transformative Change» (Спільне майбутнє для трансформаційних змін»). Саме спільне майбутнє є тією ідеєю, яка спроможна об'єднати людство заради миру, але вона передбачає відмову від традиційних поглядів, в основі яких лежать поняття «суверенітету» та «конкуренції» [6].

Зазначені світоглядні настанови позначаються на теорії й практиці соціальної роботи, зумовлюють необхідність кристалізації методологічних підходів, які відповідають локальним умовам і глобальним перспективам. Є всі підстави вважати, що цей процес буде ґрунтуватись на моделі соціальної роботи в громаді. Мова йде про перехід від мікропрактики (роботи з окремим клієнтом чи сім'єю) до макропрактики (мобілізація спільнот, політична соціальна робота). Відповідно до міжнародного визначення соціальної роботи, вона акцентує увагу на принципах прав людини та соціальної справедливості. Нові способи досягнення соціальних змін передбачають використання політичних методів. Це робить можливим виявлення особливостей мезорівня та соціумного (рівень громади), у межах якого досягається добробут кожного.

Найбільш точно, на нашу думку, місію соціальної роботи конкретизовано у положенні про те, що «справжнє благополуччя можливе лише тоді, коли людина є частиною спільноти, яка живе в гармонії з природою та спільно працює для досягнення збалансованого розвитку» [6]. Розвиток починається з ініціатив, ґрунтується на гармонії з природою, втілюється у мирному характері відносин, що сприяють розкриттю творчого потенціалу особистості, реалізації місії служіння іншим людям. Категорія «добробут», що виражає кінцевий результат соціальної роботи; традиційно мала економічний зміст. Як зазначає Т. Семигіна, у сучасному розумінні «критерії оцінки добробуту не пов'язані із наявністю матеріальних чи економічних благ», а ґрунтуються на «розвитку свобод, можливостей і потенціалу людей та суспільства».

Трансформаційні зміни, як спосіб глибинного перетворення суспільства задля спільного майбутнього, передбачають необхідність вирішення завдань на трьох рівнях: покращення умов існування людей (вирішення проблеми бідності); зміни способу мислення на основі сучасних принципів, орієнтованих на взаєморозуміння між різними соціальними групами (уникнення дискримінації), зміни способів виконання завдань (досягнення соціальної справедливості). Виконання першого можливе на засадах соціальної економіки (активізації ресурсів клієнтів), другого – соціальної адвокації (представництво інтересів), третього – реалізації партисипативних ініціатив.

Отже, тенденції розвитку сучасної соціальної роботи пов'язані з визнанням важливості прийняття рішень, що впливають на вирішення соціальних проблем і покращення умов життєдіяльності. Джерелом змін є потреби людини, які втілюються у локальних ініціативах, а результатом – досягнення добробуту, що має матеріально-економічний та соціально-духовний складники. Якщо перша пов'язана з вирішенням проблем бідності, то в другій

вирішується задача досягнення соціальної справедливості й соціального служіння. «Економіка дедалі ширше та інтенсивніше виходить за межі матеріального забезпечення фізіологічних потреб людини, а мотиви економічної дії – поза економічні цілі. Подібні мотиви – продукт функціонування спільноти, а не вподобання конкретного індивіда» [6].

Поняття «соціальна економіка» набуває усе більшого поширення, хоча загальновизнаного тлумачення не існує. Відомо, що вперше воно сформульоване у праці А. Мюллера-Армака «Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft» («Командна економіка і ринкова економіка», 1947) для позначення деякої альтернативи «командній» і «чистій» ринковій економіці. Соціальна економіка розглядається як така, що відповідає концептуальній моделі соціально-економічного устрою, побудованого на поєднанні економічної ефективності як наслідку дії ринкових сил і соціального компромісу. Завдяки цьому забезпечується рівновага між особистою свободою та соціальною справедливістю, свободою конкуренції та соціальною рівністю. Соціально орієнтована, державно регульована ринкова економіка була втілена у повоєнній Німеччині під керівництвом Л. Ерхарда й отримала визнання. У сучасній науці соціальна економіка тлумачиться як «динамічна модель, у межах якої необхідно знаходити нові рішення щодо нівелювання напруженості між забезпеченням економічної свободи та потребою адекватної соціальної компенсації для широких верств населення» [3, с. 36].

У пострадянському просторі поняття «соціальна економіка» стає предметом осмислення В. Єременко. У широкому розумінні під соціальною економікою науковець розуміє соціально орієнтовану, державно регульовану ринкову економіку, а у вузькому розумінні – науку, яка вивчає закони й закономірності «громадянського співробітництва», пошуку «соціального консенсусу» та соціального компромісу з метою досягнення «загального добробуту» [1, с. 27]. У подальшому економіка була розглянута В.Єременко й А.Тарасенко як опосередковуюча система між природою і суспільством, а до кола наукової проблематики соціальної економіки було включено взаємодію людського соціуму з навколишнім середовищем [2, с. 17]. І. О. Кірнос розглядає соціальну економіку в іншому ракурсі: як модель економіки західноєвропейських держав, що ґрунтується на взаємопроникненні ринкових і державних початків, а також соціальної солідарності [3, с. 37].

У ряді випадків соціальну економіку пов’язують з досягненням високої якості життя та соціальної справедливості. Проте способи досягнення відповідних цілей є дискусійними. Так, традиційні уявлення у вітчизняній науці про соціальну економіку пов’язані з перерозподільчою соціальною справедливістю, яка закладена в соціалістичних моделях виробництва соціальних благ.

Соціальна економіка також може бути розглянута і як залучення інститутів громадянського суспільства до надання соціальних послуг. Н. Ф. Романова констатує, що в Україні поступово відбувається формування ринку соціальних послуг. Завдяки створенню нормативно-правової й

організаційної бази запроваджено структурні зміни на первинному рівні надання соціальних послуг. Проте розширення їх спектру, посилення відповідності потребам вразливих груп, збільшення сфери охоплення зумовлює необхідність розширення участі неурядових організацій й індивідуальних ініціатив у цьому процесі. На сучасному етапі відбувається перехід від соціальної роботи з дітьми, сім'ями та молоддю до формування ринку соціальних послуг для усіх категорій населення, а також підвищення їх якості [5, с.196].

Соціальна економіка також передбачає зміну напряму соціальних програм: перехід від соціального забезпечення (ВПО, учасників бойових дій та ін.) до підвищення економічної спроможності, підтримки реалізації економічного потенціалу, розвитку соціального підприємництва вразливих груп населення. Одним із проявів соціальної творчості є підприємницька діяльність. Якщо вона базується на ідеалах соціального служіння (соціальне підприємництво), отриманий прибуток використовується для розв'язання соціальних проблем і здійснення соціальних прав. «Люди перестають бути просто населенням, що мешкає на певній території, і стають самоврядною громадою, кожен член якої у міру своїх можливостей впливає на добробут всіх» [4, с. 4]. Взаємозв'язаними є процеси демократизації (сфера політичного спілкування) з процесом життєдіяльності людини у громаді (сфера економічного життя). Перенесення акцентів на громадське залучення та соціальну активність вразливих верств формує нову стратегію соціальної політики – від «боротьби з бідністю» до «соціальної участі» [4]. Провідне значення у цьому процесі має соціальна робота.

Поділяємо думку Н. Ф. Романової про те, що «якщо раніше соціальна політика й економічні чинники визначали, якою буде соціальна робота, тепер соціальна робота перетворюється на фактор формування політики й становлення соціально зрілої економіки, орієнтованої на досягнення загального, а не індивідуального блага» [5, с.183].

Висновки.

1. Трансформація поглядів на сучасну соціальну роботу пов'язана зі зміщенням акцентів з мікро- на макро- і мезорівень практики соціальної роботи, з соціально-політичного на соціальний і соціально-економічний рівні досягнення загального добробуту.

2. Соціально-економічний рівень не слід ототожнювати з матеріально-економічним, а досягнення загального добробуту – з отриманням індивідуальних благ. Соціальна економіка – специфічний сегмент, що одночасно належить і економічній, і соціальний сфері (утворює зону їх часткового збігу).

3. Соціальна економіка може бути розглянута і як ефект соціального розвитку громади, і як ознака зрілості ринкової економіки, і як ступінь досягнення цілей соціальної роботи, а саме, – загального соціального добробуту.

4. Існують різні погляди на способи досягнення цілей соціальної економіки:

– через застосування соціальної компенсації для досягнення соціальної справедливості в умовах ринкової економіки (через соціально орієнтовану економіку, що ґрунтується на принципах соціального перерозподілу);

– через залучення недержавних організацій до надання соціальних послуг;

– через реалізацію ідеї соціального служіння в різних формах соціального підприємництва та волонтерської активності.

5. В усіх випадках соціальну економіку слід розглядати як результат соціального розвитку громад, адже соціальна й економічна сфера, маючи свою специфіку, є такими, що взаємозумовлюють одна одну.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єременко В. Г. Соціальна економіка в концепції еволюції соціально-економічних систем. *Економіка України*. 2008. № 12. С. 19 – 28.

2. Єременко В. Г., Тарасенко А. Г. Про наукову школу «Соціальної економіки». *Науковий вісник ДАСОА*. 2008. № 1. С. 14 – 26.

3. Кірнос І. О. Предмет пізнання соціальної економіки. *Економічний вісник Донбасу*. 2010 № 2 (20). С.35 – 39.

4. Механізми формування та впровадження місцевої соціальної політики: тренінговий курс для спеціалістів соціальної сфери / укл. Т. П.Авельцева, А. В. Калініна, Н. В. Зимівець. Київ: український фонд «Благополуччя дітей», 2013. 264 с.

5. Романова Н. Ф. Формування ринку соціальних послуг на сучасному етапі в Україні. *Innovative processes in education: collective monograph*. 2017. P. 183 – 198.

6. Семигіна Т. «Буен Вівір» як глобальний пріоритет соціальної роботи на 2024 – 2026 роки. *Social Work and Education*. 2023, № 4, (10). С.472 – 485.

УДК 364:004

Кримчак Людмила Юріївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри соціальної роботи та
управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

СОЦІАЛЬНА ПОСЛУГА КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Сучасне українське суспільство характеризується активним переходом на цифрові технології в усіх сферах життя, включаючи державні послуги, освіту, бізнес та, звісно, соціальну сферу. Складні соціальні виклики, такі як війна та економічна криза, не тільки збільшують потребу населення в якісних та доступних соціальних послугах, а й потребують нових підходів для їх надання. Тим більш, що сучасна спільнота має широкий доступ до інтернету, мобільних пристроїв та різноманітних онлайн-платформ, що сприяє підвищенню рівня ефективності та доступності соціальної роботи.

На сьогодні цифровізація є інструментом оптимізації робочих процесів фахівців з соціальної роботи, що дозволяє як розширити охоплення послугами, так і зробити їх більш зручними для отримувачів.

Разом з тим, у науковій літературі існує низка суперечностей, які потребують свого вирішення для успішної інтеграції цифрових технологій у соціальне консультування. Серед таких суперечностей:

– необхідність збереження конфіденційності, але відсутність механізмів забезпечення особистих даних отримувачів послуг при використанні онлайн-платформ, чат-ботів, відеозв’язку [3];

– мінімізація ризиків витоку інформації та дотримання етичних норм соціальної роботи в онлайн-середовищі, але відсутність регулярного оновлення нормативно-правової бази, яка б чітко визначала вимоги до захисту даних, відповідальність сторін, процедури обробки інформації в онлайн-середовищі, а також етичні принципи, що регулюють онлайн-консультування [8];

– необхідність чітких стандартів якості та протоколів надання соціальних послуг консультування в онлайн-форматі, але відсутність нормативно-правових актів, що регулюють цю сферу та спеціальних ліцензій або сертифікації для фахівців із соціальної роботи, які надають онлайн-консультації [7, с. 92 – 95];

– потреба в оцінці ефективності та результативності онлайн-консультування, проте відсутність чітких критеріїв і методів, які можна використовувати для оцінки ефективності онлайн-форматів порівняно з традиційними [1, с. 53 – 54].

Отже, актуальність теми «Соціальна послуга консультування як елемент цифровізації соціальної роботи» є беззаперечною, а її проблема полягає у необхідності пошуку балансу між перевагами цифрових технологій та

збереженням ключових принципів та якості соціальної роботи, а також у подоланні потенційних ризиків і нерівностей, пов'язаних із цифровізацією.

Мета публікації – розширити теоретичні знання про цифровізацію соціальної роботи, зокрема в контексті консультування. Для досягнення мети вважаємо за необхідне здійснити низку послідовних кроків, що включають аналіз існуючих знань, виявлення прогалин і нових теоретичних підходів.

Для того, щоб розкрити зміст соціальної послуги консультування як елементу цифровізації соціальної роботи, конкретизуємо поняття «соціальна послуга консультування» та «цифровізація соціальної роботи».

Спираючись на Наказ МСПУ про Державний стандарт соціальної послуги консультування [4], під поняттям «соціальна послуга консультування» ми будемо розуміти комплекс заходів, що здійснюється для виходу зі складної життєвої ситуації та адаптації отримувачів соціальних послуг (осіб/сімей) до нових умов соціального середовища, який спрямований на усунення обмежень життєдіяльності особистості/сім'ї або пристосування до них, підтримку їх соціальної незалежності та продовження соціальної активності.

Щодо розуміння поняття цифровізації соціальної роботи, то це процес інтеграції цифрових технологій (єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС) України [5], портал Дія [2] та ін.) та інструментів (інтегрована інформаційна система «Соціальна громада» [6]; платформи Telegram, Signal, WhatsApp; інструменти для збору та оцінювання даних Google Forms, SurveyMonkey тощо) у всі аспекти практики соціальної роботи задля підвищення її ефективності, доступності, якості та охоплення.

Вище викладене дає нам підстави під соціальною послугою консультування в цифровізації соціальної роботи розуміти процес надання професійної допомоги, підтримки та інформації соціальних послуг з використанням цифрових технологій та онлайн-інструментів.

Із зазначеного випливає, що замість або на додаток до традиційних особистих зустрічей фахівці з соціальної роботи використовують різноманітні цифрові канали для здійснення консультування. Серед таких каналів слід звернути увагу на наступні:

– онлайн-відеоконсультації, які проводяться в індивідуальних або групових формах через платформи для відеозв'язку (Zoom, Google Meet, Skype) (це дозволяє потребуючим особам/сім'ям (фізично обмеженим; тим, хто мешкає на віддалених територіях чи знаходиться в умовах бойових дій) отримувати допомогу дистанційно);

– онлайн-чат-консультування, що проводяться у режимі реального часу через текстові чати на веб-сайтах, у месенджерах або спеціалізованих платформах (такий формат може бути зручним для швидких запитань, надання первинної підтримки або для отримувачів соціальних послуг, які відчувають себе комфортніше, спілкуючись письмово);

– електронна пошта, що використовується для обміну інформацією, надання відповідей на запитання, надсилання матеріалів та підтримки зв'язку між сесіями;

– телефонне консультування (включаючи IP-телефонію), коли консультація надається по телефону, що може бути особливо важливим для отримувачів соціальних послуг з обмеженим доступом до інтернету або для екстрених ситуацій;

– онлайн-форуми та групи підтримки, де клієнти можуть спілкуватися між собою, обмінюватися досвідом та отримувати підтримку від фахівців із соціальної роботи;

– інтерактивні онлайн-ресурси, які надають доступ до інформаційних матеріалів, навчальних модулів, інструментів самодопомоги та інших ресурсів через веб-сайти або спеціалізовані платформи;

– тощо.

Важливо акцентувати увагу на тому, що зазначені вище соціальні послуги консультування в умовах цифровізації соціальної роботи мають характерологічні особливості, які враховують те, що: по-перше, послуга надається дистанційно без присутності її отримувача та надавача; по-друге, цифрові формати можуть забезпечити більшу гнучкість у часі та способі отримання консультації; по-третє, такий формат послуги розширює доступ до послуг для людей, які проживають у віддалених районах, мають обмежені можливості пересування або інші бар'єри для особистих зустрічей; по-четверте, деякі цифрові формати (наприклад, чати, форуми) можуть забезпечити більшу анонімність, що сприятиме відкритості отримувачів соціальних послуг.

Важливим є й те, що у процесі консультування, надавач соціальної послуги може застосовувати інтеграцію мультимедійних матеріалів, інтерактивних вправ і будь-яких інших цифрових інструментів, які дозволять вдосконалити цей процес, урізноманітнити його та розширити можливість допомогти особі/сім'ї, яка опинилася в складних життєвих обставинах.

Разом з тим, впровадження соціальної послуги консультування в процес цифровізації соціальної роботи вимагає від надавача соціальних послуг дотримання низки правил, серед яких:

– забезпечення конфіденційності, захисту даних та інформованої згоди клієнтів в онлайн-середовищі;

– врахування різного рівня доступу клієнтів до цифрових технологій та їхньої цифрової грамотності;

– наявність необхідного обладнання, програмного забезпечення та стабільного інтернет-з'єднання як у надавача соціальної послуги консультування, так і у її отримувача;

– адаптація методів консультування до особливостей спілкування в цифровому форматі (наприклад, відсутність невербальних сигналів у текстовому чаті).

Звичайно, що для ефективного впровадження вище викладеного процесу фахівці з соціальної роботи-надавачі соціальної послуги консультування повинні володіти загальними та спеціальними компетентностями для використання цифрових інструментів.

Отже, соціальна послуга консультування в цифровізації соціальної роботи є важливим елементом, який не тільки сприяє її розвитку, а й дозволяє зробити допомогу більш доступною, гнучкою та адаптованою до сучасних потреб, зберігаючи при цьому ключові принципи та етичні стандарти соціальної роботи. Проте, її включення в процес цифровізації соціальної роботи на рівні держави потребує:

– забезпечити наявність компетентностей у фахівців із соціальної роботи до використання цифрових ресурсів у роботі з отримувачами соціальної послуги консультування;

– забезпечити технічне устаткування для цифрової взаємодії;

– нормативно врегулювати можливість надання даної послуги у дистанційному форматі;

– розробити методологію дистанційної роботи в напрямку соціальної послуги консультування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильєва М. П., Романова І. А. Практики надання соціальних послуг у дистанційному режимі. *Вісник Університету імені Нобеля. Серія «Педагогіка та психологія». Педагогічні науки.* 2021. № 2 (22). С. 50 – 56.

2. Державні послуги онлайн. URL: https://diia.gov.ua/.

3. Майданюк В. Конфіденційність під загрозою: які чат-боти найбільше збирають персональні дані? URL: https://infolight.in.ua/2025/03/26/konfidentsijnist-pid-zagrozoyu-yaki-chat-boty-najbilshe-zbyrayut-personalni-dani/.

4. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування: Наказ МСПУ від 02.07.2015 року № 678. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text.

5. Про єдину інформаційну систему соціальної сфери. Веб-сайтМіністерства соціальної політики України. URL: https://www.msp.gov.ua/projects/886/.

6. Програмний комплекс «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада». ДП ІОЦ. URL: https://socgromada.ioc.gov.ua/.

7. Суліцький В., Швед О. Консультування в соціальній роботі: навчально-методичний посібник. Київ: Видавничий дім «Вініченко», 2023. 240 с.

8. Шадська У. С. Аналіз ризиків під час обробки персональних даних: що важливо знати? Київ: Компринт, 2021. 68 с.

УДК 305.42

Мишковська Олена Петрівна,
кандидатка соціологічних наук,
викладачка кафедри педагогіки і соціальної роботи,
Український католицький університет;
Фесенко Дар'я Олександрівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Український католицький університет

ПРОФІЛАКТИКА ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА НАД ЖІНКАМИ

Насильство, яке здійснюється на основі статі, залишається серйозною проблемою у багатьох країнах світу і в Україні, зокрема. За статистикою значна частина постраждалих від гендерно зумовленого насильства (ГЗН) – саме жінки. В Україні кожна п'ята жінка стикалася з тією чи іншою формою насильства [3]. За даними Health Right International, у віці 18 – 24 років гендерно зумовленого насильства зазнає 8 % жінок, у віці 25 – 59 років цей відсоток становить 67 %, а після 60 років – 21 % жінок [5]. Тож, що таке ГЗН і чому від нього страждають саме жінки?

Гендерно зумовлене насильство – це будь-який акт насильства, що чиниться на підставі статі, який завдає або може завдати фізичної, сексуальної, психологічної чи економічної шкоди. Це крайній вияв дискримінації за ознакою статі, жертвами якого найчастіше стають жінки. Дане явище глибоко вкорінене у нерівність між статями, що історично склалася у суспільстві, і підтримується стереотипами про ролі жінок і чоловіків.

Структура Організації Об'єднаних Націй з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (UN Women) надає гендерно зумовленому насильству таке визначення: «шкідливі дії, спрямовані проти окремої особи або групи осіб на основі їхньої статі. Це корениться в гендерній нерівності, зловживанні владою та шкідливих нормах» [4, с. 83].

Гендерно зумовлене насильство є одним із проявів нерівних владних відносин між чоловіками та жінками. Означені відносини склалися історично й побудовані на дискримінації жінок з боку чоловіків, що призводить до домінування чоловіків над жінками та обмеження повноцінного розвитку жінок. Історично складена система патріархату продовжує впливати на суспільство, створює соціальні норми та цінності, які формують певні моделі поведінки чоловіків і жінок, у яких можуть толеруватися насильницькі дії.

Сексизм (дискримінація на основі статі) й мізогінія (упередження або ненависть до жінок) є проявами гендерної нерівності та несуть у собі значні загрози для жінок. Вони часто переплітаються і взаємодіють, посилюючи один одного. Мізогінія часто є наслідком сексизму, тому що патріархальна культура створює такі умови, у яких мізогінія може розвиватися. На нашу думку,

внутрішня мізогінія особливо небезпечна у контексті гендерно зумовленого насильства над жінками, тому що замість об'єднання та пропагування «сестринства» деякі жінки створюють токсичне середовище, посилюють нерівність статей, нормалізують насильство та обмежують свої ж права й можливості. Мізогінія може мати серйозні наслідки для фізичного та психологічного здоров'я жінок, тому дуже важливо вчасно її розпізнати та зупинити.

Однією з причин гендерно зумовленого насильства є стереотипи, що формуються протягом тисячоліть. І до сьогодні у нашому суспільстві існує безліч стереотипів про чоловіків, жінок або характер взаємодії між ними. Згідно з дослідженнями О. Главацької, уявлення студентів про те, у чому призначення чоловіків і жінок, сформувалися у більшості опитаних (45,3 %) під впливом сім'ї. Серед соціальних інститутів, що вплинули на формування уявлень про ролі чоловіків і жінок у суспільстві, респонденти також указали: національні традиції (15,2 %), громадську думку (8,6 %), школу (26,4 %) та ЗМІ (4,5 %). Дані свідчать, що сім'я та освіта досі відіграють важливу роль у соціалізаційних процесах, у тому числі у гендерній соціалізації. Ці та інші стереотипи дискримінують жінок, перешкоджають їхньому розвитку, здійснюють вплив на взаємодію у суспільстві та створюють викривлені уявлення для наступних поколінь [2].

Згідно з Конвенцією Ради Європи, до гендерно зумовленого насильства належать: фізичне насильство, психологічне насильство, економічне насильство, сексуальне насильство, домашнє насильство. Крім того, гендерно зумовлене насильство над жінками виявляється у таких формах, як: переслідування, зґвалтування, сексуальні домагання, каліцтво жіночих геніталій, примусова стерилізація, примусовий аборт, примусовий шлюб, торгівля людьми, насильство в інституційному середовищі, злочини «честі», насильство у воєнних, конфліктних і постконфліктних ситуаціях [1].

Профілактика гендерно зумовленого насильства потребує комплексного підходу та створення системи підтримки постраждалих. Методами профілактики гендерно зумовленого насильства над жінками можуть бути:

- впровадження гендерної освіти в сім'ї та закладах освіти;
- поширення інформаційних кампаній про проблему ГЗН та способи захисту постраждалих;
- сприяння розширенню прав і можливостей жінок;
- надання психологічної та соціальної підтримки постраждалим від насильства жінкам; проведення корекційної роботи з кривдниками;
- застосування підходу сильних сторін для відновлення жінок, які постраждали від насильства.

У результаті дослідження теми «Профілактика гендерно зумовленого насильства над жінками» детальнішої уваги з боку науковців потребують причини, через які жінки бояться звертатися по допомогу, зокрема залякування від кривдника та ігнорування їхніх заяв. Важливо також розробити ефективні механізми повідомлення про насильство та отримання правової допомоги. Крім

того, необхідно вивчати шляхи комплексного підходу до зміни суспільного ставлення до гендерно зумовленого насильства.

Отже, гендерно зумовлене насильство не лише шкодить здоров'ю жінок, але й має руйнівний вплив на суспільство загалом. Воно призводить до поглиблення соціальних нерівностей у доступі до освіти, роботи або кар'єрного росту й порушує права людини. Тому профілактика гендерно зумовленого насильства над жінками є важливою для побудови більш справедливого й здорового суспільства. Крім того, циклічність будь-якого насильства, особливо ГЗН над жінками, становить небезпеку для соціуму, адже, не зупиняючи його, ми ризикуємо передати цю соціальну проблему наступним поколінням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоусенко. О. Що таке гендерно зумовлене насильство і хто від нього потерпає. ДМ Media Sapiens. 2021. URL: https://ms.detector.media/trendi/post/28626/2021-12-06-shcho-take-gendernozumovlene-nasylstvo-i-khto-vid-nogo-poterpaie.

2. Главацька О. Статеворольові стереотипи як соціокультурна основа гендерної соціалізації молоді в сучасній сім'ї. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2014. № 4. С. 104 – 115.

3. Кожна п'ята українка потерпає від насильства / Юлія Соколовська. Міністерство соціальної політики України. 20 лютого 2020 р. URL: https://www.msp.gov.ua/news/18311.html.

4. Костіна Т., Булах І. Гендерно зумовлене насильство та його види: домашнє насильство. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. Вип. 11. С. 80 – 86. DOI: https://doi.org/10.30970/PS.2021.11.11.

5. Яковенко Д. Health Right International. Brave&Safe: від гендерно зумовленого насильства в Україні страждають жінки: кожна п'ята – старша 60 років. *Апостроф*. 2023. URL: https://apostrophe.ua/ua/news/society/2023-07-14/bravesafe-ot-genderno-obuslovlennogo-nasiliya-v-ukraine-stradayut-zhenschiny-kazhdaya-pyataya--starshe-60-let/300874.

УДК 352:364-7 (477)

Пришляк Анастасія Дмитрівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського;
науковий керівник: **Мітіна Світлана Володимирівна**,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології,
філософії та суспільних наук,
Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙСУПРОВІД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК СКЛАДНИК КОМПЛЕКСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ В ГРОМАДІ

Війна в Україні підняла актуальність проблеми збереження психологічного здоров’я військовослужбовців на принципово новий рівень. Адже участь у бойових діях практично завжди супроводжується стресовою реакцією організму, яка без своєчасної кваліфікованої допомоги може призвести до несприятливих наслідків як для самого військовослужбовця, так і для суспільства загалом [8]. У зв'язку з цим наразі вкрай важливим і актуальним для України є приділення уваги до питань подолання наслідків стресу, зокрема бойового стресу, як складника комплексної соціальної підтримки в громаді. Соціальний супровід і психологічна підтримка військових та членів їхніх сімей є важливим складником загальнодержавної системи психосоціальної підтримки.

Прояви «посттравматичного стресу» (posttraumatic stress – PTS) спостерігаються у 1 – 8 % усього населення (у жінок частіше). Даний розлад розвивається у 8 – 25 % людей, що піддалися дії стрес-факторів, але зберегли своє фізичне здоров’я; серед поранених поява цих порушень збільшується й сягає приблизно 50 – 80 %. Проте, наразі в України офіційної статистичної інформації щодо виявлення й поширення ПТС немає [7].

Слід зауважити, що результати впливу бойового стресу мають пролонговану дію та є найбільшою перешкодою на шляху до соціальної адаптації після звільнення з лав військових формувань.

До соціальних послуг, що можуть надаватися військовослужбовцям і членам їхніх сімей, належать: інформування, консультування, посередництво, представництво інтересів, соціальний супровід, екстрене (кризове) втручання, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція, соціально-психологічна реабілітація [10].

Наразі в Україні реалізуються досить багато проєктів як на державному, так і на місцевому рівнях щодо підтримки та супроводу військовослужбовців

(ветеранів) та членів їхніх сімей. На рівні громад варто виділити програми «Соціального відновлення ветеранів і членів їхніх сімей» та експериментальний проєкт із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості, що реалізуються Міністерством соціальної політики України з місцевими органами влади, військовою адміністрацією та громадськими організаціями. Запровадження даної програми є пілотним проєктом, що вже пройшов пілотування у декількох областях та показав гарні результати [4].

Послуга соціальної адаптації у рамках програми «Соціального відновлення ветеранів і членів їхніх сімей» передбачає такі два етапи, як:

1) програма соціального відновлення (перший етап);

2) індивідуальна адаптація (другий етап).

Перший етап програми соціального відновлення – це допомога у соціальній адаптації ветеранів, які повертаються до цивільного життя після завершення служби, та для членів їхніх сімей. Ідеться про допомогу ветеранам відновитися разом з родиною, стабілізувати психоемоційний стан, налагодити та зміцнити довірливі стосунки в сім'ї. Перший етап проходить на базі рекреаційного закладу, де ветеран(-ка) та члени їхніх родин відвідують групові та індивідуальні заняття. Зі всією родиною працює команда фахівців, щоб напрацювати подальший план переходу до цивільного життя, згідно з потребами та проблемами родини. Також протягом тижня родина відновлює фізичне та ментальне здоров'я [3].

Другий етап – це індивідуальна соціальна адаптація, що проходить у громаді та надається ветерану(-ці) фахівцями з соціальної роботи залежно від потреб безпосередньо за місцем реєстрації чи проживання. Рішення про надання/відмову у наданні соціальної послуги другого етапу за рахунок бюджетних коштів приймається на підставі повідомлення надавача соціальної послуги першого етапу та/або письмової заяви потенційного отримувача соціальної послуги [4].

Формування життєстійкості як вміння бути емоційно та ментально стабільним і продуктивним, у тому числі у кризових умовах, реалізується державою за допомогою запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості.

Відповідно до законодавства громади забезпечують функціонування центрів життєстійкості як громадських соціальних просторів та осередків формування соціальної згуртованості територіальної громади, підтримки психічного здоров'я населення, а також забезпечення комплексного підходу до надання соціальних послуг з підтримки осіб/сімей, які проживають на території територіальної громади. У рамках діяльності таких центрів працюють також і фахівці із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб щодо надання їм відповідної підтримки [2].

Центри життєстійкості через групову психосоціальну підтримку працюють як із ветеранами, так і з членами їхніх родин. У Центрах життєстійкості можна безкоштовно отримати психологічну підтримку та проконсультуватися щодо різних соціальних питань.

Реалізація експериментального проєкту ґрунтується на системному підході до надання комплексної послуги та передбачає скоординовану організацію ефективної комунікації та співпраці держави з місцевою владою та громадським сектором.

Метою реалізації експериментального проєкту Центрів життєстійкості є визначення змісту, обсягу, порядку надання комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості, що сприятиме:

- підтримці психічного здоров'я населення та зниженню загального рівня стресу й тривожності серед населення;
- адаптації населення до кризових ситуацій, набуттю навичок стресостійкості як комплексу особистісних якостей, а також запобіганню психологічній травматизації та мінімізації ризиків психологічної ретравматизації;
- забезпеченню комплексного підходу до надання соціальних послуг вразливим групам населення, які проживають на території громади;
- зміцненню сімейних і родинних зв'язків та розвитку батьківських компетентностей;
- зміцненню та координації волонтерського руху;
- підвищенню соціальної згуртованості територіальної громади [1].

Програма життєстійкості має чотири складники:

- кейс-менеджмент – оцінка звернень громадян і скринінг потреб людини з подальшим направленням до необхідних фахівців;
- надання соціальних послуг – групові заняття, тренінги та увесь спектр послуг із психосоціальної підтримки;
- координація волонтерських активностей;
- сімейний простір для підтримки родин.

За потреби у Центрах життєстійкості можуть бути додатково організовані інші послуги: первинна правнича підтримка, консультації щодо питань зайнятості, супровід ветеранів тощо, тобто ті послуги, яких потребують мешканці конкретної громади [3].

Усі послуги у Центрах життєстійкості надаються безкоштовно для мешканців, за рахунок держави та меценатів, які можуть долучитися до проєкту.

Паралельно з державними програмами громади активно надають соціально-психологічний супровід військовослужбовцям (ветеранам) у рамках комплексної соціальної підтримки. Так, до прикладу, Веселівська селищна військова адміністрація Запорізької області активно підтримує військовослужбовців, ветеранів та їхні родини й спільно з громадськими організаціями реалізує низку програм, спрямованих на фізичну та соціальну реабілітацію, а також психологічну підтримку військових [5].

Бердянська міська територіальна громада запровадила програму «Територія турботи», у межах якої на 2024 рік з бюджету громади виділено близько 15 млн грн. для соціальних виплат військовослужбовцям та їхнім

родинам. Також організовують на безоплатній основі психологічну реабілітацію демобілізованих військових [6].

Варто звернути увагу, що на рівні громад досить ефективним і значно доступнішим порівняно з іншими видами психологічної допомоги є психологічне консультування. У випадку звернення військовослужбовців після переживання травматичних подій ефективне кризове консультування.

Отже, психологічне консультування є дієвим і доступним видом психологічної допомоги військовослужбовцям після їх перебування в екстремальних умовах службово-бойової діяльності [8].

Іншим важливим аспектом є сімейна психологічна підтримка, зокрема спеціалізовані програми для адаптації військових та їхніх родин після довготривалих розлук. Такі програми допомагають відновити довіру, знизити рівень стресу в родині та сприяють реінтеграції ветеранів у цивільне життя.

Дієвими є й групи підтримки за принципом «рівний – рівному», що часто використовуються неурядовими організаціями, зокрема ветеранськими рухами в межах громад.

Крім того, важливим і надзвичайно складним процесом, що потребує підтримки з боку суспільства та експертів, є відновлення осіб, що повернулися з полону, реабілітація яких має базуватися на комплексному підході, котрий включає психологічну підтримку, фізичне відновлення та соціальну адаптацію.

Психологічна допомога є складником психологічного супроводу військовослужбовців на усіх етапах їхньої службової діяльності. Цей складник може розглядатися за терміном часу як невідкладна, оперативна (разова консультація), короткочасна (3 – 7 сеансів) терапія за симптоматикою чи триваліші програми соціального патронажу, коучингу, тренінгові програми, довгострокові програми для територіальних громад та самокерованих груп підтримки [9].

Отже, на нашу думку, проблема соціально-психологічної допомоги у контексті реабілітації, відновлення та соціальної адаптації військовослужбовців має вирішуватися комплексно й охоплювати всі сфери життя ветеранів. Прикладом комплексного підходу до надання психологічної допомоги може бути формат сімейного відновлення – психосоціальної підтримки як військового, так і його родини в громаді. Психологічна підтримка у поєднанні з фізичною реабілітацією та соціальною адаптацією є основою для повернення до нормального життя та інтеграції у суспільство.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Постанова КМУ від 03.10.2023 № 1049 «Про реалізацію експериментального проекту із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості». URL: https://t1p.de/eunuc.

2. Постанова КМУ від 23.01.2024 № 83 «Про організацію діяльності та забезпечення функціонування центрів життєстійкості». URL: https://t1p.de/dc21z.

3. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: https://www.msp.gov.ua.

4. Офіційний сайт Красилівської міської територіальної громади. URL: https://krasyliv-rada.gov.ua.

5. Офіційний сайт Веселівської селищної військової адміністрації Запорізької області. URL: https://t1p.de/fev8o.

6. Офіційний сайт Бердянської міської територіальної громади Запорізької області. URL: https://t1p.de/6w76s.

7. Дьоміна Г. А. Конфлікт як причина посттравматичного стресу. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/23453.

8. Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. та ін. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами: метод. посіб. Київ: 7БЦ, 2023. 175 с.

9. Психологічна допомога військовослужбовцям: навчально-методичний посібник / колектив авторів за загальною редакцією В. І. Осьодла. Київ: НУОУ ім. Івана Черняховського, 2021.144 с.

10. Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: практичні аспекти діяльності посадових осіб військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки: методичний посібник. Київ.: НДЦГПЗС України, 2023. 130 с.

УДК 364-787.26:057.36

Пронь Ірина Сергіївна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара;
науковий керівник: **Осетрова Оксана Олександрівна**,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

НАЛАГОДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДАХ З УЧАСНИКАМИ ТА УЧАСНИЦЯМИ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Налагодження соціальної роботи з учасниками/учасницями бойових дій у громадах є ключовим елементом для забезпечення їхньої адаптації та реінтеграції у цивільне життя. Ефективна соціальна робота з учасниками/учасницями бойових дій є важливим чинником їхньої успішної інтеграції у суспільство. Відмітимо кілька ключових аспектів, які можуть бути корисними для організації такої роботи.

1. Індивідуальний підхід. Кожна людина має унікальний досвід, тому важливо враховувати її індивідуальні потреби та обставини. Консультації з психологами та фахівцями з соціальної роботи допоможуть створити персоналізований план підтримки.

2. Психологічна допомога. Важливим є забезпечення доступу до кваліфікованих фахівців, які допоможуть учасникам/учасницям бойових дій подолати посттравматичний стрес, депресію чи інші ментальні виклики.

3. Освітні та професійні програми. Обізнаним фахівцям слід докласти зусилля до організації курсів перекваліфікації, розвитку нових навичок і підтримки у працевлаштуванні.

4. Групи підтримки та спільноти. Їхнє утворення поширює можливість спілкування з іншими ветеранами, які пережили подібний досвід. Це створює відчуття спільності та підтримки.

5. Юридична консультація. Йдеться про надання допомоги у вирішенні юридичних питань, які можуть виникати у зв'язку зі статусом ветерана, медичною допомогою або соціальними виплатами.

6. Інформаційно-ресурсний центр. Окремої уваги потребує процес створення місць, де учасники/учасниці бойових дій можуть отримувати інформацію про доступні послуги, програми підтримки та можливості розвитку. Адже інформування ветеранів та ветеранок війни і демобілізованих осіб про доступні соціальні послуги, пільги, програми підтримки та допомоги; консультування їх з питань соціального захисту, працевлаштування, освіти,

медичного обслуговування, психологічної реабілітації; роз'яснення прав та гарантій, передбачених для ветеранів/ветеранок війни та демобілізованих осіб має стати одним з пріоритетних завдань.

7. Підтримка сімей ветеранів/ветеранок. Важливо не забувати про сім'ї учасників/учасниць бойових дій, адже їхня підтримка також є частиною успішної інтеграції.

Розгляньмо ключові аспекти налагодження соціальної роботи в громадах з учасниками/учасницями бойових дій в Україні.

1. Надзвичайність адаптації. Учасники бойових дій стикаються з комплексом психологічних, фізичних і соціальних викликів, що вимагають негайної та цілісної підтримки. Їхній досвід війни створює унікальний багаж травм, через які важливо пройти процес реінтеграції у мирне життя.

2. Центральна роль соціальної роботи. Фахівці з соціальної роботи виступають посередниками між державними структурами, неурядовими організаціями та самими ветеранами/ветеранками. Їх завдання – не лише забезпечити базову підтримку, а й сприяти побудові системи довіри та взаємодопомоги в громадах. Фахівці з соціальної роботи, компетентність яких забезпечує надання ефективних реабілітаційних, психологічних, освітніх послуг, є провідниками між цивільним середовищем та учасниками/ учасницями бойових дій.

3. Комплексний, Мультидисциплінарний підхід. В умовах складного соціально-психологічного клімату необхідно залучати фахівців різних галузей: психологів, юристів, медиків, фахівців з профільної освіти та трудового консультування. Тільки інтегровані підходи дозволять врахувати всі аспекти потреб учасників/учасниць бойових дій.

4. Індивідуалізація підтримки. Програми соціальної роботи мають базуватися на індивідуальному підході: діагностика потреб, особистих історій та можливостей кожного ветерана/ветеранки бойових дій. Це дозволить розробити персоналізовані плани реабілітації, що враховують як психологічні потреби, так і соціально-економічний статус людини.

5. Реінтеграція та відновлення соціальних зв’язків. Успішна реінтеграція вимагає не лише професійної перепідготовки та працевлаштування, але й відновлення сімейних і громадських зв’язків. Організація груп підтримки, клубів за інтересами та громадських ініціатив сприятиме зниженню ізоляції та поширенню позитивних моделей спільного життя.

6. Професійна перепідготовка та зайнятість. Створення програм з професійного навчання та перепідготовки є ключовим чинником для економічної незалежності ветеранів/ветеранок. Це дозволить їм здобувати нові навички та адаптуватися до сучасних вимог ринку праці.

7. Розробка цифрових платформ підтримки. Запровадження інформаційних ресурсів, онлайн-консультацій та мережевих платформ допоможе об’єднати громади, забезпечити оперативну комунікацію між фахівцями та користувачами, надати доступ до актуальних інформаційних і консультаційних послуг.

8. Підтримка законодавства та фінансування. Створення стабільної законодавчої бази сприятиме регламентації діяльності соціальних служб і захищатиме права учасників/учасниць бойових дій. Водночас, гарантоване фінансування державних і міжнародних грантів стимулюватиме розвиток ефективних проєктів у сфері соціальної роботи.

9. Профілактика ізоляції та розвиток психологічної підтримки. Організація спеціалізованих програм психологічної допомоги дозволить своєчасно виявляти ознаки посттравматичного стресового розладу та запобігати соціальній ізоляції. Регулярні тренінги, семінари та групова терапія мають стати невід'ємною частиною адаптаційних програм.

10. Інтеграція досвіду та спільний шлях до відновлення. Важливо використовувати досвід учасників/учасниць бойових дій як цінний внесок у розвиток громади. Спільні проєкти, наставницькі програми та взаємодія між ветеранами/ветеранками та активними членами суспільства сприятимуть створенню позитивного іміджу та відновленню соціальної єдності.

Крім того, у даному контексті важливими є:

– приклади міжнародної практики, які можуть бути адаптовані до українських умов (йдеться про моделі реінтеграції ветеранів/ветеранок у країнах Європи);

– роль локальних волонтерських організацій, які можуть стати мостом між державними структурами та громадами;

– перспективи розвитку партнерства приватного сектору із соціальними службами для залучення додаткових ресурсів і підвищення якості послуг.

Вважаємо за доцільне розглянути декілька міжнародних моделей реінтеграції учасників/учасниць бойових дій, які можуть стати джерелом ідей для адаптації в українських умовах. Кожна з них враховує комплексний характер потреб військовослужбовців і враховує як психологічний, так і соціально-економічний складники їхньої реінтеграції у цивільне життя.

1. Американська модель, що охоплює такі основні складники:

- Комплексна система підтримки від держави. Державний департамент ветеранів (VA) орієнтований на забезпечення широкого спектру послуг: від медичної допомоги, реабілітаційних програм до освітніх кредитів (GI Bill) та профорієнтаційної підтримки.
- Програми Transition Assistance Program (TAP), спрямовані на забезпечення адаптації ветеранів до цивільного життя через спеціалізовані тренінги, консультації та підтримку у процесі пошуку роботи.
- Підтримка ментального здоров'я. Йдеться про програми, які через терапевтичні сесії та кризове втручання допомагають попередити й лікувати посттравматичні стресові розлади.

Особливість: слід зауважити, що Американська модель безпосередньо вирізняється комплексністю та широкою мережею сервісів, що дозволяє ветерану отримувати підтримку на кожному етапі переходу до цивільного життя.

2. Канадська модель, що охоплює такі основні складники:

- Інтегроване управління послугами. Через співпрацю державних агентств і неурядових організацій забезпечується індивідуальний підхід до кожного ветерана.
- Підтримка сімей. Окрім особистісного реабілітаційного процесу, значна увага приділяється сім'ям, оскільки вони є важливим елементом соціальної підтримки.
- Програми професійної перепідготовки та працевлаштування спрямовані на отримання нових навичок, надання професійних консультацій та допомоги в інтеграції у ринок праці.

Особливість полягає у тому, що Канадський досвід підкреслює важливість мультидисциплінарного підходу, за якого інтегруються послуги соціального супроводу, медичного догляду та професійного розвитку.

3. Ізраїльська модель, що охоплює такі основні складники:

- Ранній старт адаптації. Після демобілізації ветерани одразу включаються у програми соціальної адаптації, які допомагають перейти від військового до цивільного режиму.
- Освітні та професійні курси. Спеціалізовані тренінги спрямовано на перепрофілювання та швидку адаптацію до нових умов цивільного життя.
- Культурно-специфічний підхід. Програми враховують особливості суспільства, де військова служба є частиною національної ідентичності, та допомагають ветеранам знайти своє місце у цивільному середовищі.

Особливість: Ізраїльська система якісно поєднує державну підтримку з активною участю волонтерів і громадських організацій, що сприяє швидкій та ефективній соціальній інтеграції.

4. Британська (UK) модель, що охоплює такі основні складники:

- Роль благодійних організацій. Спеціалізовані благодійні фонди (наприклад, Combat Stress або Help for Heroes) відіграють значну роль у Великобританії, забезпечуючи психологічну підтримку та супровід.
- Цілісні програми реабілітації. Поєднання психологічної, соціальної та професійної підтримки допомагає вирішувати комплекс проблем адаптації після служби.
- Наголос на ментальному здоров’ї. Значна увага приділяється профілактиці та лікуванню PTSD за допомогою терапевтичних груп та індивідуальних сесій.

Особливість: Британська модель є яскравим прикладом партнерства між державними інституціями та неурядовими організаціями, що дозволяє гнучко реагувати на індивідуальні потреби ветеранів.

5. Австралійська модель, що охоплює такі основні складники:

- Цілісний підхід до догляду за ветеранами. Австралійський Департамент ветеранів (DVA) інтегрує медичну допомогу, психологічну підтримку, допомогу в отриманні житлових субсидій та професійну перепідготовку.
- Географічна доступність послуг. Підтримка забезпечується навіть у віддалених регіонах завдяки мережі місцевих центрів та онлайн-сервісів.

- Співпраця з місцевими громадами. Важливим елементом є залучення регіональних центрів для підтримки адаптації ветеранів у громадському середовищі.

Особливість: Австралійська система демонструє те, наскільки є важливою не лише якість послуг, але й їх доступність для всіх ветеранів, незалежно від місця проживання.

Таблиця1. Порівняння міжнародних моделей

Країна	**Основні складники**	**Особливості**
США	Програми реабілітації, TAP, медична та психологічна допомога, GI Bill.	Широка мережа сервісів, комплексний підхід, акцент на посттравматичній реабілітації.
Канада	Інтегрована підтримка через державні послуги та НДО, підтримка сімей, перепідготовка.	Інтеграція мультидисциплінарного підходу, цілісний догляд за ветераном і його сім'єю.
Ізраїль	Ранній старт адаптації, спеціалізовані курси, підтримка через волонтерські структури.	Культурно-специфічний підхід, широке залучення суспільства та волонтерів.
Великобританія	Благодійні організації, програми реабілітації, акцент на ментальному здоров'ї.	Партнерство між державою та НУО, гнучкий підхід до індивідуальних потреб ветеранів.
Австралія	Державна підтримка через DVA, комплекс медичних і соціальних послуг, географічна доступність.	Забезпечення підтримки навіть у віддалених регіонах, інтеграція з місцевими громадами.

Для успішної інтеграції досвіду міжнародних моделей в Україні важливо розуміти специфіку національного контексту:

- Індивідуалізація послуг (Україна має враховувати унікальність кожного учасника/учасниці бойових дій та регіональні особливості, що вимагають гнучких та адаптивних програм).
- Підсилення партнерства (необхідна активна співпраця між державними установами, місцевими громадами та неурядовими організаціями, як це спостерігається у Канадській та Британській моделях).
- Акцент на ментальному здоров'ї (інтеграція комплексних психологічних програм, включаючи групову терапію та підтримку у кризових ситуаціях, є важливим елементом моделей США та Великобританії).
- Використання цифрових технологій (як доповнення до традиційних сервісів варто впроваджувати онлайн-платформи для координації послуг, як це практикується в Австралії, дозволяючи на постійній основі розширювати доступність підтримки).

Розглянуті міжнародні моделі охоплюють важливі підходи й інструменти, які можуть стати основою для створення індивідуалізованої та комплексної системи реінтеграції ветеранів/ветеранок в Україні. На нашу думку, варто врахувати й досвід партнерства з приватним сектором і волонтерськими організаціями для розширення ресурсної бази та залучення інновацій до програм підтримки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримчак Л. Ю. Профілактика професійного вигорання фахівців у практиці соціальної роботи з пораненими військовослужбовцями. *Інклюзія і суспільство*: наук. журнал. 2024. Вип. № 2 (7). С. 36 – 42. URL: https://journals.kpdi.in.ua/index.php/inclusion-society/article/view/129/126https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=125289&lang=en.

2. Кримчак Л. Ю. Роль фахівця із соціальної роботи в процесі супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. *Інноваційна педагогіка*: наук. журнал. 2024. Вип. 72. С. 71 – 75. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2024/72/13.pdf.

3. Кримчак Л. Ю. Соціальні послуги в практиці соціальної роботи з ветеранами війни. *Наукові інновації та передові технології*: науковий журнал. 2024. № 8 (36). С. 1222 – 1234. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/issue/view/264/362.

4. Наказ Міністерства соціальної політики України Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства соціальної політики України на 2022 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2023 – 2024 роки). URL: https://www.msp.gov.ua/documents/6220.html.

5. Пінчук Р. С., Письменна О. П., Правовий захист учасників бойових дій та ветеранів війни. *Правовий захист учасників бойових дій*. 2019. Вип. 58. С 168 – 172. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/36064/1/%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%99%20%D0%97%D0%90%D0%A5%D0%98%D0%A1%D0%A2%20%D0%A3%D0%A7%D0%90%D0%A1%D0%9D%D0%98%D0%9A%D0%86%D0%92%20%D0%91%D0%9E%D0%99%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%A5.pdf.

6. Хоружий С. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Психологічна робота з посттравматичними стресовими розладами у військовослужбовців Збройних сил України. Частина 2: Групові форми психологічної допомоги військовослужбовцям у подоланні наслідків психологічної травматизації. Методичний посібник Міністерства оборони України. 2018. С 4 – 18. URL: https://www.mil.gov.ua/content/other/PR_2.pdf.

7. Чайка І. Ю., Бондаренко І. Ю. Особливості соціальної роботи з ветеранами антитерористичної операції в Україні в державних організаціях соціальної сфери. *Теорія та практика сучасної психології*. 2019. № 2. С 177 – 182. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/part_1/2-1_2019.pdf.

УДК 371.9:159.9

Сабат Наталія Іванівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника;
Сабат Надія Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника;
Мамалига Анастасія Володимирівна,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

У багатьох країнах, включаючи Україну, активно впроваджуються принципи інклюзивної освіти. Це означає, що діти з особливими потребами навчаються в загальноосвітніх школах разом з іншими дітьми. Однак для того, щоб ці діти могли успішно інтегруватися в освітній процес і суспільство, їм необхідна додаткова педагогічна, психологічна, соціальна підтримка. На цьому наголошують Н. Квітко, А. Колупаєва, А. Лапін, Л. Савчук, Н. Ярмола та інші науковці.

Мета статті – описати основні форми соціально-педагогічної підтримки дітей з особливими потребами на прикладі діяльності громадської організації «Донецька обласна організація Всеукраїнської організації «Союз осіб з інвалідністю України».

Діти з особливими потребами – це діти, які мають фізичні, розумові, емоційні або соціальні відмінності, що потребують додаткової підтримки, адаптації чи спеціалізованого навчання для повноцінного розвитку та участі у суспільному житті. Це можуть бути діти з фізичними обмеженнями, – наприклад, діти з порушеннями слуху, зору, руховими розладами або іншими фізичними та розумовими вадами, – діти з інтелектуальними порушеннями, які потребують спеціальних освітніх підходів для розвитку; емоційними та поведінковими розладами – діти з порушеннями психічного здоров’я, такими як тривожні розлади, депресія чи аутизм; навчальними труднощами – діти, які мають труднощі із засвоєнням стандартної шкільної програми через дислексію, дисграфію, дискалькулію або інші навчальні труднощі.

В «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» наведено таке визначення соціальної підтримки: «Система заходів суб’єктів соціально-

педагогічної роботи, спрямована на вирішення проблем осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом надання їм допомоги чи необхідних видів соціальних послуг; система заходів, спрямована на створення умов, що дозволяють забезпечити соціальну захищеність людей» [2, с. 161]. Найпоширенішими видами соціальної підтримки є соціально-педагогічна, матеріальна, психологічна, правова (юридична) тощо. У контексті дослідження нас особливо цікавить соціально-педагогічна підтримка, яка спрямована на допомогу особистості в процесі її соціалізації, сприяючи розкриттю та розвитку її потенціалу. Вона передбачає створення сприятливих умов для подолання труднощів у сфері інтелектуального, морального, емоційно-вольового та психологічного розвитку, визначення особистих інтересів і потреб, а також пошук ефективних шляхів вирішення проблем. Це, своєю чергою, сприяє досягненню успіху в різних сферах життя. Підтримка реалізується за допомогою таких педагогічних методів, як переконання, навіювання, вправляння, позитивне й негативне підкріплення, стимулювання, змагання тощо.

Н. Квітко визначила такі ключові напрями соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами: оцінка та корекція соціально-психологічного стану дітей і молоді з функціональними обмеженнями; лікувально-оздоровчі заходи; соціально-побутове обстеження сімей, що виховують дітей із такими обмеженнями; розвиток навичок соціальної компетентності; підтримка творчого потенціалу дітей і молоді; профорієнтаційна робота з молодими людьми з інвалідністю; організація культурно-дозвіллєвих заходів; соціально-педагогічна підтримка батьків і родичів дітей із функціональними обмеженнями тощо [3, с. 46]. Окремі напрями соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами розкриємо на прикладі занять із дітьми на базі громадської організації «Донецька обласна організація Всеукраїнської організації «Союз осіб з інвалідністю України», до проведення яких долучалася волонтер Анастасія Мамалига.

Вищеназвана громадська організація займається захистом прав людей з інвалідністю, сприяє розвитку інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, а також працює над покращенням доступності інфраструктури. Організація представляє інтереси людей з інвалідністю, координує діяльність місцевих об’єднань і впроваджує програми професійної та медичної реабілітації. Важливим напрямком її діяльності є популяризація роботи з дітьми та молоддю з інвалідністю, забезпечення їхньої соціалізації та адаптації. Серед основних сфер діяльності організації – захист громадянських прав, створення робочих місць, функціонування реабілітаційних центрів, асоціацій і клубів для людей з інвалідністю [1]. У 2022 році ГО «Донецька обласна організація Всеукраїнської організації «Союз осіб з інвалідністю України» релокувалася до Івано-Франківська й розпочала активну співпрацю з Івано-Франківською ОВА та органами місцевого самоврядування у напрямку соціального захисту, реабілітації, доступності, розвитку культури, спорту й творчості для дітей, молоді та дорослих з інвалідністю та особливими освітніми

потребами як місцевого населення, так і внутрішньо переміщених осіб. У 2022 – 2025 роках організація зосередила свою діяльність на соціальній, психологічній, фізичній та спортивній реабілітації дітей, зокрема дітей з особливими освітніми потребами, дітей з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб. Реалізація цих ініціатив стала можливою завдяки тісній співпраці та партнерству з органами місцевого самоврядування й благодійними організаціями. Серед проведених заходів – заняття з арт-терапії на розвиток моторики та відновлення рухливості кінцівок дітей з особливими потребами. З 2019 року громадська організація розпочала активну співпрацю з міжнародною неурядовою гуманітарною організацією «Save the Children». У межах цього партнерства було реалізовано проєкт «Інклюзивні послуги для всіх: розширення доступу до освіти та інших послуг для дітей з інвалідністю на Сході України». Проєкт діяв у Донецькій, Луганській та Запорізькій областях у період з травня 2019 року по серпень 2022 року, сприяючи покращенню доступу дітей з інвалідністю до освіти та соціальних послуг.

Вагомим досягненням організації є створення Простору, дружнього до дітей, молоді та сімей. Простір оснащений ігровими зонами з інклюзивними розвиваючими іграшками, а також має спеціально облаштовані кімнати для занять з батьками, дітьми з особливими освітніми потребами, дітьми з інвалідністю та підлітками. У межах програмної діяльності проводилися різноманітні активності, зокрема:

– Team UP – тілесно-орієнтована терапія;
– ПСП – психосоціальна підтримка;
– HEART – зцілення мистецтвом;
– сесії з MRI – інформування щодо мінної небезпеки;
– сесії «Безпечні сім'ї» – для дітей і дорослих.

TeamUp – це тілесно орієнтована програма психологічної допомоги, яка сприяє навчанню через залучення дітей до спільної активної діяльності, ігор і фізичних вправ.

HEART – зцілення через мистецтво. На заняттях учасники мали можливість розкрити свої таланти та креативність через улюблені види творчості, висловлювати почуття й думки, навчатися ненасильницькому спілкуванню та отримувати емоційне розвантаження. Діти дізналися багато нового та корисного: що таке толерантність, як висловлювати свої емоції через малюнок, що необхідно покласти у туристичний наплічник, а також переосмислювали відомі казки, розповідаючи їх на новий лад.

Загалом такі активності сприяють емоційному розвантаженню, розвитку навичок мирної комунікації, формуванню командного духу та цікавому дозвіллю. Програма включає різноманітні групові ігри, спортивні завдання, танці, творчі рухові вправи, тренування, співи, а також техніки управління тілом і дихальні практики. Усі ці елементи спрямовані на покращення соціального, фізичного, психічного, культурного та емоційного благополуччя дітей. Під час занять діти мали можливість гратися, цікаво та корисно проводити дозвілля, брати участь у творчих майстер-класах, веселих командних

іграх, а також виконувати вправи, що покращують рухливість, концентрацію уваги, тактильні відчуття та допомагають зняти напругу.

Діти з особливими потребами часто потребують індивідуального підходу до навчання та розвитку, спеціалізованої психологічної або фізичної підтримки. У ході занять учасники вчаться справлятися з емоціями, такими як тривога, страх або депресія, а також розвивають навички контролю своїх емоцій. Заняття сприяють покращенню соціальних навичок дітей, зокрема здатності взаємодіяти з однолітками та дорослими, заводити друзів і розв'язувати конфлікти. Завдяки успіхам у заняттях і тренінгах діти почуваються більш впевненими, усвідомлюючи свої можливості досягати результатів у різних сферах. Також учасники отримують можливість ефективно висловлювати свої потреби, думки та почуття, що важливо для їхнього розвитку й соціальної інтеграції. Заняття надають дітям безпечне середовище для вираження своїх переживань і проблем, що допомагає зменшити відчуття ізоляції. Діти навчаються аналізувати ситуації, розглядати різні варіанти рішень і знаходити конструктивні способи вирішення складних ситуацій. Заняття включають активності, які сприяють розвитку моторики, когнітивних навичок і загальному фізичному стану дітей.

Соціально-педагогічна підтримка – це не лише допомога дітям, а й навчальні ресурси для родин, покращення комунікації в сім'ї. На заняттях за програмою «Безпечні сім'ї» обговорюється багато корисної інформації для дітей та батьків, зокрема про захист прав дітей, пошук підтримки та допомогу один одному, особливості потреб дівчаток і хлопчиків, важливість взаємодії в класі та громаді, а також значення дружби. Крім того, розглядаються питання стресу та стресостійкості, кола відповідальності дорослих і кола підтримки для дітей, а також важливість відсутності насильства у вихованні.

У процесі занять батьки, опікуни та діти разом з фасилітаторами набувають важливих знань і навичок, зокрема: безпека дітей повинна бути пріоритетом; похвала є найефективнішим мотиватором; спільне вирішення проблем є найкращим підходом; шанобливе спілкування між дітьми та дорослими має бути нормою.

Отже, соціально-педагогічна підтримка є важливим елементом, який допомагає дітям з особливими потребами успішно адаптуватися до навколишнього середовища, покращує їхню психологічну й соціальну ситуацію та сприяє їхньому повноцінному розвиткові в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Донецька обласна організація Всеукраїнської організації «Союз осіб з інвалідністю України». URL: https://dooi.at.ua.

2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звєрєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.

3. Квітко Н. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю з обмеженими функціональними можливостями. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2021. № 3 (107). С. 39 – 48.

УДК364

Чорний Денис Володимирович,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 015 Професійна освіта,
Західноукраїнський національний університет ;
Кушнір Олександр Олександрович,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 015 Професійна освіта,
Західноукраїнський національний університет

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ: РИЗИКИ ТА ПЕРЕВАГИ

Соціальна сфера є однією з найбільш важливих і необхідних компонентів суспільства, що забезпечує благополуччя громадян через надання послуг у галузі охорони здоров'я, освіти, соціального захисту тощо. З розвитком технологій, глобалізацією та швидкими змінами в економіці виникає потреба адаптації соціальних систем до нових умов. Однією з основних тенденцій, що визначають розвиток соціальної сфери у сучасному світі, є її цифровізація.

Нині цифровізація соціальної сфери є важливим і складним процесом, який кардинально змінює підходи до надання соціальних послуг, взаємодії з громадянами та організації соціальної роботи. Для ефективності цього процесу цифровізація соціальної сфери вимагає врахування низки соціальних чинників. Одним із найважливіших таких чинників є доступність інформаційних технологій для всіх верств населення. Звісно, коли для одних людей цифрові інструменти є звичним і важливим елементом щоденного життя, то для інших – це ще й значний бар'єр. Тому забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів є ключовим завданням, яке впливає на розвиток соціальних послуг. Особливо це стосується вразливих груп населення: людей похилого віку, осіб з обмеженими можливостями, жителів віддалених районів або тих, хто з різних причин не може скористатися цифровими технологіями [4].

Рівний доступ до інформаційних технологій сприяє не тільки забезпеченню рівних можливостей для отримання послуг, а й інтеграції у цифровий простір. Це означає, що з розвитку цифрових технологій може бути знята частина соціальних бар'єрів, які раніше заважали окремим групам громадян брати участь у суспільному житті на рівних умовах. Проте слід зазначити, що, попри великі можливості для інклюзивності, цифровізація може підвищувати соціальні нерівності. Це стосується, зокрема, груп населення, які не мають достатнього доступу до технологій або не володіють необхідними навичками для їх ефективного використання. Виникає реальний ризик, що такі люди можуть опинитися на узбіччі соціального процесу, не маючи можливості скористатися новими послугами або інтегруватися у цифрові процеси.

Водночас *зміна соціальних взаємодій* є ще одним важливим соціальним чинником, що зумовлений цифровізацією. Традиційні форми взаємодії між громадянами та соціальними установами сьогодні поступово замінюються

новими, більш зручними, але й більш спеціалізованими формами. Наприклад, консультації із соціальними працівниками можуть проводитися через онлайн-платформи, що значно спрощує процес отримання допомоги, проте одночасно позбавляє громадян живого контакту. Це може призвести до зміни характеру соціальної взаємодії: з одного боку, громадяни отримують більше можливостей для швидкого доступу до послуг, з іншого, – існує небезпека втрати важливої соціальної підтримки, яку зазвичай надають безпосередні контакти. Зміна комунікаційних моделей також має соціальні наслідки для психологічного стану громадян, адже відсутність безпосереднього спілкування може спричинити соціальну ізоляцію [3].

Інший важливий аспект – *зміни у трудовій сфері*. Так, впровадження цифрових технологій значно змінює ринок праці. Виникають нові професії, що пов’язані з управлінням цифровими процесами, аналітикою даних, розробкою та підтримкою ІТ-систем, але одночасно скорочуються традиційні робочі місця, де не потрібні глибокі цифрові навички. Це може спричинити ситуацію, за якої частина населення, особливо люди похилого віку або ті, хто не мав доступу до сучасної освіти, опиняться у соціально незахищеному стані. Заміна традиційних робочих місць на автоматизовані та цифрові може призвести до проблем безробіття серед окремих категорій громадян, які не мають можливості адаптуватися до змін у вимогах до кваліфікації [2].

Психологічні аспекти цифровізації є також важливими. *Зміна способів комунікації* між людьми може викликати емоційний стрес, особливо серед людей, які важко адаптуються до нових технологій. Це може виявлятися у вигляді психологічної ізоляції, зниження соціальної активності та навіть депресії. Люди, які не в змозі використовувати цифрові технології, будуть відчувати себе відірваними від суспільства, що погіршить їхнє загальне самопочуття та ставлення до соціальних процесів. Особливо це стосується людей похилого віку, які не завжди мають достатні навички для того, щоб ефективно користуватися цифровими інструментами [5; 1].

Не менш важливим є аспект *змін у соціальних службах*. Завдяки цифровим технологіям процес надання соціальних послуг стає швидшим і доступнішим. Онлайн-платформи, що дозволяють громадянам подати заявки на отримання соціальної допомоги, реєструватися на соціальні консультації, замовляти необхідні документи, значно спрощують адміністративні процедури. Це, у свою чергу, збільшує ефективність соціальних служб, уможливлює зменшення навантаження на працівників і покращує обслуговування громадян. Однак є й ризик того, що, не маючи достатньої підтримки, громадяни, особливо вразливі групи, можуть зіткнутися із труднощами при використанні цих платформ, що потребує додаткової уваги з боку органів влади [6].

Отож цифровізація соціальної сфери має багато позитивних аспектів, зокрема підвищення ефективності надання послуг і зручність доступу до них для широких верств населення. Проте цей процес несе й певні соціальні ризики, серед яких – поглиблення соціальних нерівностей, психологічна ізоляція певних груп населення, проблеми адаптації до нових вимог на ринку праці. Для

забезпечення успішної цифровізації соціальної сфери необхідно створювати умови, що гарантуватимуть рівний доступ до технологій, а також підтримку для тих, хто не може самостійно впоратися із переходом до цифрового середовища.

Зазначимо, що переваги цифровізації соціальної сфери є значними й різноманітними. Однією з найбільших переваг є значне полегшення доступу до соціальних послуг. Завдяки онлайн-сервісам громадяни можуть звертатися по допомогу, не виходячи з дому, що особливо важливо для людей з обмеженими можливостями, старших людей або мешканців віддалених регіонів. Цифровізація дозволяє швидко обробляти дані та надавати послуги, скорочуючи час очікування й знижуючи бюрократичні бар'єри. Наприклад, електронні черги, онлайн-заявки на соціальні допомоги або пенсії значно зменшують час, витрачений людиною на отримання послуг. Окрім того, важлива перевага цифровізації – це покращення ефективності та прозорості у роботі соціальних служб. Використання цифрових інструментів дозволяє автоматизувати багато процесів, що знижує ймовірність помилок і зловживань. Цифрові платформи дають змогу здійснювати кращий облік соціальних виплат, що зменшує рівень шахрайства та зловживань. Це позитивно впливає на довіру українських громадян до соціальної системи та покращує її загальний імідж.

Отже, цифровізація соціальної сфери є інструментом покращення життя громадян та ефективності соціальних служб, однак вона потребує виваженого підходу та ретельного врахування всіх можливих ризиків. Залучення технологій має бути збалансованим, з урахуванням інтересів усіх соціальних груп, і забезпечувати рівний доступ до послуг. Крім того, важливими є захист особистих даних, збереження соціальної взаємодії та підтримки тих, хто не має можливості користуватися цифровими технологіями. Успішна цифровізація соціальної сфери може покращити життя громадян і зробити соціальні послуги більш доступними та ефективними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гірняк А. Н. Рівні міжсуб'єктної освітньої взаємодії та їх психологічний аналіз. *Психологічний часопис*. 2020. № 8 (40). Т. 6. С. 109 – 118.

2. Дослідження цифрової грамотності в Україні. 2023 рік / Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/1/8740cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2023_compressed.pdf.

3. Єдина інформаційна система соціальної сфери успішно функціонує по всій Україні. URL: https://msp.gov.ua/news/23274.html.

4. Коваль Л. Підготовка соціальних педагогів і соціальних працівників в Україні. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2019. № 2 (10). С. 86 – 95.

5. Нікітін Ю. О., Кульчицький О. І. Цифрова парадигма як основа визначень: цифровий бізнес, цифрове підприємство, цифрова трансформація. *Маркетинг і цифрові технології*. 2019. Т. 3. С. 77 – 82.

6. Собчак Н. М. Зміст і форми професійної підготовки соціальних працівників у системі неперервної освіти США: дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2014. 351 с.

УДК 005.95+005.336.4:159.942

Шпортюк Наталія Леонідівна,
кандидат з державного управління,
доцент кафедри менеджменту і права,
Дніпровський національний
аграрно-економічний університет

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР ЛІДЕРСТВА У СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОМУ УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ

Емоційний інтелект (EI) відіграє ключову роль у сучасному управлінні персоналом, особливо у контексті соціально відповідального лідерства. Це поняття охоплює здатність керівника розпізнавати, розуміти та регулювати емоції як власні, так і своїх підлеглих, що сприяє:

1) створенню здорової корпоративної культури;

2) підвищенню ефективності роботи;

3) зміцненню довіри у колективі.

У сучасних умовах глобалізації, швидких технологічних змін і соціальних викликів управлінцям необхідно:

1) мати високий рівень емоційного інтелекту, щоб адаптуватися до потреб співробітників;

2) забезпечити гармонійний розвиток організації.

Емоційний інтелект складається з кількох ключових компонентів:

1) самоусвідомлення передбачає розуміння власних емоцій, їхнього впливу на поведінку та прийняття рішень;

2) саморегуляція дозволяє керівникам ефективно контролювати свої емоційні реакції, знижувати рівень стресу та зберігати спокій у складних ситуаціях;

3) мотивація є внутрішнім рушієм, що спонукає досягати цілей та прагнути розвитку;

4) емпатія допомагає розуміти потреби та емоційні стани інших людей, що є основою для побудови міцних відносин у колективі;

5) соціальні навички забезпечують ефективну комунікацію, командну роботу та здатність впливати на поведінку інших у позитивний спосіб.

Лідери з високим рівнем емоційного інтелекту здатні створювати робоче середовище, яке базується на довірі, відкритості та взаємопідтримці. Вони вміють надихати працівників, підвищувати їхню мотивацію та залученість до роботи. Такі керівники також ефективно розв'язують конфлікти, демонструючи емоційну стійкість і здатність знаходити компроміси. Соціально відповідальне управління персоналом передбачає:

1) врахування потреб співробітників;

2) створення сприятливих умов праці;

3) підтримку балансу між роботою та особистим життям;

4) дотримання принципів етичності та справедливості.

Одним із головних аспектів соціально відповідального управління є забезпечення комфортного робочого середовища, що включає:

1) дотримання стандартів безпеки;

2) запобігання дискримінації;

3) створення умов для професійного розвитку.

Співробітники, які працюють у сприятливій атмосфері, демонструють вищу продуктивність, більшу лояльність до компанії та кращу взаємодію з колегами. Крім того, важливим чинником є підтримка кар'єрного зростання, надання можливостей для навчання та підвищення кваліфікації, що сприяє розвитку персоналу та, відповідно, підвищенню конкурентоспроможності організації.

У свою чергу, емоційний інтелект допомагає лідерам приймати обґрунтовані рішення у складних ситуаціях. Зокрема, він дозволяє уникати імпульсивних реакцій, аналізувати різні позиції та обирати оптимальні стратегії дій. Лідери з розвиненим ЕІ можуть передбачати емоційні наслідки своїх рішень, що знижує рівень конфліктів і сприяє ефективній взаємодії у колективі. Крім того, такі керівники вміють адаптуватися до змін і підтримувати підлеглих у періоди нестабільності, що особливо важливо в умовах криз та економічних потрясінь.

Соціально відповідальне управління персоналом включає й дотримання етичних принципів і захист прав працівників. Це передбачає:

1) справедливе ставлення до всіх співробітників;

2) рівні можливості для кар'єрного зростання;

3) дотримання трудового законодавства;

4) забезпечення гідних умов оплати праці.

Компанії, які дотримуються зазначених принципів, отримують переваги як у вигляді підвищеної лояльності персоналу, так і у формуванні позитивного іміджу на ринку праці.

Важливим аспектом є розвиток корпоративної культури, яка безпосередньо базується на принципах довіри, взаємоповаги та відкритої комунікації. Лідери з високим рівнем емоційного інтелекту сприяють формуванню атмосфери співробітництва, де кожен працівник відчуває свою значущість і внесок у спільну справу, що підвищує рівень залученості та знижує плинність кадрів.

Розвиток емоційного інтелекту має й велике значення у формуванні корпоративної стратегії, орієнтованої на довгострокову перспективу. Лідери, які володіють високим рівнем ЕІ, здатні ефективно управляти змінами, враховувати інтереси різних стейкґолдерів і створювати умови для сталого розвитку компанії. Вони активно впроваджують ініціативи щодо покращення робочого середовища, підтримки ментального здоров'я співробітників та розвитку їхніх навичок.

Емоційний інтелект відіграє й важливу роль у зменшенні професійного вигорання серед працівників. Керівники, які вміють виявляти емоційні та фізичні ознаки стресу серед підлеглих, можуть вчасно запропонувати

підтримку, забезпечити гнучкий графік роботи або впровадити програми психологічної допомоги. Це сприяє:

1) покращенню загального добробуту команди;

2) підвищенню продуктивності;

3) зниженню кількості звільнень через стрес і перенавантаження.

Лідери з високим рівнем емоційного інтелекту також відіграють значну роль у формуванні довіри між керівництвом і персоналом. Відкритість до зворотного зв’язку, чесність у прийнятті рішень та здатність визнавати помилки сприяють створенню позитивного робочого клімату. Працівники, які відчувають, що їхні думки та емоції враховуються, проявляють:

1) вищу ініціативність;

2) лояльність;

3) мотивацію до досягнення спільних цілей.

Отже, емоційний інтелект є фундаментальною складовою ефективного лідерства та соціально відповідального управління персоналом. Керівники, які розвивають свій ЕІ, здатні не лише досягати високих результатів у бізнесі, а й створювати стійкі та гармонійні робочі відносини.

Загалом розвиток емоційного інтелекту безпосередньо сприяє покращенню корпоративної культури, зниженню рівня конфліктів, підвищенню мотивації працівників та формуванню позитивного іміджу компанії. В умовах сучасного бізнес-середовища, де соціальна відповідальність стає важливим чинником успіху, володіння емоційним інтелектом є невід'ємною складовою ефективного управління персоналом.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1.
СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ГРОМАДІ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Азарченков О. В. До питання про суїцидальні причини в Україні та світі……..……. 3

Байдарова О. О. Глобалізація як виклик і можливість для соціальної роботи в громаді…… 7

Білик Н. М., Бойчук С. Р. Соціальна робота з дитячими будинками сімейного типу……. 10

Гірняк А. Н., Годз Д. О. Психологічні особливості формування відповідальності у підлітків з делінквентною поведінкою…….. 13

Гірняк Г. С., Кравець О. В. Особливості формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх соціальних працівників…… 18

Гук О. Ф. Сутність соціального партнерства та його роль у громаді…….. 22

Деркач А. С., Кримчак Л. Ю. Особливості соціальної роботи в закладах загальної середньої освіти……... 26

Кравченко О. О. Соціальна робота в громаді як чинник стійкості і відновлення……... 31

Кримчак Л. Ю., Мазур О. А. Соціальна резильєнтність українських жінок-переселенок як інструмент пристосування до умов їх проживання в Польщі…….. 36

Купенко О. В., Костенко А. М., Калініченко Л. Л. Соціальна робота в громаді: сценарії гуманітарного реагування, раннього відновлення, сталого розвитку……... 41

Осетрова О. О. Особливості планування стабільності життя дитини та сім'ї в умовах війни……. 46

Рудакевич О. М., Лазарук А. Ф. структура готовності майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи в громаді…… 50

СЕКЦІЯ 2.
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Задорожна О. М., Гайбонюк Т. І. Практика організації соціальної роботи в закладах освіти територіальної громади……... 54

Ковтуненко У. В. Соціальна робота з сім'ями, які виховують дітей з аутизмом: міжнародний та вітчизняний досвід…… 57

Павленко О. О., Азарова В. К. Нормативно-правова база України щодо правового захисту, соціальної допомоги військовослужбовцям, учасникам бойових дій та їхнім сім'ям……. 62

Павленко О. О., Філоненко С. В. Особливості соціалізації обдарованих дітей…… 68

Повстінь О. Ю. Актуальність проблеми булінгу у закладах середньої освіти……... 73

Ткаченко В. В. Соціальні причини безробіття серед молоді…….. 77

Шух С. М. Створення функціональної місцевої громади матерів, які виховують дітей з розладами аутистичного спектра…… 80

СЕКЦІЯ 3.
ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ
У ГРОМАДАХ УКРАЇНИ

Борисова Ю. В., Гемай С. С. Соціальна відповідальність бізнесу в контексті цілей сталого розвитку……... 82

Борисова Ю. В., Гордієнко М. Г. Зайнятість населення в умовах війни: ключові виклики та інструменти їх подолання……. 87

Корінська О. О. Допомога українським сім'ям ВПО з дітьми від міжнародної благодійної організації «СОС Дитячі Містечка»……... 91

Мудрий Я. С., Барановська А. В. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб: досвід ГО «Дієва громада»……. 94

Сабат Н. І., Сабат Н. В., Руда Н. Р. Досвід соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами у громаді м. Івано-Франківська…… 97

Токарук Л. С. Види соціального консультування внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах…….. 101

СЕКЦІЯ 4.
ПРАКТИКИ МЕДІАЦІЇ
У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ В ГРОМАДІ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Павленко О. О. Використання методу арттерапії фахівцями з соціальної роботи в роботі територіальної громади в умовах війни…….. 105

Поліщук О. Р. Медіація як соціально-психологічна технологія посередництва…….. 112

Придіус І. О. Психологічні аспекти мотивації до здорового способу життя серед студентів…….. 115

Світлична В. Ю. Практики медіації у соціальній роботі в громаді: досвід Португалії……. 119

Солнишкіна А. А. Технології фасилітації у практичній підготовці фахівців соціальної сфери……... 123

СЕКЦІЯ 5.
ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ГРОМАДАХ УКРАЇНИ

Альохін М. М., Шенк Є. С. Запобігання та подолання підліткової самотності в умовах війни: успішні національні проєкти та програми……. 126

Васильєва-Халатникова М. О. Складники формування толерантного відношення до ЛГБТ+спільноти в університетському просторі……. 130

Довгопола Д. В., Кримчак Л. Ю. «Зелена кімната» як форма міжвідомчої взаємодії у громаді……. 134

Золотаренко В. О. Соціальна робота з молоддю та молодіжна робота: відмінності понять…….. 139

Копилова С. В. Соціальна економіка та розвиток громад……... 143

Кримчак Л. Ю. Соціальна послуга консультування як елемент цифровізації соціальної роботи…….. 148

Мишковська О. П., Фесенко Д. О. Профілактика гендерно зумовленого насильства над жінками…… 152

Пришляк А. Д. Соціально-психологічний супровід військовослужбовців як складник комплексної соціальної підтримки в громаді……..... 155

Пронь І. С. Налагодження соціальної роботи в громадах з учасниками та учасницями бойових дій в Україні……... 160

Сабат Н. І., Сабат Н. В., Мамалига А. В. Соціально-педагогічна підтримка дітей з особливими потребами……. 166

Чорний Д. В., Кушнір О. О. Цифровізація соціальної сфери: ризики та переваги…… 170

Шпортюк Н. Л. Емоційний інтелект як ключовий фактор лідерства у соціально відповідальному управлінні персоналом…….. 173